

T.C

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

HADİS BİLİM DALI

**İBN ABDİLHÂDÎ’NİN HAYATI ve HADİS
LİTERATÜRÜNE KATKISI**

Havva AKYURT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Taha ÇELİK

KONYA-2022

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Havva AKYURT		
	Numarası	17810601142		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/Hadis		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	İBN ABDİLHÂDÎ’NİN HAYATI VE HADİS LİTERATÜRÜNE KATKISI			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Havva AKYURT

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Havva AKYURT		
	Numarası	17810601142		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/Hadis		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üy. Taha ÇELİK		
Tezin Adı	İBN ABDİLHÂDÎ'NİN HAYATI VE HADİS LİTERATÜRÜNE KATKISI			

Bu araştırmada, İbn Abdilhâdî'nin hayatı ve eserleri ele alınmıştır. Çalışma, giriş, iki ana bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı, yöntem ve kaynakları değerlendirilmiş; birinci bölüm İbn Abdilhâdî'nin hayatı ve ilmî şahsiyetine ayrılmıştır. İkinci bölümde ise İbn Abdilhâdî'nin eserleri ve eserleri üzerinden hadisçi kimliği incelenmiştir. Araştırmada elde edilen bilgilerin ve varılan kanaatlerin bulunduğu bir sonuç kısmıyla tez sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İbn Abdilhâdî, Hadîs, Memlükler

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Havva AKYURT		
	Student Number	17810601142		
	Department	Basic İslamic Sciences/Hadith		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Dr. Öğr. Üy. Taha ÇELİK		
Title of the Thesis/Dissertation	IBN ABD-AL-HADI'S LIFE AND CONTRIBUTION TO HADITH LITERATURE			

In this research, the life and works of Ibn Abdilhâdi are discussed. The study consists of introduction, two main parts and conclusion. In the introduction part, the subject, purpose, methods and sources of the research were evaluated; The first part is devoted to the life and scientific personality of Ibn Abdilhâdi. In the second part, the hadithist identity was examined through the works and works of Ibn Abdilhâdi. The thesis was concluded with a conclusion part, which includes the information obtained and the opinions reached in the research.

Keywords: Ibn Abdilhâdi, Hadith, Mamluks

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	5
ÖNSÖZ	6
GİRİŞ	8
1. Çalışmanın Konusu ve Amacı.....	8
2. Çalışmanın Yöntemi ve Kaynakları	8

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN ABDİLHÂDÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ ŞAHSİYETİ

1.1. HAYATI	10
1.1.1. Yaşadığı Dönemin Siyasî ve İlmî Durumu	10
1.1.2. Nesebi ve Künyesi.....	17
1.1.3. Doğumu ve Ailesi	17
1.1.4. Eğitim-Öğretim Hayatı.....	19
1.1.5. Ders Verdiği Medreseler	26
1.1.6. Tenkitçiliği	27
1.1.7. Alimlerin Onun Hakkındaki Görüşleri.....	28
1.1.8. Vefatı.....	29
1.2. İLMÎ ŞAHSİYETİ	30
1.2.1. Hocaları	31
1.2.1.1. Takıyyüddin Ebu'l-Fazl Süleyman b. Hamza.....	31
1.2.1.2. İbn Abdiddaim	31
1.2.1.3. Şerafeddin Mut'am.....	32
1.2.1.4. Sa'ddüddin b. Muhammed b. Sa'd.....	32
1.2.1.5. İbnü'z Zerrâd.....	32
1.2.1.6. İbn Müsellim	32
1.2.1.7. Takıyyüddin ibn Teymiyye	33
1.2.1.8. Mecdüddin el-Harranî	35
1.2.1.9. Zeynep bint Kemal.....	35
1.2.1.10. Yusuf b. Abdurrahmân b. Yusuf el-Mizzî	36
1.2.1.11. İbn Bashan.....	37
1.2.1.12. Zehebî.....	37
1.2.1.13. Ebu'l Abbas el-Endersî	39

1.2.1.14. İbn Kayyım el-Cevziyye	39
1.2.1.15. Ahmed b. Abdilhâdî b. Abdilhamid el-Makdisî.....	39
1.2.2. Talebeleri.....	40
1.2.2.1. Safedî	40
1.2.2.2. Ebu'l-Mehasin el-Hüseynî	41
1.2.2.3. Ali b. Ebi Bekr b. Ahmed el-Bâlisi	41

İKİNCİ BÖLÜM

İBN ABDİLHÂDÎ'NİN HADİS LİTERATÜRÜNE KATKISI

2.1. Eserleri	44
2.1.1. el-Muharrer fi'l-hadîs.....	44
2.1.1.1. Eserin Metodu ve Özellikleri	44
2.1.1.2. Eserin el-İlmam ile karşılaştırılması.....	46
2.1.2. Tenkîhu't-tahkîk fî Ehâdisi't-Ta'lik.....	47
2.1.2.1. Ebu Ya'la el-Ferrâ ve et-Ta'likü'l-kebîr fî'l-mesâ'ili'l-hilâfiyye beyne'l-e'imme'si	47
2.1.2.2. İbnü'l-Cevzî'nin et-Tahkîk fî ehâdisi't-Ta'lik'i	49
2.1.2.3. Tenkîhu't Tahkik fî ehadisi't-Ta'lik.....	50
2.1.2.3.1. Eserin Genel Özellikleri ve Metodu	50
2.1.2.3.2. Eserin Kaynakları	52
2.1.2.3.4. Hadisleri Nakil Yöntemi ve Rical Tenkidi.....	52
2.1.2.3.5. Zehebî'nin Tenkîh'i ile Karşılaştırılması	53
2.1.3. es-Sarimü'l-münkî fi'r-red ale's-Sübkî.....	57
2.1.4. Tabakâtu ulemâi'l-hadîs.....	61
2.1.5. et-Ta'lik ale'l-ilel li İbni Ebî Hâtim	62
2.1.6. Menâkıbu eimmeti'l-erbaa	63
2.1.7. el-Ukûdü'd-dürriyye fî menâkıbı Şeyhi'lislâm Ahmed İbn Teymiyye..	64
2.2. Risaleleri	65
2.2.1. Cüz Muhtasar fi'l-ehâdisi'z-zaife	66
2.2.2. el-Merâsil	68
2.2.3. Fedâilü's-Şam	71
2.2.4. Şerhu Kasîdeti Garami Sahih.....	73
2.2.5. el-Kelâm alâ hadîsi “Efradukum Zeydun”	74
2.2.6. el-Kelâm alâ Ehâdisi “Lubsi'l-Huffeyn li'l-Muhrim	75

SONUÇ	79
KAYNAKÇA.....	81

KISALTMALAR

b.	: bin, ibn
bk.	: bakınız
bt.	: bint
c.	: cilt
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
İSAR	: İstanbul Araştırma ve Eğitim Vakfı
KSÜ.	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
m.	: Milâdî
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
nşr.	: neşreden
ö.	: ölüm tarihi
s.	: sayfa
(s)	: sallallahu aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: tahkik eden
tlf.	: telif eden
ts.	: tarihsiz
yay.	: yayınevi/yayınları
y.y.	: yüzyıl

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerim ve sünnet, müslümanların dünya ve ahiret saadeti için sınımsız tutunmaları gereken iki ana kaynaktır. Üsve-i hasene olan Peygamberimiz'in (s) hadisleri, Kur'ân-ı Kerim'i açıklamakta ve bize bu yolda ışık tutmaktadır. Tüm insanlığa gönderilen Hz. Peygamber, söz ve uygulamaları ile bize İslam'ı, onda hiçbir eksiklik kalmayacak şekilde açıklamıştır.

Müslümanlar ilk dönemlerden itibaren İslam dininin bu iki ana kaynağına ziyadesiyle ihtimam göstermişler; rivayetlerin derlenmesi, kitaplaşması ve anlaşılması noktasında yoğun bir ilmî mesai sarf etmişlerdir. Âlimlerin yaptıkları çalışmalar dönem ve zeminin ihtiyaçlarına göre değişiklik göstermiştir. İlk dönem, metinlerin toplanması hadis faaliyetlerinin ana omurgasını teşkil ederken takip eden süreçte metinlerin kitaplaşması ve anlamlandırılmasına yönelik çalışmalar ilim dünyasına kazandırılmıştır. Rivayet asrını teşkil eden ilk beş asırdan sonra ise rivayetlerin kaynaklara girmiş olmasının verdiği güvenle hadis kitapları üzerine çalışmalar dönemi başlamış ve oldukça geniş bir hadis literatürü teşekkül etmiştir. Her ne kadar temeli oluşturması açısından ilk dönemler büyük bir ilgiyi gerektiriyorsa da sonraki dönemler de bu günlere ışık tutması açısından çalışmayı hak etmektedir.

Tezimizin konusunu teşkil eden İbn Abdilhâdî, hicrî VIII. asırda yaşamış önemli bir Hanbelî fakihi ve muhaddis olarak tanınmaktadır. Onun hayatı ve eserleri tezimize konu olarak seçilmiş ve bu bilgiler ışığında İbn Abdilhâdî'nin hadis literatürüne katkısı araştırılmaya çalışılmıştır.

Çalışma, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın konusu, amacı, önemi ve kaynakları ele alınmıştır. İlk bölümde İbn Abdilhâdî'nin hayatı, nesebi, ilmî şahsiyeti, hocaları, talebeleri ve âlimlerin İbn Abdilhâdî hakkındaki kanaatleri çerçevesinde konu ele alınmıştır. İkinci bölümde ise İbn Abdilhâdî'nin günümüze ulaşan eserleri incelenerek hadisçiliği ve hadis literatürüne olan katkısı incelenmeye çalışılmıştır.

Tez konusunun belirlenmesinden çalışmanın bitirilmesine kadarki süreçte beni yönlendiren danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Taha ÇELİK'e şükranlarımı sunarım. Bu süreçte benden desteğini ve duasını esirgemeyen aileme, özellikle kıymetli anneciğime, hocalarıma ve dostlarıma da teşekkür ediyorum. Bu tezi, eğitim

hayatımda büyük katkısı olan, benim bu alanda çalışma yapmamı çok arzu eden fakat ömrü vefa etmeyen rahmetli babacığma ithaf ediyorum.

Tevfik yalnız Allah'tandır.

Havva AKYURT

KONYA-2022

GİRİŞ

1. Çalışmanın Konusu ve Amacı

Çalışmanın konusu olan İbn Abdilhâdî, Dımaşk'ta doğmuş (705/1305) önemli bir hadis âlimidir. Dımaşk, pek çok İslam âliminin yetiştiği ilim merkezlerinin başında yer almaktadır. Bölge, İslamî ilimlerin geliştiği bir coğrafya olması sebebiyle burada yetişen âlimler, ilmî çalışmalara konu olmuşlardır. Hatta Suriye'de yetişen âlimlere özel tabakat türü eserler yazılmıştır.

İbn Abdilhâdî, VIII/XIV. asırda Memlûklerin hüküm sürdüğü bir devirde yaşamış; fıkıh, hadis ve kıraat başta olmak üzere pek çok islamî ilimde çok yönlü yetişmiş önemli bir şahsiyettir. Âlimler tarafından özellikle hadis alanında müstesna bir yeri olduğu ifade edilmesine rağmen İbn Abdilhâdî'ye ilişkin derli toplu bir çalışma olmayışı ve fazla tanınmaması, bizi bu konuyu araştırmaya sevk etmiştir. Seksen cilde yakın eseri olan fakat çok azı günümüze ulaşabilen İbn Abdilhâdî'nin hayatı ve hadis eserleri hakkında araştırma yapmak, böylesine önemli bir âlimi daha yakından tanıma fırsatı sunacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde İbn Abdilhâdî'nin hayatı, yaşadığı dönemin siyasî ve ilmî durumu, nesebi ve künyesi, ailesi, eğitim-öğretim hayatı, ders verdiği medreseler, vefatı, ilmî şahsiyeti, hocaları, talebeleri ve onun hakkında âlimlerin görüşlerine yer verilecektir. İkinci bölümde ise günümüze ulaşan eserleri yakından incelenerek hem izlediği metod hem de muhaddis kimliği bu verilerle beraber değerlendirilmeye çalışılacaktır. Ayrıca eser ve risalelerinden yola çıkarak hadis ilmi dışında diğer alanlardaki vukufiyetine de temas edilecektir.

2. Çalışmanın Yöntem ve Kaynakları

Çalışmada konumuzun derinlemesine tahlili gayesiyle nitel araştırma yöntemi kullanılacak, tarama yapıldıktan sonra elde edilen veriler ışığında bütüncül sonuçlara ulaşmaya çalışılacaktır. Konumuz hem biyografi tespiti hem de geniş literatür taraması ile çalışmaya müsaittir. Bu sebeple öncelikle müellifimizle ilgili geniş çaplı bir kaynak taraması ile detaylı veri toplanmaya çalışılacaktır. Elde edilen veriler yaşadığı zaman ve zemin bağlamında tahlil edilmeye çalışılarak bir İbn Abdilhâdî profili oluşturulmaya gayret edilecektir.

Çalışma esnasında bizzat müellifin kendi eserleri ile tabakât ve terâcim kaynaklarına sıklıkla müracaat edilecektir. Bu çerçevede İbn Abdilhâdî'nin kendi çalışması *Tabakâtu ulema'il-hadis*'inden hayatına dair bilgiler için istifade edilecek, İbn Abdilhâdî'nin hocası olarak değerlendirdiğimiz Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Tezkiretü'l-huffaz*'ının zeyillerinde yer alan hayatı hakkındaki özlü bilgilere müracaat edilecektir. Yine Zehebî'ye ait olan *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* ve İbn Abdilhâdî'nin öğrencisi olan Safedî'nin (ö. 764/1363) *el-Vâfi bi'l-vefeyât* ve *A'yânü'l-asr* ve *a'vânü'n-nasr* adlı eserlerinde yer verdiği hocaları hakkındaki malumattan faydalanılacaktır. Başka bir tabakât eseri olan İbn Nasırüddin'in (ö. 842/1438) *er-Reddü'l-vâfir*'i ve Suyutî'nin (ö. 911/1505) *Zeylû Tabâkati'l-huffâz*'ı İbn Abdilhâdî'nin hayatı hakkında başvurulacak eserlerdir. İbn Abdilhâdî'nin, *es-Sârimü'l-münkî fi'r-red ale's-Sübkî*, *Tenkîhu't-Tahkîk fi ehâdisi't-Tâ'lik* ve *el-Ukûdü'd-dürriyye min menâkıbı Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye* gibi eserlerini neşreden araştırmacıların mukaddimleri de bizim için yönlendirici olacaktır. Yine İbn Abdilhâdî'nin risalelerinin bir araya getirerek Hüseyin b. Ukkâşe'nin yaptığı *Mecmuû'r-resâil* adlı eserin mukaddimesi hayatı hakkında derli toplu bilgiler sunacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise İbn Abdilhâdî'nin günümüze ulaşan yukarıda da zikredilen eserleri ile *Mecmuû'r-resâil* adlı eserde toplanan risaleleri incelenecek özellikle hadisçiliği hakkında bilgi toplanmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN ABDİLHÂDÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ ŞAHSİYETİ

1.1. HAYATI

İbn Abdilhâdî'nin hayatı, kaynaklarda ifade edilen bilgilere göre büyük oranda doğduğu çevre olan Dimaşk'ta geçmiştir. Bu sebeple hayatını anlatmaya, yaşadığı dönemde Dimaşk'ın siyasî ve ilmî durumu ile başlanacaktır.

1.1.1. Yaşadığı Dönemin Siyasî ve İlmî Durumu

İbn Abdilhâdî, VIII./XIV. asırda yaşamış bir âlimdir. Bu dönemde İslam âleminde Memlûkler hüküm sürmektedir. Memlûkler h.648-923/m.1250-1517 yılları arasında Mısır, Suriye ve Hicaz'da hüküm sürmüştür. Devlet, 3 Temmuz 1250 tarihinde Türk asıllı âzatl köleler tarafından Mısır'da kurulmuştur. مملوك/Memlûk kelimesi – çoğulu, مملوكون/memlûkûn ve ممالك/memâlik), kul-köle¹ arapça ملك “temellük etmek” fiilinden ism-i mef'ul olup, efendisinin temellûkü altında bulunan esir; satın alma, esir etme veya miras yoluyla mülk edinilen erkek köle² anlamlarına gelmektedir. İslam tarihinde ise sultanlar yahut emirler tarafından satın alınan, çoğu gayr-i müslim olan erkek köleler arasından seçilerek asker yetiştirilen, sonra azad edilip sultanların ve emirlerin özel birliklerine katılan süvari askerlerine³ bu isim verilmiştir. Bu kesimin kurduğu devlete de Devletü'l-Memâlik/Memlûk devleti denilmiştir.

Eyyûbîler, kendi hâkimiyetlerini sağlamlaştırmak ve düşmanlarına karşı koyabilmek maksadıyla Kıpçak ülkesinden ve Maveraünnehir'den çok sayıda memlûk getirerek bunları mükemmel birer asker olarak yetiştirmişlerdi. Ama çok geçmeden bu memlûkler, Eyyubî meliklerinin, saltanatlarını korumak için onlarsız yapamayacakları bir güç haline geldiler⁴ ve bu ehemmiyetlerinin de farkına vardılar. Siyasî nüfuzlarını da arttıran memlûkler daha da güçlendi ve resmen 1250 tarihinde devlet kurulmuş oldu. Memlûkler, Bahrî Memlûkleri (Bahriyye, Birinci Memlûkler; h.648-784/m.1250-1382) ve Burcî Memlûkleri (Burciyye, İkinci Memlûkler; h.784-

¹ Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammad, *Tâcü'l-luğa ve şihâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğaffar Attar, (Beyrut: Daru'l-İlm, 1407/1987), 4/1609.

² Ramazan Şeşen, *İslam Medeniyeti Tarihi* (İstanbul:İsar yay.,1990), 491. “Memlûk”, *İslâm Ansiklopedisi* İstanbul:MEB yay., 1987), 7/688.

³ Şeşen, *İslam Medeniyeti Tarihi*, 491.

⁴ Hakkı Dursun Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, (İstanbul:Çağ yay.,1987), 6/437.

923/m.1382-1517)⁵ olmak üzere iki döneme ayrılabilir. Tarihlerle bakıldığında İbn Abdilhâdî'nin Birinci Memlûkler de denilen Bahrî Memlûkleri (h.648-784/m.1250-1382) döneminde yaşadığı görülmektedir. Bahrî Memlûkler, Eyyubiler döneminde Mısır ve Suriye'de hükümdarlık yapmış olan II. Adil'i (646/1248) bir darbe ile tahttan indirerek, onun yerine el-Melik es-Salih Necmeddin Eyyub'u (h.647/m.1249) hükümdar yaptılar (h.636-638/m.1238-1240). el-Melik es-Salih de Memlûklerin tahta çıkmasındaki katkısını ve savaşlardaki başarılarını görünce onlara daha çok itina gösterdi ve onun döneminde Türk memlûkleri sayısı oldukça arttı. Giderek güçlenen Bahrî Memlûkleri, VIII. yüzyılın ilk yarısında sadece Mısır'ı değil bütün İslam âlemini tehdit eden iki büyük tehlike olan Moğol istilasını ve Haçlıları bertaraf ederek kendilerine gösterilen ihtimamı boşa çıkarmadılar.⁶

647/1249 yılında Necmeddin Eyyub'un ağır şekilde hastalanması ve savaşlardaki başarısızlıklarının nedenini Memlûklerin ihmallerine bağlaması nedeniyle es-Salih ve Memlûkler arasındaki ilişkiler bozulmaya başlamıştı.⁷ Kaydedildiğine göre es-Salih hasta olmasaydı Memlûkler onu öldürme niyetinde idi. Kısa süre sonra es-Salih vefat etti. Arkasında bıraktığı oğlu Turanşah'ın Memlûklere olan menfi tavrı sonucunda Memlûkler, Turanşah'ı öldürdü. Eyyubilerin Mısır'daki saltanatı bu şekilde sona erdi ve böylece Bahri Memlûkleri Mısır'da yegâne söz sahibi oldu.⁸

Mısır'da Memlûk devletinin ilk sultanı aslen Türk olan Aybek'ti. Memlûk devleti'nin 1250-1517 yılları arasındaki hüküm süresinin ilk yarısında, çoğunluğu aslen Türk olan sultanların hâkim olduğu belirtilmiştir.⁹ Bu nedenle Memlûk devleti 'müslüman Türk devleti' olarak bilinir.

Kuruluşunun oldukça yoğun siyasî karışıklıklar sonucu meydana geldiğini söyleyebileceğimiz Bahrî Memlûkleri zamanında ticaret, devletin en büyük gelir kaynaklarındandı. Mısır ve Şam'ın, baharat ve ipek yollarının Akdeniz limanlarına ulaştığı noktada olması ticaretin ülkeye iyi bir gelir getirmesini sağlıyordu.¹⁰ Dış

⁵ İsmail Yiğit, "Memlûkler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/94.

⁶ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, 6/444.

⁷ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, 6/444.

⁸ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, 6/444.

⁹ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, 6/444.

¹⁰ Şeşen, *İslam Medeniyeti Tarihi*, 498.

ticaretin bu canlılığı diğer devletlerle olan ilişkileri de güçlendirmişti. Bunun yanında zamanın sultanlarının diğer devletlerle iyi ilişkiler kurmak istemesi, Memlûklerin siyasî durumunu etkilemişti. Örneğin Muhammed b. Kalavun, Memlûkler'in büyük devletler arasında yer almasını sağlamış; Resûlîler, Hafsîler, Merînîler, Delhî Sultanlığı¹¹, Bizans İmparatorluğu, Fransa Krallığı, Habeşistan Krallığı, Bulgar Çarlığı ve Aragon Krallığı'yla müspet ilişkiler kurmuştur.¹² Memlûkler, ayrıca Portekiz ve İspanyollara karşı Hindistan ve civarında savaşlar gerçekleştirmişler, siyasî ve ticarî antlaşmalar yapmışlardır.¹³

Muhamed b. Kalavun'un üçüncü defa tahta geçtiği (h.709-741/m.1310-1341) ve İbn Abdilhâdî'nin de hayatının büyük kısmını kapsayan sürede devlet en parlak dönemlerini yaşamış; kendisi devleti tek başına idare etmişti. Kurulan bu nizam sayesinde iktisadî ve idarî durum da fevkâlade gelişmişti.¹⁴ Ayrıca onun zamanında yapılan camii, medrese, han, hamam, çeşme ve saraylardan pek çoğunun kalıntısı yakın zamana kadar Mısır ve Suriye'de mevcuttu.¹⁵ Yine Kâhire'deki el-Medresetü'n-Nâsırıyye ve el-Câmiu'n-Nasırî onun zamanında yapılan önemli mimarî eserler arasındadır.¹⁶

İbn Abdilhâdî'nin yaşadığı dönem zikri geçtiği üzere el-Melik en-Nasır Nâsıruddin Muhammed b. Kalavun'un üçüncü saltanatı dönemine (1310-1341) rast gelmektedir. Muhammed b. Kalavun'un ilk hükümdarlığı, abisi Sultan Halil'in bir süikasta kurban gitmesiyle 1293-1294 yılında başlamış; yaşının henüz dokuz olmasının bahane edilmesi ve birtakım siyasî karışıklıklar sebebiyle son bulmuştu. 1299 yılında ise kendinden önceki sultan Laçin'in ölümü üzerine Memlûk emirleri tarafından on dört yaşında ikinci defa tahta çıkarıldı. Başarılı bir on yıl olduğu ifade edilen bu ikinci sultanlığında savaşlardan başarılarla ayrılmış; pek çok zafer elde etmişti. Bu hükümdarlığından bazı devlet görevlilerinin etkisinde kalarak 1309 yılında kendisi feragat etmiş; yerine de başka bir sultan tayin etmişti. İçinde hala sultan olma

¹¹ Hindistan'da Delhi merkez olmak üzere kurulan ve çoğu Türk asıllı hânedanlar tarafından idare edilen sultanlıktır (1206-1526) Memlûkler'in Mısır'ın dışında Hindistan'da da kendi adlarıyla anılan bir hânedan kurdukları ve bir asra yakın süre iktidarda oldukları belirtilmiştir. Bu konuda detaylı bilgi için bk. Naimur Rahman Farooqi, "Delhi Sultanlığı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/130-132.

¹² Kâsım Abduh Kasım, "Muhammed b. Kalavun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/548.

¹³ Fatih Yahya Ayaz, *Müslüman Türk Devletleri*, (İstanbul: Siyer Yay., 2018), 494.

¹⁴ Yıldız, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, 490.

¹⁵ Yıldız, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, 490.

¹⁶ Kâsım, "Muhammed b. Kalavun", 30/548.

isteği olan ve buna zemin hazırlayan Muhammed b. Kalavun kısa bir süre sonra tekrar başa geçti (1310). Üçüncü ve son sultanlığı olan bu dönem, Memlûkler'in en önemli devirlerindendir. Muhammed b. Kalavun'un, bu son döneminde diğer iki döneminden farklı olarak başka bir şahsiyete büründüğü, otoritesini yerleştirmek için çok sert bir tutum takındığı söylenmiştir. Üçüncü saltanatıyla beraber kendisi aleyhinde davranan veya kendisinin böyle tahayyül ettiği kıdemli büyük emirleri acımasız şekilde devreden çıkardığı ve yerlerine kendi memlûklerini getirdiği bildirilmiştir.¹⁷ Zira Memlûkler döneminde hiçbir sultan bu kadar uzun süre tahtta kalmamıştır. Muhammed b. Kalavun'un, uzun saltanatı esnasında Suriye'den haçlıları kovduğu; İlhanlıları da yenerek onların arz ettiği tehlikeyi bertaraf ettiği, böylece içeride sükun ve istikrarı temin ederken dışarıda da devletin itibarını yükselttiği ve Memlûk devletini en geniş hudutlarına ulaştırmak gibi başarılarıyla halkın kalbinde yer ettiği belirtilmiştir. Tarihçiler onu tedbirli, heybetli, düşmanlarına karşı amansız, herkesin kendisine itaat ettiği, devlet işlerini sımsıkı elinde tutan, deha sahibi bir sultan olarak tavsif etmiştir.¹⁸

Muhammed b. Kalavun, arkasında güçlü ve mamur bir ülke bırakmış; geride bir kısmı yakın zamana kadar mevcut olduğu kaydedilen cami, medrese, tekke, han, hamam ve saraylar gibi pek çok eser bırakmıştır. Haksız vergileri de ortadan kaldırarak halkın sevgisini kazanmıştır. Muhammed b. Kalavun'un ardından Bahri Memlûkleri döneminin sonuna kadar hükümdarlar onun zürriyetinden gelmiştir.¹⁹

Memlûklerde siyasî durum bu şekildeyken ilmî açıdan oldukça parlak bir dönem göze çarpar. Özellikle İslamî ilimlerdeki gelişmeler bakımından İslam tarihinin en velûd dönemlerinden biri sayılır.²⁰ Doğu İslam dünyasının Moğol, Endülüs'ün ise Haçlı istilasına uğradığı bir sırada kurulan Memlûk Devleti, ülkelerini terk etmek zorunda kalan pek çok âlimin sığındığı yer olmuştur. Bunun neticesinde Kahire ve Dımaşk, İslam dünyasının en önemli iki ilim merkezi haline gelmiş, ilmî çalışmaları destekleyen devlet adamları, ülkedeki medreselerin sayısını daha da çoğaltmışlardır. Bunların yanında dâr'ul-kur'an ve dâr'ul-hadisler de mevcuttur.²¹

¹⁷ Ayaz, *Müslüman Türk Devletleri*, 462.

¹⁸ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, 489.

¹⁹ Ayaz, *Müslüman Türk Devletleri*, 464.

²⁰ Yiğit, "Memlûkler", 29/94.

²¹ Yiğit, "Memlûkler", 29/94.

Ülkede ders verecek çok sayıda medrese olduğundan âlimler, edipler, talebeler itibar görüyordu. Yapılan vakıflar, sultanların, emirlerin himayesi sayesinde ilim ehli kolayca geçimini sağlıyorlardı. Eyyubiler döneminde yapılan medreselere, hankâhlara, zaviyelere, kütüphanelere, hastahanelere yenileri eklendi.²² Memlûklerde eğitim kurumlarının çoğunda ve saraylarda kitap koleksiyonları mevcuttu. “Başta Selâhaddin-i Eyyubî’nin veziri olan edip ve şair Kadı Fâdıl’ın (ö. 596/1200) Kahire’deki medresesindeki büyük kütüphane olmak üzere bahsedilen koleksiyonlar halkın hizmetine açıktı.”²³ “Şam ve Mısır’daki bu ilmî ve edebî canlılık bütün Memlûkler tarihi boyunca hatta Osmanlılar devrinde de devam etti. Anadolu’dan ve diğer Osmanlı ülkelerinden giden çok sayıda talebe Şam ve Mısır’da ders görmüşlerdir.”²⁴ Bir Osmanlı âlimi olan Kâfiyecî (ö. 879/1474) burada örnek olarak zikredilebilir.²⁵ Hânefîlerin önde gelen âlimlerinden biri sayılan Kâfiyeci, Anadolu ve İran’ın çeşitli şehirlerini dolaşarak birçok âlimden ders almıştır. Daha sonra Şam’a ve oradan da hacca giden Kâfiyecî’nin h. 830 yılı dolaylarında Kahire’ye yerleştiği ifade edilmiştir. Arap dili ve edebiyatı, tefsir, fıkıh, kelâm, hadis, tasavvuf, tarih, cedel, felsefe, mantık, astronomi konularında yetişmiş bir âlim olarak tanınmıştır.²⁶ Kâfiyeci gibi Anadolu’dan ilim tahsili için Şam’a giden başka bir âlim de Molla Gürânî (ö. 893/1488)’dir. Aslen Diyarbakır’lı olduğu söylenen Molla Gürânî, ilköğrenimini memleketinde tamamladıktan sonra Bağdat’ta Zeynüddin Abdurrahman b. Ömer el-Kazvîni’den kırâat-i seb’a, kelam, tefsir, nahiv ve fıkıh tahsil etmiştir.²⁷ Bu ilimlerle meşhur olmuş bir âlim olarak Memlûk sultanı el-Melikü’z-Zâhir Çakmak’ın (1438-1453) yakın çevresi içinde yer almış; Kâhire’deki Berkûkiyye Medrese’sinde 844/1440 yıllarında fıkıh müderrisi olarak görev yapmıştır.²⁸

İslam tarihinde eğitim ve öğretim kurumlarının genel adı olarak bilinen medreseler,²⁹ Selçuklular döneminde yaygınlaşmaya başlamış, Zengîler ve Eyyubîler

²² Şeşen, *İslam Medeniyeti Tarihi*, 499.

²³ Şeşen, *İslam Medeniyeti Tarihi*, 500.

²⁴ Şeşen, *İslam Medeniyeti Tarihi*, 500.

²⁵ Hasan Gökbulut, “Kâfiyeci”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/154.

²⁶ Gökbulut, “Kâfiyeci”, 24/154.

²⁷ M. Kâmil Yaşaroğlu, “Molla Gürânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/248.

²⁸ Yaşaroğlu, “Molla Gürânî”, 30/249.

²⁹ Nebi Bozkurt, “Medrese”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/338.

tarafından devam ettirilmiştir.³⁰ Öyle ki, Nureddin Zengî (ö. 569/1174) döneminde (h.541-570/m.1146-1174) Suriye'nin bütün köy ve şehirlerinde medreselerin kurulduğu; Nureddin'in Halep'te dört medrese yaptırdığı ifade edilmektedir.³¹ Hatta Eyyûbîler döneminde sadece Dimaşk'ta doksandan fazla medresenin bulunduğu bildirilmektedir.³² Memlükler de bu süregelen medrese geleneğini sürdürmüş, önceki devletlerin verdiği önemi göstermiş, medrese sayısını oldukça yüksek bir sayıya ulaştırmıştır.³³ Memlükler döneminde sadece Dimaşk'ta yirmi Hanefî, otuz altı Şafîî, üç Malikî ve beş Hanbelî medresesinin bulunduğu kaydedilmiştir.³⁴ Böyle bir mezhebî ayrıma gidilmesinin nedeni, bu medreselerde yürütülen eğitim ve öğretim faaliyetlerinin mezheplerin dikkate alınmasıyla icra edilmesidir.³⁵

İbn Abdilhâdî'nin de ders verdiği medreselerin önemli bir bölümü bânilerinin veya medreseye dönüştürenlerin isimleriyle adlandırılmıştır.³⁶ Ziyâiyye, Sadriyye, Sabbabiyye -Sahabiyye-, Ömeriyye, Mansûriyye medreseleri bu türdendir. Örneğin; Ziyâiyye medresesi, Ziyaeddin Makdisî'ye; Sabbabiyye medresesi Takıyüddin es-Sebbab'a nisbet edilmiştir. Bu medreselerin hepsinin Dimaşk'ta bulunduğu belirtilmiştir.³⁷

Memlükler devrinde kıraat, tefsir, hadis ve fıkıh alanlarında önemli âlimler yetişmiştir. Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (ö. 656/1258), İbnü'l Müneyyir (ö. 683/1284), Cerâidî (ö. 688/1289), Dirînî (ö. 694/1295), İbnü'n Nakîb el-Makdisî (ö. 698/1298) Ca'berî (ö. 732/1332), Ebu Hayyan el-Endelüsî (ö. 745/1344), İbnü'l Cezerî (ö. 833/1429), Burhaneddin el-Kerekî (ö. 853/1449), Ebu Mabad İbn Kesir (?), Celâleddin el-Mahallî (ö. 864/1459), Celâleddin es-Suyûtî (ö. 911/1505) gibi âlimler devrin önemli simalarından bazılarıdır. Özellikle dönemin önde gelen muhaddislerinin başında Nevevî (ö. 676/1277), İbn Dakik el-İd (ö. 702/1302), Abdülmü'min ed-Dimyâtî (ö. 705/1306), Yusuf b. Abdurrahman el-Mizzî (ö. 742/1341), Alâeddin İbnü't-Türkmânî (ö. 750/1349), Moğultay b. Kılıç (ö. 762/1361),

³⁰ Esra Atmaca, "Memlükler döneminde Halep'te Eğitim-öğretim Müesseseleri", (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014) 97.

³¹ Atmaca, "Memlükler döneminde Halep'te Eğitim-öğretim Müesseseleri", 97.

³² Bozkurt, "Medrese", 28/338.

³³ Bozkurt, "Medrese", 28/338.

³⁴ Bozkurt, "Medrese", 28/326.

³⁵ Bozkurt, "Medrese", 28/326.

³⁶ Atmaca, "Memlükler döneminde Halep'te Eğitim-öğretim Müesseseleri", 101.

³⁷ Atmaca, "Memlükler döneminde Halep'te Eğitim-öğretim Müesseseleri", 101. (İlerleyen sayfalarda medreselerden ayrıca bahsedilecektir.)

İbn Receb (ö. 795/1393), Irakî (ö. 806/1404), Heysemî (ö. 807/1405), İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), Bedreddin el-Aynî (ö. 855/1451), Ahmed b. Muhammed el-Kastallanî (ö. 923/1517) ve Zekeriyya el-Ensarî (ö. 926/1520) gelmektedir.³⁸

Bu dönemde *Sahih-i Buhâri* ve *Sahih-i Müslim*'in en muteber şerhleri yapılmış, hadis ricâli hakkında en güvenilir eserlerden sayılan pek çok kitap telif edilmiştir. Meşhur şahısları ve hadis ricâlini tanıtan en muteber eserlerden pek çoğu bu dönemde kaleme alınmıştır. İbn Hallikân (ö. 681/1282), Zehebî (ö. 748/1348) Kütübî (ö. 764/1363), Safedî (ö. 764/1363), İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) ve Şemseddin es-Sehavî (ö. 902/1497) bu sahanın en meşhurlarıdır. İbn Abdilhâdî'nin dedesi olan Muvaffakuddin İbn Kudâme (ö. 620/1223) Memlûkler döneminin önemli Hanbelî fakihlerinden sayılır. Bu ilimlerin yanında felsefe, riyazî ve tabîî ilimler alanında da değerli âlimler yetişmiştir.³⁹

Âlimlere değer veren Muhammed b. Kalavun, kendisine yürekten bağlı ümerâdan hep destek almıştır. Takıyyüddin İbn Teymiyye (ö. 728/1328), Alaeddin el-Konevî (ö. 729/1329), tarihçi Ebü'l-Fidâ (ö. 732/1331) ve Hatib el-Kazvinî (ö. 739/1338) onun saygı duyduğu şahsiyetlerdendi.⁴⁰

21 Zilhicce 741'de vefat eden Kalavun'un ardından onun oğulları devri (1341-1361) başlamıştı. İbn Abdilhâdî, bu karışık dönemin ilk üç yılında hayatının son dönemlerini yaşamıştı. Bu dönem, oldukça istikrarsız bir dönemdi. Muhammed b. Kalavun'un ilk oğlu iki ay, sekiz yaşında tahta çıkarılan ikinci oğlu beş ay, üçüncü oğlu üç buçuk ay sultanlık yapabilmişti. On yedi yaşında tahta çıkarılan dördüncü oğlu ise üç yıl süren saltanatında kumandanların emri altında kalmıştı.⁴¹

İbn Abdilhâdî'nin ömrünün son yılları bu siyasî karışıklıkta geçmişti. Ama genel olarak hayatının, siyasi krizin sona erip devletin artık istikrara kavuştuğu; âlimlere, imâra ve eğitime önem verilen bir dönemde geçtiği söylenebilir. İbn Abdilhâdî de bu dönemde önem verilen ve ilmin çeşitli dallarında birçok âlim yetiştiren İbn Kudâme ailesinden gelmektedir.⁴²

³⁸ Yiğit, "Memlûklüler", 29/94.

³⁹ Yiğit, "Memlûklüler", 29/95.

⁴⁰ Yiğit, "Memlûklüler", 29/95.

⁴¹ Yiğit, "Memlûklüler", 29/91.

⁴² Bk. s.18

1.1.2. Nesebi ve Künyesi

İbn Abdilhâdî'nin tam adı, Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdilhamid b. Abdilhâdî b. Yusuf b. Muhammed b. Kudâme'dir.⁴³ "Muhammed b. Ahmed b. Abdilhâdî b. Abdilhamid b. Yusuf b Muhammed b. Kudâme el-Makdisî el-Cemâilî el-Aslî sümme es-Salihî ed-Dımaşkî el-Hafız Şemseddin Ebu Abdullah el-Hanbelî"⁴⁴ olarak da kaydedildiği görülür. "İslamî ilimlerin çeşitli dallarında birçok âlim yetiştiren İbn Kudâme ailesinden olup dedesine nisbetle İbn Abdilhâdî olarak tanınmıştır."⁴⁵ Dımaşk'ın Sâlihiyye bölgesinde doğduğu için Salihî ve Dımaşkî nisbeleriyle tanınır. Dedelerinin aslının Filistin'in Cemmâil köyüne dayanması hasebiyle 'Makdisî' ve 'Cemmâilî' nisbeleri de zikredilmiştir.⁴⁶

1.1.3. Doğumu ve Ailesi

İbn Abdilhâdî, 705/1305 yılında Dımaşk'ın Salihyye mahallesinde doğmuştur. Bu görüş, Safedî ve Hüseyinî'ye göredir"⁴⁷ Zehebî (ö. 748/1348) 'ye göre ise doğum tarihi 706 yılı olabilir.⁴⁸ İbn Receb (ö. 795/1393) ise h. 704 yılında doğduğunu rivayet etmiştir.⁴⁹ Bu görüşlerden en tercih edileni 705 yılında doğduğudur.

Doğduğu yerin Salihyye dışında Kudüs'teki Cemaliyye mahallesi olduğunu kaydedenler de vardır.⁵⁰ Ancak bu iddia hatalı olmalıdır. Zira İbn Abdilhâdî'nin dedeleri Filistin'deki Cemmâil köyünden gelerek Dımaşk'a yerleşmişlerdir.

Ailesi ilim, fazilet ve salâhiyet açısından köklü bir ailedir Kudâme ailesi, XII-XVI y.y'da birçok ilim adamı yetiştiren Hanbelî mezhebini benimseyen bir ailedir. Aileye ismini veren Kudâme b. Mikdam el-Makdisî'nin soyu Hz. Ömer'e dayanır.⁵¹ Bu münasebetle aile el-Kuraşî nisbesiyle de anılmıştır. Şam'da Kudâme

⁴³ İbn Abdilhâdî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed, *es-Sârimü'l-münkî fî'r-red ale's-Sübkî*, thk. Akil b. Muhammed bin Zeyd el-Maktirî el-Yemanî, (Beyrut: Müessesetü'r-Reyhan, 1424/2003) 1/9 (muhakkikin notu).

⁴⁴ Hüseyinî, Ebü'l-Mehâsin, *Zeylû Tezkireti'l-huffâz*, (Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998), 49.

⁴⁵ Ferhat Koca, "İbn Abdilhâdî, Şemseddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları,1999) 19/273.

⁴⁶ İbn Abdilhâdî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, thk. Ekrem el-Buşî, İbrahim ez-Zeybek, (muhakkikin notu), (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1417/1996), 1/21.

⁴⁷ İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, 1/21.

⁴⁸ Hüseyinî, *Zeylû Tezkireti'l-huffâz*, 49.

⁴⁹ İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, 1/21.

⁵⁰ İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, 1/21.

⁵¹ Koca, "Kudâme Ailesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları), 26/310.

ailesi nisbesini 1990'lı yıllara kadar bazı edebiyatçı ve şairlerin kullandığı ve bu ailenin soyunun günümüze kadar devam ettiği iddia edilmiştir.⁵²

Aslen Filistin'in Nablus yakınlarındaki Cemmail köyünden olan Kudâme ailesi VI. (XII.) yüzyılın ortalarında Dımaşk'a göç etmiş ve yaklaşık üç buçuk asır boyunca İslam düşünce ve kültür tarihinde, özellikle de Hanbelî mezhebi tarihinde büyük rol oynamıştır.⁵³

Kudâme ailesi fertleri, önemli kısmı Memlükler dönemi içinde kalan VI. yüzyılın ikinci yarısı ile VII ve VIII. (m. XIII ve XIV) yüzyıllarda, başta Dımaşk olmak üzere Suriye, Filistin, Mısır ve Irak'ın önemli merkezlerinde imamlık, müderrislik, müftülük, kadılık gibi görevler üstlenerek toplumun dinî ve ilmî hayatını etkilemiş, geride bıraktıkları yüzlerce eserle Hanbelî fıkhnın gelişmesine önemli katkılar sağlamışlardır. Bunlar arasında Cemmailî ve İbn Abdilhâdî gibi elli-yetmiş; İbnü'l-Mibred gibi dört yüz civarında kitap yazanlar da bulunmaktadır.⁵⁴

Kudâme ailesi, fıkıh ve hadis ilimleri yanında kelim ilminin önemli ve ihtilafli konularından olan Allah'ın sıfatları ve halku'l-Kur'an gibi konularıyla da ilgilenmişlerdir. Bu konularda katı bir selefi çizgiyi takip eden Kudâme ailesi, özellikle diğer mezheplere mensup ilim adamlarından ve halktan tepki almışlardır.⁵⁵ “Kudâme ailesi, bu katı tavırlarıyla şahsî hayatlarında zühdle, içtimaî hayatlarında ise sert mücadelelerle dolu bir geleneğin en önemli temsilcisi olmuşlardır. Ancak ilmî tartışmalardaki bu sert tavırlarına rağmen Zengî, Eyyubî ve Memlük hükümdarlarıyla daima iyi ilişkiler içerisinde bulunmuş, onlardan büyük saygı görmüş; özellikle Eyyubî ve Memlük dönemlerinde üst düzey dinî ve idarî bürokratlar hâline gelmişlerdir.”⁵⁶ Özet olarak Kudâme ailesi, ilimde derinleşen ve Hanbelî mezhebinde en çok ilim adamı yetiştiren ailelerden kabul edilmiştir. Nitekim İbn Abdilhâdî'nin dedelerine bakılacak olunursa, İbn Abdilhâdî'nin dedesinin babası olan Abdülhamid, büyük âlimlerdendi. Gıyasiyye medresesini o açmış; 658/1260 yılında vefat etmişti. Abdülhamid'in, Ahmed, Muhammed ve Abdilhâdî adlarında üç oğlu vardı.⁵⁷ Ahmed,

⁵² Rıdvan Kalaç, *Kudâme Ailesi ve Hadis*, (Van: Van Yüzüncüyıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 27.

⁵³ Koca, “Kudâme Ailesi”, 26/310.

⁵⁴ Koca, “Kudâme Ailesi”, 26/310.

⁵⁵ Koca, “Kudâme Ailesi”, 26/311.

⁵⁶ Koca, “Kudâme Ailesi”, 26/311.

⁵⁷ İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, 1/20.

zamanının müsnid⁵⁸ (isnad sahibi) âlimlerindendi. 700/1301 yılında 88 yaşında vefat etmiştir. Ahmed'in kardeşi Abdilhâdi ise otuzlu yaşlarındayken 682/1283 yılında vefat etmiştir. Onun da iki oğlundan biri olan Ahmed, İbn Abdilhâdî'nin babasıdır. O da zâhid, kıraat bilgini, müsnid bir âlimdi. İbn Rafî' (ö. 774/1372) ve İbn Recep'ten (ö. 795/1393) hadis dersi almıştır. 752/1351 yılında 81 yaşında, oğlu İbn Abdilhâdî'den sonra vefat ettiği ifade edilmiştir.⁵⁹ Kudâme ailesinin genel çizgisini İbn Abdilhâdî de devam ettirmiştir. İlerleyen sayfalarda ayrıntılı bahsedileceği üzere Takıyyüddin İbn Teymiyye'yle olan yakın ilişkisi de bunu açıkça göstermiştir.

1.1.4. Eğitim-Öğretim Hayatı

İbn Abdilhâdî mensup olduğu ailenin de âdeti gereği küçük yaşta eğitime başlamıştır. Genel olarak tahsilini Dimaşk'ta aldığı söylenebilir.

Babası, oğlu Muhammed'in iyi bir hadisçi olmasını arzuluyordu. Bu nedenle asrının büyük hadis âlimlerinden ders almasını sağladı. Hadis ilmi yanında diğer İslamî ilimlerde de iyi bir eğitim almıştı. İbn Abdilhâdî hadis ilmine öncelikle VIII. yüzyılın en meşhur kadın muhaddisi olarak tanınan Zeynep bt. Kemâl'den (ö. 740/1339) ders okumakla başlamıştır.⁶⁰ Daha çok "Binti Kemal" olarak tanınan hanım muhaddisin tam adı Zeynep bt. Kemal Ahmed b. Abdirrahim b. Abdilvahid b. Ahmed el-Makdisî'dir.⁶¹

İbn Abdilhâdî'nin hadis tahsil ettiği diğer hocaları arasında İsa el-Mut'im (ö. 717/1317) ve İbn Teymiyye'nin de hocası olan Ebubekir Ahmed b. Abdiddaim es-Salihî (ö. 718/1318) de vardır. Bu iki muhaddisin de doksanlı yaşlarında vefat ettiği bilinmektedir.⁶² Sadettin Yahya b. Muhammed b. Sa'd (ö. 721/1321) ve Ahmed b. Ebi Talib es-Salihî el-Haccâr'dan (ö. 730/1330) da hadis tahsili aldığı zikredilmektedir. Onların da uzun yaşayan muhaddislerden olduğu kaydedilmektedir. Ahmed b. Ebi

⁵⁸ Detaylı bilgi için bkz. İbrahim Hatiboğlu, "Müsnid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/108.

⁵⁹ İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihabüddin Ahmed b. Alî el-Askalânî, ed-*Dürerü'l-kâmine fi a'yâni'l-mi'eti's-sâmine*, (Hindistan: Meclisü Dairetü'l Mearif el-Osmaniyye, 1392/1972) 3/331.

⁶⁰ İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, 1/22-23.

⁶¹ Zehebî, Ebu Abdullah Şemsüddin Muhammed b. Ahmed, *Mu'cemü's-şüüh*, thk. Muhammed el-Habib, (Taif: Mektebetüs-Sıddik, 1408/1988), 1/248.

⁶² İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, 1/22-23.

Talib'e hadis öğrenmek için halktan pek çok insanın geldiği, onun vefatının insanları çok üzdüğü ifade edilmektedir.⁶³

İbn Abdilhâdî'nin en çok hadis aldığı hocasının Muhammed b. Ahmed b. Ebi'l Heyca İbn Zerrâd (ö. 726/1326) olduğu belirtilmiştir. Onun da Zeynep bint Kemal gibi hadiste teferrüd eden önemli muhaddislerden olduğu söylenmiştir. İbn Zerrâd'ın *Sahih-i Müslim*'i Kadı Şerafeddin Abdullah b. Hasan'a okuduğu ve Kadı Şerafeddin'in de Abdülgani el-Makdisî'nin (ö. 600/1203) torunlarından olduğu ifade edilmektedir.

Fıkıh eğitiminden bahsedilirse, İbn Abdilhâdî'nin ilk olarak Hanbelî fıkıh âlimlerinden olan Süleyman b. Hamza el-Makdisî'den⁶⁴ (ö. 715/1316) eğitim aldığı, ondan bazı fıkıh eserlerini hıfzettiği söylenmiştir. Daha sonra fıkıh ilmindeki öğrenimine Hanbelî mezhebinin büyük imamlarından olan Muhammed b. Müslim b. Malik'ten (ö. 726/1326) ve İsmail b. Muhammed el-Harranî'den (ö. 729/1329) devam ettirmiştir.⁶⁵ Bu iki isim dışında zamanının diğer Hanbelî âlimlerinden de fıkıh okumuştur.⁶⁶ İbn Abdilhâdî'nin hadiste olduğu kadar fıkıhta da mahir olduğu ifade edilmiştir.⁶⁷ Muhaddis kimliği yanında fakih kimliği de bulunan İbn Abdilhâdî, döneminin önde gelen Hanbelî fakihlerinden sayılıyordu. Hadisleri incelerken yukarıda da anlatıldığı gibi çok titiz olması, ayrıca iyi bir fakih olmasının gerekçesiydi. Bu alanda iyi bir eğitim alan İbn Abdilhâdî'nin en önemli eserleri arasında ahkâm hadislerinin toplandığı *el-Muharrer fî'l-Hadîs* adlı eserin yer alması bunu göstermektedir.

İbn Abdilhâdî'nin Selefî bir çizgi takip eden Kudâme ailesinden gelmesi hem de selefî bir âlim olan İbn Teymiyye'yle olan yakın ilişkisi ve cedelci bir zihin yapısına sahip olması, onun fıkıh alanında başarılı ve bir o kadar da münekkit bir âlim olmasını sağlamıştır. “Hocası İbn Teymiyye'nin hayatına dair müstakil bir kitap

⁶³ İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, 1/22-23.

⁶⁴ İbn Nasıruddin, Ebu Bekir Şemsüddin Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Kaysî, *er-Reddû'l-vâfir alâ men ze'ame bi enne semmâ İbn Teymiyye “şeyha'l-İslâm” kâfir*, thk.: Züheyr eş-Şaviş, (Beyrut: el-Mektebül İslami, 1393), 29.

⁶⁵ İbn Receb, Ebü'l-Ferec Zeynüddin Abdurrahman b. Ahmed b. Abdurrahman Receb el-Bağdâdî, *ez-Zeyl alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, (Riyad: Mektebetül Abikan, 1425,2005), 2/381.; İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, 1/23.

⁶⁶ İbn Tolun, Ebü'l-Fazl Şemsüddin Muhammed b. Ali, *el-Kalâ'idü'l-cevheriyye fî târihi's-Sâlihiyye*, nşr. Muhammed Ahmed Dehmân (Dımaşk:1368), 2/432.

⁶⁷ Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Zeylû Tabakâti'l-huffâz*, (Beyrut: Daru Kütübül-İlmiyye, 1403), 525.

yazması ve onun bazı görüşlerini savunmak için çeşitli risaleler kaleme alması, aralarında hoca-talebe ilişkisinin ötesinde köklü bir düşünce birliği olduğunu göstermektedir.”⁶⁸ İncelenen eserlerine ve değerlendirmelerine bakıldığında onun Kur’an ve sahih hadis ışığında bir yol izlediği görülmektedir. Dolayısıyla İbn Abdilhâdî’nin, Hanbelî mezhebine mensup olması yanında Selefiyye mezhebinin bakış açısıyla, te’vile meyiletmeyen bir yöntem izlediği söylenebilir.

Fıkıhtaki derinliği yanında İbn Abdilhâdî’nin fıkhu’l hadis alanında da oldukça başarılı olduğu gözlemlenmektedir. Fıkhu’l-hadis, hadislerin anlaşılmasını ve onlardan hüküm çıkarılmasını konu edinen ilim dalıdır.⁶⁹ Mezhep taassubu bulunmayan İbn Abdilhâdî’nin özellikle *el-Cüz’ü Muhtasar fî ehadisi’z-zaiife* adlı risalesinde hadislerden istinbat konusunda fakihlere olan eleştirileri, “ziyaret meselesi”ndeki tahlilleri ve delil olarak kullanılan hadisleri titizlikle inceleyip meseleyi aydınlığa kavuşturması onun fıkhu’l-hadis alanındaki başarısını göstermektedir.

Kıraat ilmini, asrının önemli kıraat hocalarından İbn Bashân Muhammed b. Ahmed’den (ö. 743/1342) almıştır. Nahiv ilmini ise İbn Malik’in “التسهيل” adlı kitabının şarihi İbn Abbas el-Enderşî’den (ö. 750/1349) almıştır.⁷⁰

İbn Abdilhâdî 16-17 yaşlarındayken (ö. 721/1321 yılında) dönemin iki büyük âliminin derslerine başlamıştır. Onlar, İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ve Mizzî’dir. (ö. 742/1342).⁷¹

İbn Abdilhâdî’nin özellikle İbn Teymiyye ile olan alakası açık şekilde göze çarpmaktadır. İbn Teymiyye onun üzerinde büyük iz bırakmıştır. Öyle ki hayatını İbn Teymiyye’den alacağı ilme adanmış zikredilmiştir. Özellikle beş yıl İbn Teymiyye’nin

⁶⁸ Koca, “İbn Abdilhâdî, Şemseddin”, 19/274.

⁶⁹ Görmez, Mehmet, “Fıkhu’l Hadis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları.1995), 12/547.

⁷⁰ Safedî, Ebu Said Salâhuddin Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh, *el-Vâfi bi’l-vefeyât*, thk. Muhammed b. İbrahim b. Abdurrahman, (Beyrut:el-Ma’hedü’l Almani li’l- Ebhasi’ş-Şarkıyye, 2009), 2/159-161.

⁷¹ Bkz. İbn Abdihadi, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Abdilhâdî, *el-Ukûdü’d-dürriyye fî menâkıbü Şeyhi’lislâm Ahmed İbn Teymiyye*, thk. Muhammed Hamid Faki, (Beyrut:Darü’l Kitabil Arabî, 2009), 326.

yanından hiç ayrılmamış; ondan özellikle akaid ve kelam derslerini aldığı belirtilmiştir.⁷²

Takıyyüddin İbn Teymiyye, görüş ve eleştirileriyle İslam düşüncesinde büyük etki uyandıran selefi bir âlim ve müctehiddir.⁷³ Ayrıca İbn Teymiyye'nin cedelci bir zihne sahip olması İbn Abdilhâdî'yi ona daha da yaklaştırmıştı. Çünkü o, daha çok kendi gibi problemlere eleştirel bakabilen âlimlerden ilim almayı istiyor, kendi gibi olmayandan da tatmin olmuyordu. Onların arasındaki hoca-öğrenci ilişkisinin rüya ve tefekkür yoluyla bağlantılı olduğu söylene de⁷⁴ itibar edilecek bir görüş olmadığı görülmektedir.

İbn Abdilhâdî, hocası İbn Teymiyye'nin ilminden oldukça etkilenmiş ve onun yolunu takip etmişti. İbn Teymiyye'ye derse gittiği dönemlerde genç yaşlarda olduğu ifade edilen İbn Abdilhâdî'nin, bu ünsiyeti ileriye götürdüğünü, aralarındaki hoca-talebe ilişkisini daha da derinleştirdiğini söyleyebiliriz. Bu hoca ve talebe için 'iki büyük akıl sahibi'⁷⁵ denmiş ve diğer âlimlerin idrak edemediği problemleri, şeriatin ve fehmin esrarını, isnadların sıhhatini anlayabilecek derecede iyi bir ilme sahip oldukları söylenmiştir.⁷⁶ "İbn Teymiyye, uzun bir yaşam sürdüğü için unutulmadı; fakat İbn Abdilhâdî genç yaşta vefat ettiği için unutuldu" denmiştir.⁷⁷

İbn Abdilhâdî, İbn Teymiyye ile olan bu yakın ilişkiden oldukça memnundu. Bu durumu "Ben onu bu asırda nasıl terk edebilirim ki?! O, bana Razi'nin 40 hadisini ve şerhini okuttu ayrıca bana ondan bazı şeyler yazdırdı."⁷⁸ sözleriyle dile getirmiştir.

Hocası İbn Teymiyye kadar tanınmayan İbn Abdilhâdî'nin Hanbelî fakihi olması yanında hem yukarıda bahsedilen İbn Teymiyye'yle olan yakın ilişkisinden hem de eserlerinden yola çıkarak Hanbelî-Selefi bir çizgide olduğu çıkarımı yapılabilir.

⁷² İbn Abdilhâdî, *el-Ukûdü'd-dürriyye fî menâkıbı Şeyhi'lislâm Ahmed İbn Teymiyye*, thk. Muhammed Hamid Fakî, 326.

⁷³ Ferhat Koca "İbn Teymiyye, Takıyyüddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/413.

⁷⁴ İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, 1/24.

⁷⁵ İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, 1/24.

⁷⁶ İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, 1/24.

⁷⁷ Safedî, Ebu Said Salâhuddin Halîl b. İzziddîn Aybeg, *A'yânu'l-asr ve a'vânü'n-nasr*, (Dımaşk: Darul-Fikr, 1418/1998), 121.; İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, 1/24.

⁷⁸ İbn Abdihadi, *el-Ukûdü'd-dürriyye*, 326-327.

İbn Abdilhâdî'nin hocaları arasında önemli yere sahip alimlerden biri de Yusuf b. Abdirrahman b. Yusuf el-Mizzî'dir (ö. 742/1341). Mizzî'nin, yaşadığı asırda hadis ve Arapça ilminde üstün olduğu belirtilmiştir. İbn Abdilhâdî'nin, Mizzî'nin derslerine çok kez gittiği ve ondan hadis ricaline dair pek çok malumat yazdığı kaydedilmiştir.⁷⁹ Mizzî'yi bazıları, Dârekutnî'nin (ö. 385/995) de üzerine çıkarırlar. Mizzî'yi bu dereceye çıkartmaları, onun üstün derecede rical ve illel bilgisi ve bunların yanında tarik ve isnad ilimlerindeki bilgisinden kaynaklanmaktadır.⁸⁰ Onun asrındaki büyük âlimler Mizzî'nin elinde okumuşlardır. İbn Abdilhâdî'nin, illel ve rical ilminde yetişene kadar Mizzî'nin dirasetinden hiç ayrılmadığı, hatta Mizzî'nin derslerine İbn Teymiyye'nin derslerinden daha çok gittiği ve o esnada henüz 10 yaşlarında olduğu söylenmiştir. İbn Abdilhâdî ile Mizzî'nin ortalama on yıl mülazemet ettiği belirtilmiştir.⁸¹ İbn Abdilhâdî'nin öğrencileri arasında yer alan Safedî, İbn Abdilhâdî'nin özellikle esma-i rical ilmini Mizzî'den aldığını, daha sonradan Mizzî ve İbn Abdilhâdî'nin rical ilminde eş düzeyde olduklarını belirtmiştir.⁸² Ayrıca Mizzî'nin de “İbn Abdilhâdî'den çok ilim aldım” dediği nakledilen bilgiler arasındadır.⁸³

Bu eğitimlerden sonra İbn Abdilhâdî, illel ve rical ilminde tercih edilen bir âlim haline gelmiştir. Öğrencileri onun hakkında “biz bu ilimde ondan çok faydalandık” demişlerdir.⁸⁴ İbn Abdilhâdî, artık öğretim ve telif çalışmalarına başlamış; Dımaşk'ta Ziyaiyye, Sadriyye, Sabbabiyye ve Ömeriyye medreselerinde hadis dersleri vermiştir. Ömeriyye Medresesi'ndeki derslerine bazen tanınmış Hanbelî âlimleri ve Dımaşk halkından pek çok kişinin de katıldığı söylenmiştir.⁸⁵

İbn Abdilhâdî artık hadiste şeyh konumunda idi. Mansuriyye, Gıyasiyye ve başka medreselerde de ders vermeye başlamıştı. Onan sema yoluyla bir grup hadis almıştır.⁸⁶ İbn Abdilhâdî'nin ders verdiği Sadriyye, Ziyaiyye ve Ömeriyye

⁷⁹ Şevkânî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed, *el-Bedrü't-tâli bi-mehâsini men ba'de'l-karni's-sâbi*, (Beyrut: Darü'l Ma'rife, ts.), 2/108.

⁸⁰ İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, 1/25.

⁸¹ Hüseyinî, *Zeylû Tezkireti'l-huffâz*, 49.

⁸² Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefayât*, thk. Ahmed el-Arnaud, Türkî Mustafa, (Beyrut: Daru İhyai't-türaş, 1420/2000), 2/113.

⁸³ Şemsüddin Ebi Abdillâh Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû'r-resâil el-Hafız İbn Abdilhâdî*, (Kahire: el-Faruk el hadiseti littibaati venneşir, 2007), 11.

⁸⁴ Zehebî, *Tezkirati'l-huffâz*, (Beyrut-Lübnan: Darü Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998), 50.

⁸⁵ Koca, “İbn Abdilhâdî, Şemseddin”, 19/273.

⁸⁶ Hüseyinî, *Zeylû Tezkireti'l-huffâz*, 49.

medreselerinde, onun hadis alanında, fende, ma'rifeti'r rical'de, ilelde, fıkıhta ve Arap dili ilimlerinde üst düzey bir bilgiye sahip olduğu konuşulur olmuştur.⁸⁷

İbn Abdilhâdî'yi etkileyen diğer bir âlim de Zehebî'dir (h. 673/1275-748/1348). İbn Abdilhâdî, Zehebî'yle, İbn Teymiyye ve Mizzî kadar beraber olmamıştır. Bu nedenle Zehebî'yle olan ilişkisinden onlar kadar bahsedilmez. Nitekim aralarındaki hoca-talebe ilişkisi, karşılıklı bir ilişkiydi; birbirlerinden istifade ediyorlardı. Hatta Zehebî ondan daha çok istifade ettiğini belirtmiş ve şöyle demiştir: “Onunla ne zaman bir araya gelsem ondan muhakkak istifade ettim”⁸⁸ Zehebî, *Mu'cemu'l-muhtas* adlı eserinde İbn Abdilhâdî'nin farklı ilim dallarında mahir, akıcı güzel bir zihne sahip biri olduğundan ve eserlerinden çok sayıda âlimin istifade ettiğinden bahsetmiştir.⁸⁹ Nitekim kendisi kitabı *Tezkiretu'l-huffaz*'da, İbn Abdilhâdî'yi sema aldığı hocaları arasında saymıştır.⁹⁰

İbn Abdilhâdî, Mizzî'ye talebelik yaptığı zamanların sonlarında –ki o zaman 15 yaşlarındaydı hatta daha küçüktü- bahsedilen diğer âlimlerin yanında da ilmini tamamlamaya çalışıyordu. Artık İbn Abdilhâdî de, te'life başlamıştı ve bu sırada ders de vermekteydi. İnsanların uzun sürede yapamadığı ilmî çalışmaları, o sadece 13 yılda yapmış, te'lif ettiği kitapların sayısının yetmiş geçtiği -ki bazı kitapları da sekiz cilde ulaşmaktadır- ifade edilmektedir.⁹¹

İbn Abdilhâdî, kısa zamanda çok fazla eser yazmıştır. Bu durum, Ömeriyye ve Ziyaiyye gibi asrının en büyük medreselerinde ders vermesinden kaynaklanmaktadır. Elimizdeki kaynaklar dirasete başladığı zamanı belirlemek noktasında kesin bilgi vermemektedir. Medreselerde de hangi zaman aralıklarında ders verdiği kesin olarak belli değildir ancak İbn Kesir (ö. 774/1373), İbn Abdilhâdî'nin Ömeriyye medresesinde 741/1341 yılında ders vermeye başladığını belirtmiştir. Vefat tarihi de (744/1341) göz önüne alındığında diğer medreselerde bu tarihten önce ders verdiğinde şüphe yoktur⁹² ve Ömeriyye medresesinin ders verdiği son medrese olduğu tahmin edilebilir.

⁸⁷ Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû'r-resâil el-Hafız İbn Abdilhâdî*, 11.

⁸⁸ İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, 1/27; Suyutî, *Zeylû Tabakâti'l-huffâz*, 525.

⁸⁹ Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû'r-resâil el-Hafız İbn Abdilhâdî*, 11.

⁹⁰ Zehebî, *Tezkiratu'l-huffaz*, 4/1508.

⁹¹ Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû'r-resâil el-Hafız İbn Abdilhâdî*, 28.

⁹² Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû'r-resâil el-Hafız İbn Abdilhâdî*, 28.

İlerleyen zamanlarda İbn Abdilhâdî'nin derslerine Hanbelî mezhebinin büyüklerinden âlimler de gelmeye başlamıştı. Hatta ulaşım rahat olsaydı Medine ehli arasından da İbn Abdilhâdî'nin derslerine gelmek isteyenler olduğu da zikredilmektedir. Yine İbn Abdilhâdî'nin ders verdiği Ömeriyye medresesinde ondan ders alanların büyük bir sayıya ulaştığı bilinmektedir. Bu bilgiler de bize İbn Abdilhâdî'nin yaşadığı asırda ilimde zirveye ulaştığını göstermektedir.

H. 738 yılından sonra da İbn Abdilhâdî, aynı yıl hizmete açılan Sabbabiyye medresesinde ders vermeye başlamıştır. Ders verdiği başka bir medrese de yine Dımaşk'ta bulunan Sadriyye medresesidir.⁹³

Zehebî'nin *Tezkireti'l-huffâz* adlı kitabına zeyl yazan Ebü'l Mehasin el-Hüseynî (ö. 765/1364), İbn Abdilhâdî'nin ders verdiği medreseleri sayarken Gıyasiyye ve Mansuriyye medreselerini de zikretmiştir. Ama Gıyasiyye medresesinin elimizdeki kaynaklarda bulunmadığını belirtenler de olmuştur.⁹⁴ Dımaşk'ta da Hanbelî'lerin Gıyâsiyye adında bir medreseleri bulunmadığı, dolayısıyla burada Ziyâiyye kelimesinin bir zühul eseri olarak Gıyâsiyye şeklinde yazılmış olabileceği ifade edilmiştir.⁹⁵

İbn Abdilhâdî'nin Kâhire'de bulunan Mansuriyye medresesinde de ders verip vermediği ihtilaflıdır. Ama orada ders vermediği, genelde kabul olan görüştür. Çünkü İbn Abdilhâdî'nin Mısır'a gittiğiyle alakalı kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. Kaldı ki Mansuriyye medresesi Mısır'ın meşhur medreselerindendir. Orada ders verseydi kesin olarak bilinirdi.⁹⁶

İbn Abdilhâdî'nin, ömrünün son zamanlarında kendini eser yazma ve ilme adama isteği, medreseleri bırakmasında etkili olmuştu. İbn Abdilhâdî, bu sürede bazı eserlere vâkıf olmuş ve daha önce yazmadığı alanlarda da eser yazmak istemişti. Ama ömrü buna yetmedi ve yazmak istediği çoğu eseri de yazamadan genç yaşta vefat etti.⁹⁷

⁹³ Hüseyinî, *Zeyl Tezkireti'l-huffâz*, 50.

⁹⁴ Koca, "İbn Abdilhâdî", 19/274.

⁹⁵ Koca, "İbn Abdilhâdî", 19/274.

⁹⁶ İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, 1/30.

⁹⁷ İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, 1/30.

1.1.5. Ders Verdiği Medreseler

İbn Abdilhâdi devrinin ve yaşadığı coğrafyanın ilim dünyasında etkin âlimlerden biridir. O eğitim faaliyetlerini kurumsal çerçevede de devam ettirmiş ve önemli medreselerde ders vermiştir. İbn Abdilhâdi'nin müderrislik yaptığı Dımaşk'taki en büyük medrese olarak nitelendirilen,⁹⁸ Memlûkler zamanında Melik en-Nasır Muhammed b. Kalavun tarafından yapılan Ömeriyye medresesi bunların başında gelir. önemli medreselerdendir. Salihîyye mahallesi'nde Kudâme ailesinin kurmuş olduğu bu medrese, aile reislerinden Şeyh Ahmed'in oğlu Ebu Ömer Muhammed tarafından inşa edilmiş; Hanbelî fikhî ile Kuran ve hadis öğrenimine vakfedilen bir yapı olduğu belirtilmiştir.⁹⁹

Yapılan genişletmelerle Ömeriyye medresesinin Dımaşk'ta en büyük ve en geniş medrese olduğu, Kur'ân, Tefsir, Kıraat, Fıkıh ve Hadis ilimleri ve bazı ilim dallarında tam teşekküllü bir ihtisas fakültesi gibi çalıştığı ifade edilmiştir.¹⁰⁰ İbn Abdilhâdi'nin bu medresedeki derslerine tanınmış Hanbelî âlimlerinin yanı sıra Dımaşk halkından da pek çok kişinin katıldığı zikredilmektedir.¹⁰¹

İbn Abdilhâdi'nin ders verdiği bir diğer medrese olan Ziyaiyye medresesi-Ziyaiyye Mehasiniyye olarak da adlandırılır- ise İbn Şeddad'ın (632/1234) belirttiğine göre salih bir zat olan Ziyaüddin el-Mehâsin (643/1245) tarafından yaptırılan ve onun da Hanbelîlere vakfettiği bir medresedir.¹⁰² Ömeriyye medresesi kadar ayrıntılı bilgiye rastlayamadığımız bu medresenin onuncu asırdan önce kısa zamanda tarih sahnesinden silindiği düşünülmektedir.¹⁰³

Kaynaklarda bir de Ziyaiyye Mahmudiyye adında Dımaşk'taki başka bir medreseden daha bahsedilir. İbn Abdilhâdi'nin burada değil, Ziyaiyye Mehasiniyye medresesinde ders verdiği ifade edilmiştir.¹⁰⁴

⁹⁸ Kalaç, *Kudâme Ailesi ve Hadis*, 42.

⁹⁹ Kalaç, *Kudâme Ailesi ve Hadis*, 42.

¹⁰⁰ Kalaç, *Kudâme Ailesi ve Hadis*, 43.

¹⁰¹ Nuaymî, Ebü'l-Mefâhir Muhyiddin Abdülkadir b. Muhammed b. Ömer, *ed-Dâris fî târîhil-medâris*, thk. İbrahim Şemsüddin, (Darul kütübil ilmiyye, 1410-1990), 78.

¹⁰² Nuaymî, *ed-Dâris fî târîhi'l-medâris*, 77.; Kalaç, *Kudâme Ailesi ve Hadis*, 48.

¹⁰³ Kalaç, *Kudâme Ailesi ve Hadis*, 48.

¹⁰⁴ Nuaymî, *ed-Dâris fî târîhi'l-medâris*, 77.

İbn Abdilhâdî'nin "sahibu'l-usul" olarak da adlandırılan Sadrüddin Esad b. el-Menca tarafından Dımaşk'ta yaptırılan Sadriyye medresesinde de ders verdiği söylenmiştir.¹⁰⁵

Ömrünün sonlarında İbn Abdilhâdî'nin medreseleri de terk edip artık amelle iştigal ettiği ifade edilmiştir.¹⁰⁶

1.1.6. İbn Abdilhâdî'nin Tenkitçiliği

İbn Abdilhâdî'nin İslamî ilimlerin hemen hepsi hakkında bilgi sahibi olduğu; özellikle de hadis ve fıkıh alanında âlimler tarafından özellikle övüldüğü görülmektedir. Hadis ilminde özellikle methedilen yönü de iyi bir münekkittir ve iyi bir ricâl âlimi olmasıydı. Birçok âlim onun cerh ve ta'dil alanındaki başarısını anlatmış, hatta şaşılacak düzeyde olduğunu söyleyenler olmuştur. Örneğin öğrencisi Safedî hocası için "Saf, temiz bir zihni vardı, iyi bir araştırmacı, iyi bir münekkitti. Arapça'da çok iyiydi. Ricâl bilgisi insanı şaşırtacak derecedeydi." ifadelerini kullanmıştır.¹⁰⁷

İbn Abdilhâdî, ricâl ve ilel alanındaki kabiliyeti yanında aynı zamanda iyi bir münekkittir. O, özellikle hadis eserlerine reddiye yazmakla meşgul olmuştur. Hatta onu müteahhirinin eleştiri uzmanlarından sayanlar olmuş ve eleştiri yapma noktasında yüksek bir mertebede olduğu söylenmiştir. Hadis yanında nahiv ve fıkıh eserlerine de reddiye yazmıştır. Örneğin nahiv ilminde imam sayılan İbn Hayyan'ı (ö. 745/1344) eleştirmiştir.

"Hadîs tenkîd tarihinin başladığı zaman olarak ifâde edebileceğimiz tâbiûn dönemi ile birlikte münekkîd âlimler, Hz. Peygamber'e (s) ait olan hadisleri tesbit edebilmek için işe râvîlerin durumlarını araştırmakla başlamışlardır. Bunun için ise hadisi nakleden râvinin adalet ve zabtı sorgulanmıştır. İşte bu noktada âlimlerin bazıları cerhte veya ta'dilde aşırıya gitmiştir. Bunlara cerh-ta'dil ilminde müteşeddî ve mütesâhil kimseler denilmektedir"¹⁰⁸ Her fırsatta iyi bir tenkid otoritesi olduğu

¹⁰⁵ Nuaymî, *ed-Dâris fî târîhi'l-medâris*, 68.

¹⁰⁶ Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû'r-resâil*, 11.

¹⁰⁷ Safedî, *A'yânü'l-asr*, thk. Ali Ebu Zeyd, Nebil Ebu Aşme, Muhammed Mevud, Mahmud Sâlim Muhammed, (Beyrut: Daru'l-Fikr el-Muasır, 1998/1418), 4/274.

¹⁰⁸ Veysel Özdemir, "Cerh Tadil ilminde Müteşeddî ve Mütesâhil Âlimler ve Değerlendirilmelerinden istifadede Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar", (*K.S.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, No:24, 2014), 134.

söylenen İbn Abdilhâdî'ye bu açıdan bakıldığında onun da genel olarak müteşeddî bir tavır takındığını söylemek mümkün görünmektedir. Onun sıhhat değerlendirmelerinde ve rical değerlendirmelerinde birçok kaynağa başvurmakla birlikte birkaç olumsuz değerlendirmeyle karşılaştığında raviyi cerh edebildiği görülmektedir. Örneğin “من زار قبري وجبت له شفاعتي” hadisinde sened zincirinde yer alan Musa b. Hilal hakkında bir değerlendirmede bulunan kendi mezhep imamı Ahmed b. Hanbel'i ağır bir şekilde eleştirmiş; onun hadis alanında âlim sayılamayacağını, sika şartlarının gevşek olduğunu söylemiştir. Kaldı ki Ahmed b. Hanbel, bu tenkitçi âlimler kategorisinde mu'tedil âlimler sınıfından sayılmıştır.¹⁰⁹

1.1.7. Ulemanın İbn Abdilhâdî Hakkındaki Görüşleri

Birçok âlim İbn Abdilhâdî hakkında başta hadis ve kıraat olmak üzere diğer ilimlerdeki otoritesine de dikkat çekerek ondan övgüyle bahsetmiştir. Mesela hocalarından Zehebî (748/1348), İbn Abdilhâdî'nin hadis ilminde, kıraat ilminde, fıkıh, usul, nahiv, ilal ve rical ilminde güvenilir olduğunu belirtmiştir.¹¹⁰ İbn Abdilhâdî vefat ettiğinde çok üzüldüğünü söyleyen öğrencilerinden Safedî (764/1363) ise hocası için “Eğer yaşasaydı, bir otorite olurdu” demiştir.¹¹¹ Yine Safedî, *A'yanu'l-Asr ve a'vânü'n-nasr*'nda, hocası için “Safi, temiz bir zihni vardı; iyi bir araştırmacı, iyi bir münekkitti, Arapça'da çok iyiydi. Ricâl bilgisi insanı şaşırtacak derecedeydi.” ifadelerini kullanmıştır.¹¹² İbn Receb (795/1393) onu, hafız, şeyh, münekkit, kıraat âlimi gibi ifadelerle methetmiştir.¹¹³ Ünlü tarihçi ve muhaddis İbn Kesir (ö. 774/1373) de onu şu sözlerle övmüştür: “Hadis ilminde, nahivde, fıkıhta, tarihte ve kıraat ilimlerinde kırkına ulaşmadığı halde bu kadar ilme sahip başka bir âlim tanımıyorum. Kuvvetli hafızası, anlayış ve müzakere yönünün kuvveti, onu rical ilminde, turûku'l-hadiste, cerh ve ta'dil'de, ilelü'l-hadis'te çok iyi bir seviyeye getirmişti.¹¹⁴ O, kitap ve sünnete uyarak selefin yolunda müstekimdi.”¹¹⁵ İbn Hacer (852/1449), hadiste, usulde, Arapça'da İbn Abdilhâdî'nin yetkinliğine dikkat çekmiştir.¹¹⁶

¹⁰⁹ Özdemir, “Cerh Tadil ilminde Müteşeddî ve Mütesahil Âlimler”, 163.

¹¹⁰ İbn Abdilhâdî, Şemsüddin Muhammed bin Ahmed, *es-Sârimü'l-münkî fi'r-red ale's-Sübkî*, thk. Akil bin Muhammed bin Zeyd el-Maktirî el Yemanî, (Beyrut: Müessesetü er-Reyhan, 1424/2003), 1/9.

¹¹¹ İbn Abdilhâdî, *es-Sârimü'l-münkî fi'r-red ale's-Sübkî*, 1/10.

¹¹² Safedî, *A'yanu'l-asr*, 4/274.

¹¹³ İbn Abdilhâdî, *es-Sârimü'l-münkî fi'r-red ale's-Sübkî*, 1/10., İbn Nasıruddin, *er-Reddü'l-vâfir*, 29.

¹¹⁴ İbn Nasıruddin, *er-Reddü'l-Vâfir*, 29.

¹¹⁵ Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû'r-resâil*, 12.

¹¹⁶ İbn Abdilhâdî, *es-Sârimü'l-münkî fi'r-red ale's-Sübkî*, 1/9.

Yine bir başka hadis âlimi olan Suyutî (ö. 911/1505), ondan övgü dolu sözlerle bahsetmiş, “imam, muhaddis, hafız, fıkıh, usul ve Arapça’da mahir ve otoritedir” gibi sözlerle onu övmüştür.¹¹⁷

Şevkânî (ö. 1250/1834) *el-Bedru’-t-tâli* adlı eserinde İbn Abdilhâdî’ye de yer vermiş; “Karşılaşıyordum edebî meseleler hakkında ona sorular sorardım; ama o sel gibi aktı, gitti; ömrü uzun sürmedi.” demiştir.¹¹⁸ Hasan b. Amr b. Habib ise *Tezkiretu’n-Nebi* adlı eserinde İbn Abdilhâdî için yukarıda sayılan ilim dallarında arif olduğunu kısacası ilimde bir derya olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁹ Özellikle isnad, ilelül’l hadis ve cerh-tadil konularındaki titizliğiyle dikkat çeken İbn Abdilhâdî hakkında, gerek çağdaşı olan ve gerekse kendinden sonra gelen âlimler hep övgüyle bahsetmişlerdir. Tespit edilebildiği kadarıyla âlimlerin onun hakkındaki kanaatleri hep müsbettir, cerh-ta’dilde müteşeddid olması dışında olumsuz bir eleştiriyle karşılaşılmamıştır.

1.1.8. Vefatı

Rical âlimlerinin çoğuna göre hicrî 10 Cemaziyel evvel 744/ 30 Eylül 1343 yılında¹²⁰ henüz otuz dokuz yaşındayken vefat etmiştir. Vefat nedeni olarak, üç aya yakın iltihaplı bir hastalık (çıban), sıtma ve verem hastalıklarına yakalandığı söylenmiştir. Bu hastalıklarla beraber durumu iyice kötüleşmiş ve çok zayıflamıştır. Nihayetinde Çarşamba günü¹²¹ ikindi vaktinden önce Dımaşk’ın Salihyye mahallesinde vefat etmiştir. Zikredildiğine göre İbn Abdilhâdî’nin son sözleri şunlar olmuştur:

“اشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان محمدا رسول الله، اللهم اجعلني من التوابين و اجعلني من المتطهرين”¹²²

“Ben şehadet ederim ki, Allah’tan başka ilah yoktur; ben yine şehadet ederim ki, Hz. Muhammed (s) O’nun Rasulü’dür. Allah’ım, beni tövbe edenlerden ve temizlenenlerden eyle!”

¹¹⁷ Safedî, *A’yânu’l-asr*, 4/274.

¹¹⁸ Şevkanî, *Bedru’-t-tâli*, 2/108.

¹¹⁹ Hüseyin b. Ukkâse, *Mecmuû’r-resâil*, 13.

¹²⁰ İbn Receb, *ez-Zeyl alâ Tabakâti’l-Hanâbile*, thk. Abdurrahman b. Süleyman, 5/123.

¹²¹ Zehebî, *Tezkiratu’l-Huffaz*, 50; *Tabakâtu ulemâi’l-hadîs*, 1/30.; İbn Abdilhâdî *Tenkîhu’t-Tahkîk fî ehâdisi’t-Tâ’lik*, 132.

¹²² İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemâi’l-hadîs*, 1/31.

İbn Abdilhâdî'nin cenaze namazı, Cuma günü Muzafferî camisinde kılınmış, oldukça kalabalık olan¹²³ cenaze namazına o beldenin kadısı, ulemanın önde gelenleri, tüccarlar ve halk katılmıştır. Cenaze, Dımaşk'ta bulunan Kasiyyun mezarlığına defnedilmiştir. Cenazeye katılanlar arasında Zehebî de vardı ve o ağlayarak şunları söylemişti: “İbn Abdilhâdî ile ne zaman bir araya gelsem ondan muhakkak istifade ettim.”¹²⁴ Öğrencilerinden Safedî de üzüntüsünü şöyle dile getirmişti: “Ah! Eğer yaşasaydı ilimde şaşılacak derecede yükselecekti.”¹²⁵ Âlimler gibi halk da onun ölümüne çok üzülmüştü.¹²⁶ Onun oluğu dindar, hayrı bol, Kuran-ı Kerim'i çok okuyan, ihlaslı, temiz bir kişiliğe sahip oluğu söylenmiştir.

İbn Abdilhâdî, amcasının kızı ve İbn Hacer'in de hanım hocalarından olan Aîşe bt. Muhammed b. Abdilhâdî (ö. 816/1413) ile evlenmiştir. Bu evliliği neticesinde Abdullah, Ahmed ve Ömer adında üç çocuğunun oluğu ifade edilmiştir. Ömer'in de (ö. 803/1401) babası gibi âlim oluğu belirtilmiştir.¹²⁷

1.2. İLMÎ ŞAHSİYETİ

İbn Abdilhâdî kısa süren ömrüne -39 yıl- oldukça bereketli ilmî faaliyetler sığdırmıştır. Hem iyi bir eğitim almış, hem de hocalık noktasında ciddi bir başarıya ulaşmıştır. Devrinin en önde gelen âlimlerinden kabul edilmiştir.¹²⁸

İbn Abdilhâdî'nin ilmî yaşantısı genel olarak doğup büyüdüğü yer olan Dımaşk'ta geçmiştir. İlme önem veren bir aile olan Kudâme ailesine mensup olması ve yaşadığı asırda Dımaşk'ın o dönemde bir çok büyük âlimi barındırması, onun ilim yolculuğu için başka şehirlere gitmesine gerek bırakmamış olabilir.

Hocaları arasında zikredilen ve hayatında büyük etkisi olan İbn Teymiyye'nin, İbn Abdilhâdî'nin ilmî şahsiyetinin oluşmasında ve şekillenmesinde büyük rolü oluğu görülür. Hem İbn Teymiyye'nin selefî bir âlim olması, hem de mensubu oluğu Kudâme ailesinin sert selefî çizgide oluşu onun da neredeyse genel olarak bu çizgide bir âlim profili çizmesini zorunlu kılmıştır.

¹²³ İbn Nasıruddin, *er-Reddü'l-vâfir*, 30.

¹²⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-nübelâ*, 16/475., İbn Nasıruddin, *er-Reddü'l-vâfir*, 30.

¹²⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-nübelâ*, 16/475.

¹²⁶ İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihabüddin Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, ed-*Dürerü'l-kâmine fi a'yâni'l-mi'eti's-sâmine*, (Hindistan: Meclisü Daireti'l Mearif el-Osmaniyye, 1392/1972), 2/209.

¹²⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, 1/31.

¹²⁸ Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû'r-resâil el-Hafız İbn Abdilhâdî*, 6.

İbn Abdilhâdî'nin böyle büyük bir ilmî seviye kazanmasının ilk nedeni Allah vergisi bir zihin kabiliyeti, ilme olan isteği ve akl-ı selîmidir. Ulema onu dâhi, üstün zekalı gibi sıfatlarla nitelendirmiştir. Hem hocası hem talebesi olan Zehebî de onun akıcı bir zihne sahip olduğunu ifade etmiştir.¹²⁹

Önceki başlıklarda İbn Abdilhâdî'ye çok tesir eden hocalarından biraz bahsedilmişti. Şimdi hem bahsedilen hocaları hem de diğer hocalarıyla ilişkisine biraz daha detaylı bakılmaya çalışılacaktır.

1.2.1. Hocaları

Hadis, fıkıh, usul ve Arap dili bilgini sayılan¹³⁰ İbn Abdilhâdî'nin ilim hayatının genel olarak doğup büyüdüğü bölge olan Dımaşk'ta geçtiği görülmektedir. Hem öğrencilik hem de müderrislik yaptığı dönemleri Dımaşk'ta geçen İbn Abdilhâdî'nin alanında otorite birçok hocası olmuştur. Bunlardan önde gelen bazıları şöyledir:

1.2.1.1. Takıyyüddin Ebu'l-Fazl Süleyman b. Hamza (715/1316)

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden olan Süleyman b. Hamza b. Ahmed b. Ömer Amr el-Makdisî ed-Dımaşkî,¹³¹ 628/1231 yılında doğmuştur. İbn Hamza, yaşadığı çağın en büyük fıkıh âlimlerindendir. Makdisî'nin kendilerinden icazet aldığı hocalarının sayısının yediyüzden fazla olduğu, ondan çok kimsenin ilim öğrenip istifade ettiği belirtilmiştir. Elli yıldan fazla müftilik yapmış büyük bir âlim ve kâdî'l-kudâtıdır. Ayrıca İbn Teymiyye, Mizzî, Zehebî, Alaî gibi önemli âlimlerden sema yoluyla hadis almıştır. Birçok hafızın ondan ilim aldığı, özellikle fıkıh ve hadis dallarında büyük bir âlim olduğu, mütevazı, sade giyinen ve güzel ahlaklı olup çok ibadet ve taate düşkün olduğu zikredilmiştir.¹³² İbn Abdilhâdî'nin fıkıh eğitimini ilk olarak Süleyman b. Hamza'dan aldığı, ondan bazı fıkıh eserlerini hıfzettiği söylenmiştir.¹³³

1.2.1.2. İbn Abdiddaim (717/1317)

¹²⁹ İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs* 1/33.

¹³⁰ Mer'î b. Yusuf el-Kermî, *eş-Şehâdetü'z-zekiyye fî senâ'i'l-e'imme alâ İbn Teymiyye*, (Beyrut: Daru'l Furkan, 1404/1983), 52.

¹³¹ İbn Abdilhâdî, *Tenkîhu't-Tahkîk fî ehâdisi't-Ta'lik*, thk: Sami b. Muhammed b. Cadullah, Abdulaziz ibni Nasır Hayyanî, (Riyad: Daru'l Evzaüs Selef, 2007), 1/94.

¹³² İbn Abdilhâdî, *Tenkîhu't-Tahkîk*, 1/94.

¹³³ İbn Nasîrüddin, *er-Reddü'l-vâfir*, 29.

Ebu Bekr b. Zeyniddin Ahmed b. Abdiddaim b. El-Makdisî es-Salihî'nin, 625 veya 626 yıllarında doğduğu 93 yaşında vefat ettiği söylenmektedir. Zühd sahibi, ilimde gayretli bir âlim olduğu ifade edilmektedir.¹³⁴ İbn Abdilhâdî, ondan hadis alanında eğitim almıştır.

1.2.1.3. Şerafeddin Mut'am (719/1319)

İsa b. Abdurrahman b. Meali b. Ahmed es-Salihî el-Mut'am'ın kaynaklarda, okuma yazma bilmeyen ümmi bir âlim olduğu söylenmektedir. İbn Abdilhâdî'nin ondan sema yoluyla hadis aldığı bildirilmiştir.¹³⁵

1.2.1.4. Sa'ddüddin b. Muhammed b. Sa'd (721/1321)

İsmi Yahya b. Muhammed b. Sa'd el-Ensârî el-Makdisî es-Salihî el-Hanbelî'dir. Kişiliği ve tevazusuyla meşhur olmuş bir âlimdir.¹³⁶ İbn Abdilhâdî dışında pek çok öğrenciye hadis dersi vermiştir.¹³⁷

1.2.1.5. İbnü'z Zerrâd (726/1326)

Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Ebi'l-Heycâ b. ez-Zerrâd es-Salihî'dir. İbn Abdilhâdî'nin ondan öğrendiği birçok şeyi kaydettiği söylenmiştir.¹³⁸ Hadis ilimine karşı aşırı bir sevgi beslediği ve çok ilgi duyduğu kaydedilmiştir.¹³⁹

1.2.1.6. İbn Müsellim (726/1326)

Şemsüddin Ebu Abdillah Muhammed b. Müsellim b. Malik ez-Zeynî es-Salihî'dir. H. 716 yılında kadılık görevi üstlenmiştir. Arapça ve fıkıhta âlim olan bir zattır. Safedî, İbn Abdilhâdî'nin fıkıh ilmini ondan aldığını belirtmiştir.¹⁴⁰

¹³⁴ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 1/438.

¹³⁵ İbn Abdilhâdî, *Tenkîhu't-Tahkîk*, 1/95.

¹³⁶ İbn Abdilhâdî, *Tenkîhu't-Tahkîk*, 1/94.

¹³⁷ Zeynüddin Abdilbasit ez-Zahirî, *Neylû'l-emel fî zeyli'd-düvel*, thk: Ömer Abdisselam Tedmirî, (Oxford: Mektebetü'l-asriyye), 6/163.

¹³⁸ Ziriklî, Ebu Gays Muhammed Hayruddin b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Faris, *el-A'lam*, (Daru'l ilm: 2002), 3/43.; İbn Abdilhâdî, *Tenkîhu't-Tahkîk*, 1/96.

¹³⁹ Zehebî, *el-Mu'cemü'l-muhtas bi'l-muhaddisîn*, thk. Muhammed el-Habib, (Taif: Mektebetüs-sıddik, 1408/1988), 1/224.

¹⁴⁰ İbn Abdilhâdî, *Tenkîhu't-Tahkîk*, 1/96.

1.2.1.7. Takıyyüddin İbn Teymiyye (728/1328)

10 Rebîülevvel 661'de Harran'da doğan İbn Teymiyye görüş ve eleştirileriyle İslam düşüncesinin gelişmesine tesir eden selefî bir âlim ve müctehid olarak tanınır.¹⁴¹

İbn Teymiyye'nin hayatı genel olarak çeşitli dinî ve siyasî tartışmalarla geçmiştir. Özellikle akaid-kelam alanındaki tartışmaları ve kitaplarıyla, klasik kelam mezheplerine ve kelam anlayışına karşı sert bir tutum takınmıştır. Bu nedenle hem ulemanın hem de halkın bazı kesimlerinden tepki almıştır.¹⁴²

Tasavvufa sıcak bakmayan İbn Teymiyye, bid'at ve hurafelere karşı takındığı sert tavırlarıyla yine birçok kesimin tepkisini toplamıştır. Selefî görüşleri ve bazen Hanbelî mezhebinin bile benimsemediği fetvaları yüzünden defalarca hapse atılmıştır. Ama o, yine de sert selefî çizgisinden bir an olsun ayrılmamış ve bulduğu her mekan ve fırsatta görüşlerini anlatmaya devam etmiştir. “Gerek sürdürdüğü faaliyetler gerekse çeşitli felsefî cereyanlar, dinî anlayış ve uygulamalar karşısında ortaya koyduğu mücadeleci tavrı ona İslam dünyasında haklı bir şöhret kazandırmış; etrafında görüşlerini benimseyip savunan, onu müctehid ve imam olarak kabul eden bir öğrenci halkası oluşmuştur. Talebeleri ve sevenleri içinde diğer mezheplere mensup kişiler de olmuştur. Meşhur öğrencileri arasında Vâsıt'taki Rifaiyye tarikatının şeyhinin oğlu olan İmâdüddin el-Vâsıtî (ö. 711/1311), Ebü'l-Fidâ (ö. 732/1331), Mizzî (ö. 742/1341), Zehebî (ö. 748/1348) İbn Kayyım el-Cevziyye (ö. 751/1350), en fakih talebesi sayılan Şemseddin İbn Müflih (ö. 763/1362), araştırma konumuz olan Şemseddin İbn Abdilhâdî, İbn Kâdî'l Cebel (ö. 771/1370) ve İbn Kesîr (ö. 774/1373) bulunmaktadır.”¹⁴³

İbn Abdilhâdî, İbn Teymiyye'den daha çok akaid-kelam alanında ders almıştır. Hocasını hiç bırakmamış; ondan bir an bile ayrılmak istememiştir. Hayatını âdeta ona adadığı ifade edilmiştir.¹⁴⁴ Aralarındaki hoca-talebe ilişkisinin hiç kopmamasının nedenlerinden biri, ikisinin de mücadeleci, ısrarcı ve cedelci bir zihin yapısına sahip olmalarıydı.

¹⁴¹ Ferhat Koca, “İbn Teymiyye, Takıyyüddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/391.

¹⁴² Koca, “İbn Teymiyye, Takıyyüddin”, 20/391.

¹⁴³ Koca, “İbn Teymiyye, Takıyyüddin”, 392-393.

¹⁴⁴ İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, 1/24.

İbn Teymiyye, ısrarcı görüş ve fetvalarından vazgeçmemiş hatta bir defasında sultanın emriyle fetva vermesi yasaklanmıştı. Mesele şu ki; İslam âlimleri, güvenilir olduğunda ittifak ettikleri şeddü'r-rahl hadisine dayanarak fazilet itibariyle Mescid-i Harâm, Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksâ'nın birbirini izlediğini kabul etmektedir. Bu üç mescidden başka yerleri ziyaret etmenin ve oralarda yapılacak nezirlerin makbul olmayacağı görüşündedir. İbn Teymiyye ile talebesi İbn Kayyim el-Cevziyye (751/1350) ise şeddü'r-rahl hadisine göre Hz. Peygamber'in kabrinin ve diğer bazı kabirlerin ziyaretinin doğru olmayacağını savunmuşlardır. İbn Teymiyye karşıtı olan Takıyyüddin es-Sübki (756/1335), peygamberlerin kabirlerini ziyaret maksadıyla seyahata çıkılabileceğini ispat etmek ve Takıyyüddin İbn Teymiyye'nin bu konudaki görüşlerini eleştirmek için *Şifau's-sekâm fî ziyâreti hayri'l-enâm* ismiyle bir eser kaleme almıştır.¹⁴⁵

İbn Teymiyye'ye bu konuda red yazan sadece Takıyyüddin es-Sübki değildi. Muhalifleri arasında olan Mısır Mâliki kâdî'l-kudâtı Takıyyüddin el-Ahnâî de vardı. İbn Teymiyye'nin görüşlerine eleştiri yönelten el-Ahnâî'ye İbn Teymiyye *Kitabu'r-Red ale'l-Ahnâ'i* adlı bir risale yazmıştı. “Bu risaleden rahatsız olan Takıyyüddin el-Ahnâî, sultana yaptığı şikayet üzerine 9 Cemaziyelâhir 728 tarihinde ceza olarak İbn Teymiyye'nin elinden kağıdı, kalem ve mürekkebi alındı. Bu muamele ona çok ağır geldi, kendisini ibadete verdiyse de üzüntüsünden hastalandı ve 20 Zilkade 728'de (m. 26 Eylül 1328) hapisanede vefat etti.”¹⁴⁶

Yukarıda verilen bilgilerden anlaşılan o ki; İbn Abdilhâdî, hocasının el-Ahnâî'ye yazdığı risale gibi Takıyyüddin es-Sübki'ye de reddiye yazacağını düşünmüş ve hocası vefat edince bu görevi bizzat üstlenerek hocasının görüşlerini savunmak için *es-Sarimü'l-münkî fî'r-red ale's-Sübki* adıyla bir eser telif etmiştir.¹⁴⁷

¹⁴⁵ M.Yaşar Kandemir, “Ziyaret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/497.

¹⁴⁶ Koca, “İbn Teymiyye, Takıyyüddin”, 20./393.

¹⁴⁷ İbn Abdilhâdî'nin, hocasının görüşlerini ve hayatının anlatıldığı ilk kaynaklardan sayılacak ve yine onun görüşlerini savunduğu daha başka eserleri de vardır. Bu konu aşağıda ‘Eserleri’ başlığı altında detaylandırılmaya çalışılacaktır.

İbn Abdilhâdî'nin İbn Teymiyye'den daha çok akaid ve kelam alanında istifade ettiği söylene de nahiv, ilelül-hadis ve ma'rifetü'r-ricâl'de de İbn Teymiyye'den istifade etmiş, ondan icazet almıştır.¹⁴⁸

İbn Abdilhâdî'nin İbn Teymiyye'yle hayattayken de öldükten sonra da onun yolunda gitmeye devam etmesini ve onun görüşlerini savunmaya devam etmesini, sadece hoca-talebe ilişkisine bağlamak zor görünmektedir. Onların arasında ayrıca köklü bir düşünce birliği bulunmaktadır.¹⁴⁹

1.2.1.8. Mecdüddin el-Harranî (729/1329)

İsmail b. Muhammed İsmail b. el-Fera' el-Harranî ed-Dımaşkî, h. 645 yılında doğmuştur. Çağının önde gelen fıkıh ulemasından olup, hadis ve usulde çok iyi derecede olduğu zikredilmiştir. Uzun süre fetva makamında bulunmuştur. İbn Abdilhâdî ondan fıkıh alanında faydalanmıştır.¹⁵⁰

1.2.1.9. Zeynep bint Kemal (740/1339)

Daha çok “Binti Kemal” olarak tanınan Zeynep bint Kemalüddin Ahmed b. Abdurrahim b. Abdilvahid b. Ahmed el-Makdisî,¹⁵¹ ailesi tarafından küçük yaştan itibaren hadis meclislerine götürülerek birçok meşhur âlimin dersine katılma ve onlardan icazet alma imkanına sahip olmuştur. İcazet ve sema yoluyla hadis aldığı hocaları arasında Hatîb-i Merdâ, Muhammed b. Abdilhâdî, İbrahim b. Halil el-Edemî, Abdurrahman b. Ebi'l Fehm el-Yeldânî, Sıbt İbnü'l Cevzî, Ahmed b. Abdiddâim, İbrahim b. Mahmud, Acîbe bint Ebi Bekir el-Bakdâriyye gibi önemli âlimler bulunmaktadır. Nitekim Zehebî onun, sadece kendisinde bulunan bir deve yükü icazete sahip olduğunu ifade etmiştir.¹⁵²

Küçük yaşlarda hadis meclislerine götürülmesi sebebiyle hadis aldığı pek çok hocası, Zeynep daha küçük yaşta vefat etmiş, bu durum onun bazı eserlerin âlî isnadlı icazetine sahip olmasını sağlamış ve bu özelliğiyle dikkat çekmiştir. Âlî isnadla Zeynep'in sahip olduğu icâzetli kitapları kendisine okuyarak icâzet almak

¹⁴⁸ İbn Abdilhâdî, *Mecmu'ü'r-resâil el-Hafız İbn Abdilhâdî*, 6.

¹⁴⁹ Koca, “İbn Abdilhâdî”, 274.

¹⁵⁰ İbn Abdilhâdî, *Tenkihü't-Tahkik*, 1/100.

¹⁵¹ Zehebî, Ebu Abdillah Şemsüddin Muhammed b. Ahmed, *Mu'cemü's-şüüh*, thk. Muhammed el Habib, (Taif: Mektebetüs-Siddik, 1408/1988), 1/248.

¹⁵² Nagihan Emiroğlu, “Kadınların Hadis Okuttuğu Mekânlar:el-Câmiu'l-Muzafferî Örneği”, (*İslam Araştırmaları Dergisi*, sayı:2017) 49.

isteyen pek çok öğrencisi çeşitli şehirlerden kendisine akın etmiştir.¹⁵³ Evlenmemiş olması¹⁵⁴ onun ilimle daha çok ilgilenmesini sağlamıştır. 740/1340 yılında doksan dört yaşında¹⁵⁵ vefat eden Zeynep bt. Kemal için Zehebî, âlî isnadları sebebiyle onun vefatıyla hadis ilminde bir derece aşağı düşüldüğünü söylemiştir.¹⁵⁶

1.2.1.10. Yusuf b. Abdurrahmân b. Yusuf el-Mizzî (742/1341)

İbn Abdilhâdî'nin uzun yıllar mülazemet ettiği diğer bir hocası da hadis hâfızı Yusuf el-Mizzî'dir. Mizzî, h. 654'te Halep civarında doğmuştur. Küçük yaşta ailesiyle birlikte Dımaşk'taki Mizze köyüne taşındıkları için bu nisbeyi almıştır. “Henüz çocukken Kur'an-ı Kerim'i öğrenmiş ve bir süre Şafîî fikhî okuduktan sonra 675'te hadis tahsiline başlamıştır. Hadis öğrenimini ilerletmek için Kudüs, Humus, Hama, Ba'lebek, Mekke, Medine, Kahire, İskenderiyye ve Bilbîs gibi merkezlere giderek Nevevî, İbnü's Sâbunî, İbn Hallikân, Zevavî, Ebü'l Ferec İbn Kudâme, Muhammed b. Ahmed el-Kastallânî, İbn Hamdân, İbnü'l Müneccâ, Mahmud b. Ebî Bekir el-Kelâbazî, Ali b. Muhammed el-Yunînî, İbn Dakik el-İd ve Abdülmü'min b. Halef ed-Dimyâtî gibi âlimlerden faydalanmıştır. Onlardan *Kütüb-i Sitte*'yi, İmam Malik'in *el-Muvatta'*, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*, Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebîr*, Hatib el-Bağdâdî'nin *Tarîhu Bağdad*, Beyhaki'nin *es-Sünenü'l Kübra* ve *Delâ'ilü'n-nübüvve*'si gibi eserlerini ve pek çok hadis cüzünü okumuştur.”¹⁵⁷

Mizzî, hadiste olduğu kadar Arapça'da da üstün bir âlimdi. Hatta onun nahiv bilgisi, Ebu Hayyân'dan (ö. 745/1344) da üstün tutulmuştur. Âlimler, Ebû Hayyân'dan sonra nahiv bilgisinde onun bir benzeri görülmedi, demişlerdi tâ ki el-Mizzî'nin ilmini görene kadar. Bu kadar donanıma sahip olan bir hocadan İbn Abdilhâdî de bîgâne kalmadı ve on yaşlarındayken ondan ders almaya başladı. Hatta çok sevdiği İbn Teymiyye'den daha çok Mizzî'den ders aldığı ve onunla vakit geçirdiği belirtilmiştir.¹⁵⁸

¹⁵³ Emiroğlu, “Kadınların Hadis Okuttuğu Mekânlar:el-Câmiu'l-Muzafferî Örneği”, 50.

¹⁵⁴ Zehebî, *Mu'cemü's-şüüh*, 1/248.

¹⁵⁵ Zehebî, *Mu'cemü'ş-şüüh*, 1/248.

¹⁵⁶ Emiroğlu, “Kadınların Hadis Okuttuğu Mekânlar: el-Câmiu'l-Muzafferî Örneği”, 50.

¹⁵⁷ Kandemir, “Mizzî, Yusuf b. Abdurrahman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/220.

¹⁵⁸ Hüseyinî, *Zeylû Tezkireti'l-huffâz*, 49.

Mizzî'nin bu üstün ilmi, ona kimsenin benzeriyle önüne geçemeyeceği bir eser telif ettirmişti. Bu eseri, ünlü kitabı *Tehzîbü'l-Kemâl*'di.¹⁵⁹ Mizzî, karakter olarak kederli, ağırbaşlı, tevazulu, kanaatkâr bir mizâca sahipti. Hayatının uzun zamanında fakirliğine sabır göstermişti. Hatta bazı kitaplarını satmak zorunda bile kalmıştı. Yine aynı şekilde fakirliği sebebiyle 19 yaşındayken Salihîyye'ye yürüyerek gittiği söylenmiştir.¹⁶⁰

İbn Abdilhâdî'nin ileri seviyedeki illel ve rical bilgisinde, Mizzî'den aldığı derslerin önemli bir yeri olmalıdır. “Zira Mizzî, hadisleri anlama, illetlerini, az kullanılan kelimelerini bilme, sağlam ve uydurma olanlarını birbirinden ayırma, özellikle râvilerini tanıma hususunda maharet kazanmış ve hadis ilimlerinde devrinin en önemli ismi olmuştur.”¹⁶¹

Mizzî, İbn Abdilhâdî'nin hocalarından olan İbn Teymiyye ve Zehebî'nin, ayrıca pek çok akranının ders aldığı bir âlimdir. Diğer öğrencileri arasında İbn Seyyidinnâs, İbn Kayyım el-Cevziyye, yukarıda sözünü ettiğimiz Takıyyüddin es-Sübki ve İbn Abdilhâdî'nin meşhur öğrencilerinden sayılan Ebü'l-Mehasin el-Hüseynî de vardır. Mizzî'nin de selef yolunu önemseydiği, güzel ahlakı, zâhidane yaşantısı ve mütevazılığıyla tanındığı belirtilmiştir.¹⁶² Ama daha sonra İbn Abdilhâdî, alanını daralttığını düşünerek Mizzî'nin derslerinden ayrılmış, başka medreselerde eğitimine devam etmiştir.¹⁶³

1.2.1.11. İbn Bashan (743/1342)

Bedruddin Muhammed b. Ahmed b. Beshan ed-Dımaşkî'dir. Çağının en iyi kıraat âlimlerindendir.¹⁶⁴ İbn Abdilhâdî, kıraat ilmini asrının önde gelen âlimi, İbn Bashan'dan almıştır.¹⁶⁵

1.2.1.12. Zehebî (748/1348)

Ebu Abdillah Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî ed-Dımaşkî, 673'te Dımaşk'ın Sayfiye köylerinden Batna'da doğmuştur. Türkmen asıllı

¹⁵⁹ İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, 1/26.

¹⁶⁰ İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, 1/26.

¹⁶¹ Kandemir, “Mizzî, Yusuf b. Abdurrahman”, 220.

¹⁶² Kandemir, “Mizzî, Yusuf b. Abdurrahman”, 220.

¹⁶³ Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû'r-resâil el-Hafız İbn Abdilhâdî*, 12.

¹⁶⁴ İbn Abdilhâdî, *Tenkîhu't-Tahkîk*, 1/102.

¹⁶⁵ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 2/159.

olan ailesi Meyyafârikin’de yaşamış olup Temimoğullarının mevlasıdır. Bundan dolayı Zehebî kendisini Farikî nisbesiyle de kaydetmiştir. Ama Safedî, Taceddin es-Sübki, Ebü’l-Mehasin el-Hüseynî ve Ebü’l-Fidâ İbn Kesir gibi çağdaşları ve talebeleri daha sağlığında onu Zehebî nisbesiyle anmış ve bu nisbe ile tanınmıştır. Bu nisbe ona babası Şehabeddin Ahmed’in altın işleme sanatıyla uğraşmasından kalmıştır.”¹⁶⁶

Tahsil hayatına erken yaşlarda başlayan Zehebî, ilk olarak kıraat ilmiyle uğraştı. Zehebî, hadis tahsiline başladığında ise on sekiz yaşına gelmişti. Hadis alanına yönelmesinde ona “senin yazın muhaddislerin yazısına benziyor” diyen ve ondan ders alan Şam muhaddisi Alemüddin el-Birzâlî’nin etkisi olmuştur.¹⁶⁷

İbn Abdilhâdî gibi Zehebî’yi de etkileyenler arasında İbn Teymiyye yer almıştır. Zehebî, İbn Teymiyye’den bahsederken “Rüknülyemani ile Makam-ı İbrahim arasında yemin etmem istense, yemin ederim ki ilimde onun gibisini görmedim, kendisi de bir benzerini görmemiştir.” demiştir.¹⁶⁸

Zehebî özellikle hadis, tarih ve terâcim konularında önde gelen bir âlimdir. Elliye aşkın eser üzerine yaptığı ihtisar vb. çalışmaların her biri ciddi emek, dikkat ve ilmî birikim ürünüdür. Müellif bunları ihtisar ederken aynı zamanda ikmal etmiş, ta’likler yazmış, tenkit ve tahkiklerde bulunmuştur. Bunların içinde Hâkim en-Nisâburî’nin *el-Müstedrek ale’s Sahihayn*’ı, Beyhaki’nin *es-Sünenü’l-Kübra*’sı, Hâtib el-Bağdadî’nin *Târîhu Bağdâd*’ı, Ebu’l-Kâsım İbn Asâkir’in *Târîhu Medineti Dimaşk*’ı, Yusuf b. Abdurrahman el-Mizzî’nin *Tehzîbu’l Kemal fî esmâi’r-ricâl*’i gibi temel kaynaklar yer almaktadır.¹⁶⁹

Üç yüze yakın eser kaleme alan Zehebî’nin en çok eser verdiği alanlardan biri de hadistir. “İbn Hacer’e göre Zehebî, hadis konusunda derinleşmiş, bu alanda kaynak niteliğinde pek çok kitap ortaya koymuş, asrının en çok eser veren âlimi kabul edilmiştir.”¹⁷⁰ Takva ehli ve salih kişiliğiyle de tanınan Zehebî vefatına yakın gözlerini kaybetmiş ama buna rağmen telif çalışmalarına kâtip kullanarak devam ettiği söylenmiştir. Zehebî, 3 Zilkâde 748’de Dimaşk’ta vefat etmiştir.

¹⁶⁶ Tayyar Altıkulaç, “Zehebî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013) 44/180.

¹⁶⁷ Altıkulaç, “Zehebî”, 44/180.

¹⁶⁸ Altıkulaç, “Zehebî”, 44/180.

¹⁶⁹ Altıkulaç, “Zehebî”, 44/180.

¹⁷⁰ Altıkulaç, “Zehebî”, 44/180.

Zehebî, İbn Abdilhâdî'yi sema aldığı hocaları arasında saymıştır¹⁷¹ ve İbn Abdilhâdî'den öğrendiğim bilgileri başka kimseden öğrenmedim,¹⁷² demiştir. Ayrıca Zehebî'yi, İbn Abdilhâdî'nin öğrencileri arasında zikredenler de olmakla birlikte İbn Abdilhâdî'den yaşça büyük olduğu için hocası sayılması daha doğru görülmektedir.

1.2.1.13. Ebu'l Abbas el-Enderşî (750/1349)

Tam adı Ahmed b. Sa'd b. Muhammed el-Askerî el-Enderşî'dir. Onun Dımaşk'ta en iyi arapça bilen âlimlerden olduğu belirtilmiştir.¹⁷³ İbn Abdilhâdî, ondan nahiv ilmini almıştır.¹⁷⁴

1.2.1.14. İbn Kayyım el-Cevziyye (751/1350)

İslâmî ilimlerin birçoğuna ilişkin eser vermiş ve pek çok öğrenci yetiştirmiş olan Hanbelî âlim Ebu Abdillah Şemsüddin Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyub ez-Züraî ed-Dımaşkî de İbn Abdilhâdî'nin bir başka hocasıdır. İbn Abdilhâdî dışında pek çok öğrencisi olup, öğrencileri ölene kadar onun ilminden faydalandıklarını belirtmişlerdir.¹⁷⁵

Öğrenim hayatına babası Ebu Bekir'den aldığı derslerle başlamıştır. Mecdüddin Ebu Bekir b. Muhammed el-Tûnisî ve Muhammed b. Ebü'l Feth el-Ba'lebekkî'den Arap dili ve edebiyatı, Safiyüddin el-Hindî'den kelam ve usul, Mecdüddin İsmail b. Muhammed el-Harranî ve Takıyüddin İbn Teymiyye'den fıkıh okumuştur. Ama fıkıhta asıl hocasının İbn Teymiyye olduğu belirtilmiştir.¹⁷⁶

İbn Abdilhâdî gibi İbn Kayyım el-Cevziyye de hocası İbn Teymiyye'nin etkisinde kalmış; itikadî görüşleri üzerinden pek çok eleştiri almıştır. Bu nedenle yöneticilerle de arası pek iyi olmamıştır. İslami ilimlerin neredeyse her alanında eser telif eden İbn Kayyım'ın Hadis alanında *Tehzîbü muhtasarı süneni Ebi Davud, el-Menârü'l-münif fi's-sahîh ve'z-zaîf* gibi önemli eserleri vardır.¹⁷⁷

1.2.1.15. Ahmed b. Abdilhâdî b. Abdilhamid el-Makdisî (752/1351)

¹⁷¹ Hüseyinî, *Zeylû Tezkiret'il-huffâz*, 50.

¹⁷² Mer'î b. Yusuf el-Kermî, *eş-Şehadetü'z-zekiyye fî senâil-eimme alâ İbn Teymiyye*, (Beyrut: Daru'l Furkan, 1404/1983), 52.

¹⁷³ İbn Abdilhâdî, *Tenkihu't-Tahkik*, 1/103.

¹⁷⁴ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 2/159.

¹⁷⁵ İbn Abdilhâdî, *Tenkihu't-Tahkik*, 1/103.

¹⁷⁶ Yunus Apaydın, "İbn Kayyım el-Cevziyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/123.

¹⁷⁷ Yunus Apaydın, "İbn Kayyım el-Cevziyye", 20/126.

İbn Abdilhâdî'nin babası olup h. 671 yılında doğmuştur. Kıraat ilminde meşhurdur. Zühd ve takvasıyla ünlü bir âlimdir.¹⁷⁸

İbn Abdilhâdî'nin diğer hocaları arasında, el-Haccar (ö. 736/1336) ve el-Barizî (ö. 755/1354) de zikredilir. Hocalarının nisbelerinden anlaşıldığı üzere yukarıda da belirtildiği gibi İbn Abdilhâdî'nin genel olarak Dımaşk'tan dışarı çıkmadığı, ilim hayatının burada devam ettiği görülmektedir. Mensubu olduğu Kudâme ailesinin ilimle meşgul olması, Dımaşk'ın onun zamanında ilme önem veren bir şehir olması bu hususta etkili olan en önemli faktörlerdir.

1.2.2. Talebeleri

1.2.2.1. Safedî (764/1363)

Ebü's-Safa Salâhuddin Halîl b. İzzüddin Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, 696 yılında Filistin'in Safed şehrinde dünyaya gelmiştir. Kur'an'ı ezberledikten sonra resim, hat, Arap grameri, mantık ve aklî ilimleri tahsil etmiştir. İbn Abdilhâdî yanında Ali b. Ressam, Ali b. Atîk, Muhammed b. Davud, Şeyhurrabve ed-Dımaşkî, Takıyyüddin İbn Teymiyye, İbn Fazlullah el-Ömerî, Halil b. Keykeldî, Takıyyüddin es-Sübkî, Ali b. Muhammed el-Bendenicî, Birzalî, Yusuf b. Abdurrahman el-Mizzî, Ebü'l Mehasin el Hüseyinî, İbn Kesîr ve Zehebî gibi isimlerden ilim almıştır.¹⁷⁹

Her konuda eser verdiği belirtilen Safedî'nin özellikle tarih, edebiyat ve şiir alanında yoğunlaştığı ve toplam eser sayısı hakkında kaynaklarda 200, 500 ve 600 gibi farklı rakamlar zikredilmiştir. En önemli kitaplarından biri, din, devlet, ilim ve sanat adamlarıyla tasavvuf erbabına dair yaklaşık olarak 14.000 biyografiyi kapsayan *el-Vaî bi'l-vefayât* adlı eseridir.¹⁸⁰

Safedî, hocası İbn Abdilhâdî'den övgü dolu sözlerle bahsetmiş; kitabı *el-Vâî*'de hocasının zihninin akıcı ve duru olduğundan bahsetmiştir.¹⁸¹ “Yaşasaydı ilimde bir mucize olacaktı” diye de ekleyen Safedî, ben onunla karşılaştığımda

¹⁷⁸ İbn Abdilhâdî, *Tenkihu't-Tahkik*, 103.

¹⁷⁹ İsmail Durmuş, “Safedî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/447.

¹⁸⁰ Durmuş, “Safedî”, 35/ 448.

¹⁸¹ Safedî, *el-Vâî bi'l-vefeyât*, 4/45.

Arapça ve edebiyat kaidelerinden sorular sorardım, bana kolaylıkla cevap verirdi,¹⁸² yaşasaydı birçok ilimle alakalı sorularımı ona sorardım” demiştir.¹⁸³

1.2.2.2. Ebu'l-Mehasin el-Hüseynî (765/1364)

Ebu'l Mehasin (Ebu Abdullah) Şemsüddin Muhammed b. Ali b. el-Hasen el-Hüseynî ed-Dımaşkî, hadis ve fıkıh âlimi olması yanında ayrıca önemli bir tarihçidir. İbn Abdilhâdî dışında İshak el-Âmîdî, İzzeddin b. Cemâa, Muhammed b. Ebu Bekir b. Abdüddaim, Yusuf b. Abdurrahman el-Mizzî ve Zehebî gibi âlimlerden de ders okumuştur.¹⁸⁴

Ebu'l-Mehasin el-Hüseynî, *et-Tezkire bi-ma'rifeti ricali'l-kütübi'l-aşere, Zeylû Tezkireti'l-huffâz, el-İkmal fî zikri men lehü rivaye fî Müsnedi'l-İmam Ahmed miner-ricat siva men zükire fî Tehzibi'l Kemal, el-İlmam, el-İktifâ' fî'd duafâ, Zeylû'l İber, el-Keşşaf fî ma'rifeti'l-etraf* gibi önemli eserler telif etmiştir.

1.2.2.3. Ali b. Ebi Bekr b. Ahmed el-Bâlisi (767/1366)

Hakkında çok fazla bilgi elde edemediğimiz bu talebesinin sadece İbn Abdilhâdî'den hadis dersi aldığı zikredilmiştir. Bu alanda icazet aldığı ve h. 767 yılında Cemaziyelahir ayında vefat ettiği belirtilmiştir.¹⁸⁵

Pek çok medresede eğitim veren İbn Abdilhâdî'nin bu isimler dışında birçok öğrencisi olduğu tahmin edilebilir. Ancak hayatı ile ilgili eserlerde talebelerinden pek bahsedilmediği göze çarpmaktadır. Bu, kendisinin erken yaşta vefat etmiş olması ve böylece âlî isnad arayışında olan talebelerin başkalarına yönelmiş olmasıyla açıklanabilir.

İbn Abdilhâdî'nin hayatı ve ilmî şahsiyetine bakıldığında hayatının tamamını Dımaşk'ta geçirmiş, Memlükler'in en parlak dönemlerinde yaşamıştır. İslamî ilimlerin hemen her alanına vâkıf olduğu görülen İbn Abdilhâdî, Dımaşk'ta, alanında otorite pek çok âlimden ders almış ve kendisi de dönemin önemli medreselerinde müderrislik yapmıştır.

¹⁸² Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 4/45.; Davudî, el-Hafız Şemsüddin Muhammed ibni Ali ibn Ahmed, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, (Beyrut-Lübnan 1403/1983) 2/83.

¹⁸³ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 4/45.; Suyûtî, *Zeylû Tabakâti'l-huffâz*, 525.

¹⁸⁴ Tayyar Altıkulaç, “Hüseynî, Ebü'l Mehasin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/22.

¹⁸⁵ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 4/39.

Mensubu olduğu Kudâme ailesi ve hocası İbn Teymiyye'nin etkisiyle meselelere genel olarak münekkıt kimliğiyle bakmış ve taklide karşı bir tutum takınmıştır. Ayrıca hadis alanındaki eserlerinde hadisleri daha çok cerh-ta'dil yönünden incelemiş ve daha çok hadislerin fikhî yönüne ağırlık vermiştir. Bu özelliği ayrıca onun fikhü'l-hadis alanındaki maharetini de göstermektedir. Bu sayılan özellikleri ve üslubu, eserlerinde ortaya koyduğu tahlil ve muhakemelerine bakarak daha yakından görülebilir.

Çalışmanın birinci bölümü bu şekilde tamamlanmış olup İbn Abdilhâdî'nin hadis literatürüne katkısı başlığıyla ikinci bölüme geçilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

HADİS LİTERATÜRÜNE KATKISI

Genç yaşta vefat eden İbn Abdilhâdî'nin yetmiş aşkın eser telif etmesi, hocaları ve talebelerinin de dediği gibi üstün zeka yapısı ve Allah vergisi anlayış kuvveti sayesinde gerçekleşmiştir. Onu anlatan eserlerde âlimlerin daha çok zekasını ön plana çıkardıkları, akıcı ve cevval bir zekaya sahip olduğuna vurgu yaptıkları görülmektedir.

Hadisçiliği yanında fakih yönü de öne çıkan İbn Abdilhâdî'nin eserlerine bakıldığında genel olarak ahkâm hadisleri üzerinde çalıştığı görülmektedir. Bu nedenle hadisçiliği de genel olarak bu eserleri üzerinden araştırılacaktır.

İbn Abdilhâdî'nin Hanbelî fakihi olması onu mezhep taassubuna itmemiş, incelediği ahkâm hadislerinin sıhhat durumuna göre hüküm vermiştir. Yani meselelerde taklid yoluna gitmemiş, mezhebinin delilleri ile değil, sahih hadislerle hüküm vermiştir.

İbn Abdilhâdî'nin hadis ilmi başta olmak üzere fıkıh, kelam, kıraat, nahiv ve diğer pek çok ilimde zirveye ulaştığı kaydedilir.¹⁸⁶ Kısa ömründe bu kadar çok eser te'lif eden müellifin ne yazık ki eserlerinden az bir kısmı günümüze ulaşabilmiştir.

İbn Abdilhâdî'nin eserlerine bakıldığında İslamî ilimlerin hemen her alanında telifi bulunduğu dikkat çekmektedir. Genel olarak hadis alanında eser kaleme alan müellifin sadece bu alanda 30'a yakın eseri vardır. Bu eserleri arasında, *el-Muharrer fi'l-Hadis*, *Tenkîhu't-Tahkîk fi ehâdisi't-Tâ'lik* gibi eserleri, âlimler tarafından da övgüye layık görülmüştür. Örneğin İbn Abdilhâdî'nin günümüze ulaşan risalelerinin toplandığı *Mecmuû'r-resâil* adlı eserin muhakkiki Hüseyin b. Ukkâşe, onun *el-Muharrer*'ini okuduğunu ve çok beğendiğini, özellikle tasnifteki titizliğine hayran kaldığını ifade etmiştir.¹⁸⁷

İbn Abdilhâdî'nin hadis dalında daha çok ilel ve rical ilminde uzmanlaştığı görülmektedir. Âlimler de onun genel olarak bu yönünü vurgulamışlardır. Hakkında, “Çok güzel bir hafızası olduğundan rical ilminde ve hadis tariklerini bilmede çok

¹⁸⁶ Suyûtî, *Zeylû Tabakâti'l-huffâz*, 525.

¹⁸⁷ Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû'r-resâil*, 6.

iyiydi. Anlayışı ve müzakere yeteneğinin çok kuvvetli olması, onun cerh-ta'dil ve ilelü'l-hadiste başarılı olmasını sağladı" denmiştir.¹⁸⁸

Tespit edilebildiği kadarıyla İbn Abdilhâdî'nin yetmişi aşkın eseri bulunmaktadır. Eserlerinin tümü zikredilecek olmakla birlikte elimize ulaşmış olanlar kısaca tanıtılmaya çalışılacaktır.

2.1. Eserleri

2.1.1. el-Muharrer fi'l-hadîs

Eser, İbn Dakiku'l-îd'in (702/1302) ahkam hadislerini ihtiva eden *el-İlmam bi-ehâdîsi'l-ahkâm* adlı eserinin ihtisarıdır. Ulema bu eserin gerçekten çok iyi bir ihtisar olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁹ “*el-İlmam*’da hadis imamlarından en az birisi tarafından güvenilir kabul edilen ravilerin rivayet ettiği ve hadis hafızlarının ya da müctehid fakihlerin sahih saydığı 1632 (bazı neşirlerde 1474) hadis bir araya getirilmiştir.”¹⁹⁰

İbn Abdilhâdî de bu önemli eseri hem ihtisar etmek hem de düzenlemek için *el-Muharrer fi'l-hadîs* adlı eserini telif etmiştir.

2.1.1.1. Eserin Metodu ve Özellikleri

el-İlmam, fıkıh sistematiğine göre hazırlanmış ahkâm hadislerini ihtiva eden bir eserdir. Bu eserin ihtisarı olan *el-Muharrer* de aynı şekilde fıkıh kitapları sistematiğine göre hazırlanmıştır. İbn Dakiku'l-îd, *el-İlmam*’da “Kitabu't Tahare” ile başlayıp “Kitabu'l-câmi” ile eserini sona erdirmiş, sünen tarzı bir eser telif etmiştir. İbn Abdilhâdî, ihtisar yaparak eseri hem kısaltıp hem de düzenlemek istemiştir. İbn Abdilhâdî, eserin mukaddimesinde amacının aynı zamanda fakihlere düzenli bir eser bırakmak olduğunu ifade etmiştir.¹⁹¹

İbn Abdilhâdî, mukaddimesinde *el-Muharrer*’deki hadislerin *Sahih-i Buhari*, *Sahih-i Müslim*, *Sünen-i Tirmizî*, *Sünen-i Ebi Davud*, *Sünen-i İbn Mace*, *Sünen-i Nesai*, *Müsned-i Ahmed b. Hanbel*, *Sahihu İbn Huzeyme*, İbn Hibban’ın *Kitabu'l-*

¹⁸⁸ Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû'r-resâil*, 11-12.

¹⁸⁹ İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, (muhakkikin notu), 1/33.

¹⁹⁰ Abdullah Aydın, “*el-İlmam*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/137.

¹⁹¹ İbn Abdilhâdî, *el-Muharrer fi'l-hadîs*, thk. Yusuf Abdurrahman el-Maraşlî, Muhammed Selim İbrahim Semare, Cemal Hamdi ez-Zehebî, (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1421-2000), 1/80.

Enva v'et-Tekasim'i, Hâkim'in *Müstedrek*'i, Beyhâki'nin *es-Sünenü'l-Kübra*'sı ve diğer meşhur eserlerden seçilen hadislerden meydana geldiğini ifade etmiştir.¹⁹²

“*el-İlmam*, ahkam hadisleri konusunda daha önce yazılanların en geniş olan ve zaman zaman hadislerin sıhhatini tespit hususunda kaynak olarak gösterilen önemli bir eserdir.”¹⁹³ İbn Abdilhâdî, eseri düzenleyerek fukahânın hizmetine sunmak istemiş ve kim bu eseri okur, ezberlerse ona Allah'ın yardım edeceğini belirtmiştir.¹⁹⁴

İbn Abdilhâdî, bu eserinde kendi yorumuna yer vermemiş, hadislerin sonunda sadece hadisin kaynağını zikretmiştir. Sadece sahâbi ravisini zikretmekle yetinen, uzun sened zinciri zikretmeye gerek duymayan İbn Abdilhâdî, eseri uzun tutmamak için hadislerin sıhhatiyle ilgili bilgi vermemiş, sadece bazı hadislerin sonunda sıhhatleriyle ilgili ya da seneddeki ravilerle ilgili kısmî bilgiler vermiştir.¹⁹⁵

İbn Abdilhâdî'nin hadisleri zikrederken kaynaklardaki rivayet farklılıklarından bahsettiği de gözlemlenmektedir. Örneğin hadisin *Sahih-i Buhârî*'de geçen metnini verdikten sonra lafız farklılığı olan *Sahih-i Müslim*'de yer alan rivayetteki ziyadeye işaret etmiştir.¹⁹⁶

Diğer eserlerinde genel olarak isnad ve metin tenkidine genişçe yer veren İbn Abdilhâdî'nin, *el-Muharrer*'de bu detaya girmediği; raviler hakkında da çok fazla yorum yapmadığı gözlenmiştir.

Genel olarak eserlerinde mezhep taassubuna rastlanılmayan, bir mesele hakkında hükme gideceğinde ayet ve hadislerle çözüm bulan, taklide karşı olan İbn Abdilhâdî'nin, bu eserinde de aynı yöntemi izlediği söylenebilir.

Kendisine yakın dönemde telif edilmiş eserlerden Hanbelî fakihi Cemmâilî'nin (600/1203) *Sahihayn*'da ittifakla rivayet edilen ahkâm hadislerine dair “*el-Umde fî ahkam fî mealimi'l-helal ve'l-haram*” adıyla anılan eseri ile karşılaştırılabilir. El-Umde, *Sahih-i Buhari* ile *Sahih-i Müslim*'deki ahkamla ilgili 420 kadar hadisi

¹⁹² İbn Abdilhâdî, *el-Muharrer fî'l-hadîs*, 1/79.

¹⁹³ Aydın, “*el-İlmam*”, 22/137.

¹⁹⁴ İbn Abdilhâdî, *el-Muharrer fî'l-hadîs*, 1/80.

¹⁹⁵ İbn Abdilhâdî, *el-Muharrer fî'l-hadîs*, 1/85., Örneğin, zikrettiği hadisin sonuna (وَأَبُو السَّائِبِ لَا يَعْرِفُ اسْمَهُ) Senedde ismi geçen ravinin isminin bilinmediğini parantez içinde vermiştir.

¹⁹⁶ İbn Abdilhâdî, *el-Muharrer fî'l-hadîs*, 1/116.

konularına göre sıralayarak bir araya getirmiştir.”¹⁹⁷ Dolayısıyla iki eser de ahkâm hadislerini ihtiva etmekte ve ikisinde de fıkıh sistematığına göre bab başlıkları kullanılmaktadır. Cemmailî de İbn Abdilhâdî gibi eserinde sened zincirini tam vermeyip sadece sahabe ravisini zikretmiştir. Cemmailî de İbn Abdilhâdî’nin sistemine yakın bir tarz benimsemiş, hadisin kaynağını zikrederek, ravilerle ilgili bilgi vermemiştir. Ayrıca hadislerin zikrediliş tarzlarının da genel olarak benzerlik taşıdığı söylenebilir.

Sonuç olarak İbn Abdilhâdî’nin bu ihtisarında kendi döneminde yazılan eserlere yakın bir tarz benimsediği sonucuna varılabilir.

2.1.1.2. Eserin el-İlmam ile karşılaştırılması

Ahkâm hadislerini bir araya getiren eserlerde ilk bab başlığı her zaman “Kitabut Tahare”dir. Hem *el-İlmam* hem de *el-Muharrer fi’l-hadîs* bu bölümle başlamıştır. Nisbeten *el-İlmam*’da daha düzensiz olan bab başlıkları *el-Muharrer*’de düzenlenmiştir. *el-Muharrer*’de, *el-İlmam*’dan farklı olarak, Kitabul-cenâiz, Kitabu’s-sıyâm, Kitabu’s-Sayd ve’z-zebâih, Kitabu Et’ime, Kitabu’n-nüzûr, Kitabu’l-Ferâiz, Kitabu’l-Itâk, Kitabu’t-Talâk, Kitabu’r-Racâ, Kitabu’l-Eymân, Kitabu’l-İdde, Kitabu’r-Rada’, Kitabu’l-Cinâyât, Kitabu’l-Hudûd, Kitabu’l-Gazâ, Kitabuş-Şehâdât, Kitabu’l-Câmi’ ve Kitabu’t-tıb bölümleri isimlerini verdiği alt başlıklar bulunmaktadır.

el-Muharrer’de toplam 28 kitap mevcutken *el-İlmam*’da 10 adet kitap vardır. İbn Abdilhâdî, bu ana başlıkları düzenlerken daha çok *el-İlmam*’daki bab başlıklarını kullanmıştır. Örneğin, *el-İlmam*’da Kitabu’l Hac babının alt başlığı olarak verilen Kitabu’s-sayd ve Kitabu’z-Zebaih, *el-Muharrer*’de birleştirilerek kitab başlığı olarak tasnif edilmiştir. Yine *el-İlmam*’daki Kitabu’t-tahâre 8 babtandır oluşurken İbn Abdilhâdî’nin tasnif sistemiyle 15 bab başlığı altında tasnif edilerek fukahânın hizmetine sunulmuştur.

el-İlmam’da toplamda 1632 (bazı neşirlerde 1474) hadis yer alırken, İbn Abdilhâdî, 1304 hadisi eserine almıştır. İbn Abdilhâdî, *el-İlmam*’daki hadis sayısını azaltmış; eseri daha kullanışlı bir hale getirmiştir.

¹⁹⁷ M. Yaşar Kandemir, “Cemmailî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/338.

Her iki eserde de hadis senedlerinde sadece sahâbi raviler zikredilmiş, senedin tamamı verilmemiştir. Hadisin metni verildikten sonra iki eserde de hadislerin hangi kaynaklarda yer aldığı belirtilmiş; sıhhat durumu da sona eklenmiştir.

Titiz hadisçiliği ve münekkit kimliği ile tanınan İbn Abdilhâdî, bu eserinde sened ve metin tahlili yapmamış; kendisinin de mukaddimede belirttiği gibi bu eseri, fukahânın işini kolaylaştırmak için telif etmiştir.

Eser oldukça teveccüh görmüş, *el-Muharrer*'deki tasniften daha güzelinin olmadığını söyleyen âlimler olmuştur.¹⁹⁸ Defalarca basılan eser âhkâm literatüründe önemli bir yere sahiptir.

2.1.2. Tenkîhu't-Tahkîk fî ehâdisi't-Ta'lik

Tenkîhu't-Tahkîk, İbnü'l-Cevzi'nin (ö. 597/1201), Ebu Ya'la el-Ferra'nın (ö. 458/1066) *et-Ta'likü'l-kebir fî'l-mesâ'ili'l-hilâfiyye beyne'l-eimme* adlı eserinde bulunan hadislerden bazılarının senedlerinin kısaltılması ve bazı yeni konuların ilave edilmesi suretiyle meydana getirdiği *et-Tahkîk* isimli eser üzerine İbn Abdilhâdî tarafından yapılmış bir çalışmadır. İbn Abdilhâdî burada, hadis ravileri, hadislerin sıhhat ve zayıflık derecesi ve İbnü'l-Cevzi'nin, hakkında görüş belirtmediği bazı ravilerin hayatları hakkında geniş bilgi vermiştir. Hilâfla ilgili toplam 351 meselenin incelendiği eserde İbnü'l-Cevzi'nin bazı yanlışları ve çelişkileri de gösterilmiştir.¹⁹⁹

Burada öncelikle eserin ilk çıkış noktası olan Ebu Ya'la el-Ferra'nın *et-Ta'likü'l-kebir*'i ve İbnü'l-Cevzi'nin *et-Tahkîk*'i konu edilecek, ardından İbn Abdilhâdî'nin katkısı sunulacaktır.

2.1.2.1. Ebu Ya'la el-Ferrâ ve et-Ta'likü'l-kebir fî'l-mesâ'ili'l-hilâfiyye beyne'l-e'imme'si

Tanınmış Hanbelî hukukçusu, kelâm âlimi, muhaddis ve müfessiri olan Ebu Ya'la Muhammed b. el-Hüseyn el-Ferra, (ö. 458/1066)²⁰⁰ 380/990 tarihinde Bağdat'ta doğmuştur.

¹⁹⁸ Ramazan Muhammed, *Menhecü'l-İmam İbn Abdilhâdî fî kitabihî el-Muharrer fî'l-hadis*, (Kuveyt: es-Sünnet'il-Camiiyye, 1439/2019), 39.

¹⁹⁹ Koca, "İbn Abdilhâdî", 19/274.

²⁰⁰ Cengiz Kallek, "Ebu Ya'la el-Ferra", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/256.; Suyutî, *Tabakâtu'l-huffaz*, 2/707.

İbn Abdilhâdî gibi birçok âlimin yetiştiği bir ailede dünyaya gelen Ferra'nın babası Ebu Abdillah el-Hüseyn b. Muhammed b. el-Ferra'nın salih ve fakih bir âlim olduğu, Hanefî mezhebine mensup olduğu zikredilir.²⁰¹

On yaşlarındayken hadis almaya başlayan Ebu Ya'la, Hanbelî mezhebine mensup bir âlim olan İbn Hamid'den (403/1013) vefat edene kadar fıkıh dersi almıştır. Hocasının vefatından sonra yerine Ebu Ya'la geçmiş ve fetva vermeye başlamıştır.²⁰²

Hadis alanında da uzmanlaşan Ebu Ya'la, Hatip el-Bağdadî'ye göre sika bir ravidir. Safedî ise onun hadis ve illetler hususunda, mahareti bulunmadığını belirtmektedir. Zehebî'nin kanaati de bu yöndedir.²⁰³

Eserleri arasında en çok *el-Ahkamu's-Sultaniyye* ile meşhur olsa da *et-Ta'likü'l-kebîr fi'l-mesâ'ili'l-hilâfiyye beyne'l-e'imme* adı eseri ile de adından söz ettirmiştir. “Eser, ilm-i hilaf ile ilgilidir. Ele aldığı meselelerde önce Ahmed b. Hanbel ve talebelerinin içtihatlarıyla diğer mezheplerden paralel görüşleri ortaya koyduktan sonra muhalif fikirlere geçmektedir. Daha sonra ayrıntılı bir şekilde sunduğu Hanbelîler'in delilleriyle kısmen aktardığı muhaliflerinin delilleri arasında karşılaştırma yaparak genellikle kendi mezhebine ait olanları savunmaktadır.”²⁰⁴

Ebu Ya'la'nın, bu eseri telif etme amacının, fikhî hükümlerde delil olarak kullanılan hadislerden zayıf ve mevzu olanları göstermek, bazı fikhî meselelerde dört mezhebin herhangi birinin bazı hadisleri ihmal etmesi, *Sahihayn*'daki hadislerin veya onlardan birinin isnad zincirine atıfta bulunmak istemesi ve delil olarak kullanılan hadislerin belki tam anlaşılamamış ya da nesh olmuş olabilirliğini göstermek olarak sıralanabilir.²⁰⁵

Ebu Ya'la'nın eserde takip ettiği metodu göstermesi açısından hac konusundaki şu mesele örnek olarak zikredilebilir. Ebu Ya'la konuları mesâil şeklinde işlemiştir. Haccın vacip olması için azık ve bineğin şart olması/مسألة من شرط وجوب الحج وجود الزاد şeklinde meseleye başlık atmış, ardından Ahmed b. Hanbel'in hacca bulunacak

²⁰¹ Ebu Ya'la, Muhammed b. El-Hüseyn b. Muhammed b. Halef el-Ferra, *et-Ta'likü'l-kebîr fi'l-mesâ'ili'l-hilâfiyye beyne'l-e'imme*, thk. Muhammed b. Fusayd b. Abdulaziz el-Ferih, (Dımaşk: Daru'n-Nevvarad, 1426/2006), 1/29.

²⁰² Ebu Ya'la el-Ferra, *et-Ta'likü'l-kebîr*, (muhakkikin notu), 1/31.

²⁰³ Kallek, “Ebu Ya'la el-Ferra”, 10/258.

²⁰⁴ Kallek, “Ebu Ya'la el-Ferra”, 10/256.

²⁰⁵ Ebu Ya'la el-Ferra, *et-Ta'likü'l-kebîr*, (muhakkikin notu), 1/78.

yolun (السييل) azık ve yolculuk olduğunu ve bir kimseye yürüyerek haccetmenin vacip olmadığını ama nafil olarak isterse yapabileceği şeklindeki görüşüne yer vermiştir. Ahmed b. Hanbel'den nakledilen muhtelif görüşlere de temas eden müellif Ebu Hanife ve Şafî'nin de aynı görüşte olduklarını ifade etmiştir.²⁰⁶ Hanbelî mezhebinin konu hakkında görüşünü daha detaylı olarak قبل ile başlayan paragraflar halinde vermiştir. Delilleri verirken genel olarak sadece hadislerden değil, ayetleri de zikrederek hükmü güçlendirmiştir. En sonunda القياس diyerek meselenin sonucunu vermiştir.²⁰⁷ Eserde bu yöntem takip edilerek 403 mesele ele alınmıştır.

On bir cilt halinde basılan bu eserde Ferra'nın meseleleri epey uzun tuttuğu görülmektedir. Bu önemli eser üzerine İbnü'l Cevzî *et-Tahkik fî ehâdisi't-Tâlik* adlı eserini telif etmiştir.

2.1.2.2. İbnü'l-Cevzî'nin *et-Tahkîk fî ehâdisi't-Tâlik*'i

Hadis tarihinde önemli yere sahip âlimlerden birisi olan İbnü'l Cevzî (597/1201), İslâmî ilimlerin hemen her alanında çalışmalar yapmış bir âlimdir. Aynı zamanda çok sayıda öğrenci yetiştirmiş ve geride önemli eserler bırakmıştır. Hanbelî literatüründe önemli bir kaynak sayılan bu eseri yazma sebebi olarak mukaddimesinde, mensubu olduğu Hanbelî mezhebi ile diğer mezhepler arasındaki ihtilafı meseleleri delil olarak kullandıkları hadisleri de zikrederek telif etmeyi amaçladığını belirtir. Kendisine gelen talepler üzerine el-Ferra'ya ait olan *et-Ta'likü'l-kebîr fî'l-mesâ'ili'l-hilâfiyye beyne'l-e'imme* adlı eserin tahkik ve tashihini yaparak *et-Tahkîk fî ehadisit-Tâ'lik* adlı eseri ortaya koymuştur.²⁰⁸

Müellif, Ferra'nın *et-Ta'likü'l-kebîr* adlı eserini esas alıp 2072 rivayeti Hanbelî fikhına uygun olarak konu başlıklarına göre tertip etmiştir. Önce kendi mezhebinin, ardından diğer mezheplerin delil ve görüşlerine yer vermiştir. Bu arada hadisleri sıhhat derecelerine göre sıralayarak rivayetlerdeki ihtilaf noktalarına temas etmiş, fikhî sonuçlarını açıklamıştır.²⁰⁹

Eser, 'Kitabu't Tahare', 'Kitabu's Salat', 'Kitabu'z Zekat', 'Kitabus Sıyam', 'Kitabul Hac', 'Kitabu'l Buyu', 'Kitabu'n Nikah' ve 'Kitabu'l Cinayat' bablarından

²⁰⁶ Ebu Ya'la el-Ferra, *et-Ta'likü'l-kebîr*, 1/53.

²⁰⁷ Ebu Ya'la el-Ferra, *et-Ta'likü'l-kebîr*, 1/54.

²⁰⁸ İbnü'l Cevzî, Cemaleddin Ebul Ferec Abdurrahman ibni Ali ibn Muhammed, *et-Tahkîk fî ehâdisi't-Ta'lik*, thk. Mesud AbdulHamid es-Sa'dani, (Beyrut: Darul Kütübü İlmiyye, 1415), 1/22.

²⁰⁹ Yavuz, "İbnü'l Cevzî, Ebu'l Ferec", 20/546.

oluşmakta olup iki cilt halinde yayımlanmıştır. Toplam 330 meseleyi ele aldığı eserinde, Ferra'ya göre meseleleri daha kısa tutmuş ve delilleri sadece hadislerden vermiştir. Örneğin Ferra'nın hac bahsinde yukarıda zikredilen, dört-beş sayfada açıkladığı meseleyi İbnü'l-Cevzi de aynı başlıkla vermiş ardından sadece Hanbelîlerin bu meseleyle alakalı delil olarak kullandığı iki hadisi senedleriyle zikrederek konuyu açıklamıştır.²¹⁰

Genel olarak muhaliflerinin delillerini de zikretmesine rağmen bu meselede çok fazla ihtilaf olmadığı için sadece kendi mezhebinin delillerini vermiştir. *Talik'ul-kebir*'e göre daha öz bir eser telif eden İbnü'l Cevzi'nin bu eseri üzerine “Muhammed Hamid el-Fıkî eserin birinci kısmını tahkiksiz olarak *et-Tahkik fî 'htilafi l-hadîs* adıyla yayımlamış (Kahire, 1954; Kuveyt 1402/1983), kitap ayrıca Müs'ad-Abdülhamid es-Sadenî ve Muhammed Faris tarafından neşredilmiştir. (Beyrut 1415/1994) İbrahim b. Abdullah b. Abdurrahman el- Lahim *et-Tahkik* üzerine bir doktora tezi hazırlamıştır. Eser, Şemseddin İbn Abdilhâdî tarafından bir kısım senedleri hafzedilip bazı ilaveler yapılmak suretiyle adı *Tenkîhu't-Tahkik fî ehâdisi't-Ta'lik* altında özetlenmiş, bu çalışma aslı ile birlikte tahkiksiz olarak (Kahire 1954) ve Amir Hasan Sabrî'nin tahkikiyle (Birleşik Arap Emirlikleri 1409/1989) yayımlanmıştır.”²¹¹

2.1.2.3. Tenkîhu't Tahkik fî ehâdisi't-Ta'lik

2.1.2.3.1. Eserin Genel Özellikleri ve Metodu

Tenkîhu't-Tahkik fî ehâdisi't-Ta'lik, *Tahkik*'teki hadislerden bazılarının senedlerinin kısaltılması ve bazı yeni konuların ilave edilmesiyle meydana getirilmiştir. İbn Abdilhâdî, burada hadis ravileri, hadislerin sıhhat ve zayıflık derecesi ve İbnü'l Cevzi'nin, hakkında görüş belirtmediği bazı ravilerin hayatları hakkında geniş bilgi vermiştir. Hilafı ilgili toplam 351 meselenin incelendiği eserde İbnü'l Cevzi'nin bazı yanlışları ve çelişkileri de gösterilmiştir.”²¹²

İbn Abdilhâdî, *et-Tahkik*'i daha önce benzeri yapılmamış bir eser olarak tanımlamış ve Hanbelî mezhebine ziyadesiyle hizmet ettiğini söylemiş, ama tahkik ve tashihe ihtiyacı olduğunu düşünerek *Tenkîhu't-tahkik*'i telif etmiştir.²¹³

²¹⁰ İbnü'l Cevzî, *et-Tahkik*, 2/113.

²¹¹ Yavuz, “İbnü'l Cevzî, Ebu'l Ferec”, 20/546.

²¹² Koca, “İbn Abdilhâdî”, 19/274.

²¹³ İbn Abdilhâdî, *Tenkîhu't-Tahkik*, 1/4.

İbn Abdilhâdî *et-Tahkîk*'i bazı yönleriyle överken çoğu yönüyle de eleştirmiştir. İbnü'l-Cevzî'nin eserde zikrettiği fikhî meselelerin her birinde bazen on bazen de daha fazla hadis kullanarak konulara açıklık getirmesi ve tertipli bir tasnif gözetmesi eseri methettiği özelliklerdendir. Övgüyle bahsettiği bu özelliklerin yanı sıra İbnü'l Cevzî'nin *et-Tahkîk*'inde zikrettiği hadisleri, *Kütüb-i Sitte*'den değil de, genel olarak Darekutnî ve Hatib el-Bağdadî'nin eserlerinden seçmesi başlıca eleştiri noktalarından olmuştur. Bunun dışında senedde zikrettiği raviler hakkında bilgi vermemesi, hadisteki gizli illetlerden bahsetmemesi, cerh-ta'dilde birçok hata yapması, bazen kaynak göstermeden hadis zikretmesi, sıhhat durumundan zayıf olarak bahsettiği hadisin ravisiyle alakalı yanlış bilgiler vermesi de eleştirdiği diğer konulardır.²¹⁴

Münekkit kimliğinden her fırsatta bahsedilen İbn Abdilhâdî, İbnü'l Cevzî'yi bu eseri itibariyle çoğu noktada eleştirmiş, eksik bulduğu bu hususlar, onun *Tenkîhu't-tahkîk*'i telif etmesinin en önemli sebebi olmuştur.

Eserinde yer alan hadislerin sıhhat durumunu özenle inceleyen İbn Abdilhâdî, kaydedildiğine göre tamamen mezhep taassubundan uzak bir tutumla eserini meydana getirmiştir.²¹⁵

İbn Abdilhâdî, İbnü'l Cevzî'nin eserinde yer verdiği başlıkların dışına çıkmamıştır. *Tahkîk*'te zikredilen 8 ana başlığa *Tenkîhu't-tahkîk*'te de aynı şekilde yer vermiştir. Hem *Tahkîk* hem de *Tenkîhu't-Tahkîk*, Kitabu't-Tahare ile başlayıp Kitabu'l-Cinayâtla sona ermiştir.

Her iki eserde de ahkâm hadis kaynaklarının tasnifine uygun bir sıralamayla konan ana başlıkların altına “مسائل” kelimesiyle başlayan alt başlıklar eklenmiştir. Bu alt başlıklar *Tenkîhu't-Tahkîk*'te daha sistematik hale getirilmiştir. Her bir “مسائل” başlığı, bir fikhî mesele hakkında Hanbelîlerin ve diğer mezhep görüşleri ve delil olarak kullandıkları hadislerden oluşmaktadır.

Hem muhaddis hem fakih olan İbn Abdilhâdî, hadisteki münekkit kimliğini fıkıhta da göstermiş; asla mezhep taassubuna girmemiştir. Mukaddimesinde İbnü'l-Cevzî'yi eleştirdiği kısımları, kendisi tahkîk ve tashih ederek eserden daha çok istifade edilmesini sağlamıştır.

²¹⁴ İbn Abdilhâdî, *Tenkîhu't-Tahkîk*, (muhakkikin notu), 1/84-85.

²¹⁵ İbn Abdilhâdî, *Tenkîhu't-Tahkîk*, (muhakkikin notu), 1/84-85.

İbn Abdilhâdî, diğer eserleri gibi bu eseriyle de âlimlerden övgü almıştır. *Tenkîhu't-Tahkîk*' in muhakkiki Sami b. Muhammed, eser hakkında şöyle demiştir: “İbn Abdilhâdî, *Tenkîhu't-tahkîk*'i gerçekten çok özenli bir şekilde yazmış, ahkam hadislerini toparlayıp şerhederek ve tahririni yaparak güzel bir eser ortaya koymuştur. İbn Abdilhâdî, burada hem Hanbelîlerin hem de diğer mezheplerin fıkıhta delil olarak kullandığı hadisleri zikretmiş, bu özelliğiyle diğer ahkâm hadislerini ihtiva eden eserlerden daha kapsamlı bir eser olduğu için farklı ve önemli bir yere sahiptir.”²¹⁶

2.1.2.3.2. Eserin Kaynakları

İbnü'l-Cevzi'nin, hadisleri *Kütüb-i Sitte*'den değil de diğer kaynaklardan seçmesi, İbn Abdilhâdî'nin eleştirdiği noktalardan biriydi. Bu sebeple o, *Tenkîhu't-Tahkîk*'te, İbnül Cevzi'nin kullandığı hadislerin varsa *Kütüb-i Sitte*'de geçen metnini, kaynağını ve sahabi ravisini de alması eseri daha güvenilir yapmıştır. Eserde kullanılan kaynaklar sıralanırsa;

Başta *Kütüb-i Tis'a* olmak üzere, *Tehzibül Kemal* (Mizzî), *el-Ilel* (Dârekutnî), *el-Ma'rife* (Beyhâkî), *İlmam* (İbn Dakiku'l-İd), *el-İ'lam bi sünneti aleyhis selam* (el-Hafız Mü'ledayi), *Nasbu'r-Râye* (Zeylaî), *el-Bedru'l-Münir* (İbn Mülekkın), *el-İlelü't Tirmizî*, *el-Cerh ve't-Ta'dil* (İbn Ebi Hatim), *et-Tarih* (Darimî), *el-Misbahu'l-Münir*, *el-Füru* (İbn Müflih), *İhtiyarat* (İbn Lehham), *et-Tarih* (Devrî), *Şerhu Meani'l-Asar*, *el-Mecmu'* (Nevevî), *el-Mizan* (Zehebî), *et-Ta'dil ve't-Tecrih* (el-Bâci), *el-Kâmil* (İbn Adî), *et-Tarihu'l-Kebir* (Buharî), *Siyeru A'lâ'mi'n-Nübelâ* (Zehebî), *Tarihu Bağdad* (Hatib el-Bağdadi), *el-Mîzân* (Zehebî), *es-Sünenü'l-Kübra* (Beyhakî), *en-Nihaye* (İbnü'l Esir), *el-Müstedrek* (Hakim en-Nisaburî) gibi önemli eserlerden faydalanmıştır.

2.1.2.3.4. Hadisleri nakil yöntemi ve rical tenkidi

Tahkîk'te, hadis senedlerinin tam olarak verildiği; *Tenkîhu't-Tahkîk*'te ise bazı senedlerin sadece sahabi ravisi verilerek zikredildiği görülmektedir. İbn Abdilhâdî, *Tahkîk*'te zikredilen hadis ve raviler hakkında eksik bulduğu kısımları ilave etmiştir. Eserde İbn Abdilhâdî'ye ait ziyadeler “ج” harfiyle başlatılıp “O” simgesiyle sona erdirilmiştir. Bu ziyadeler, zikredilen hadislerin kaynakları, kaynaklardaki lafız farklılıkları, sıhhat durumu ve hadislerin ravileri hakkında bilgiler ihtiva etmektedir.

²¹⁶ İbn Abdilhâdî, *Tenkîhu't-Tahkîk*, (muhakkikin notu), 1/5.

İbn Abdilhâdî hadislerin sonuna eklediği ziyadelerde hadisın sıhhat durumu ile ilgili bilgi vermiş, hadisi eserinde zikreden muhaddisler ve hadis hakkındaki değerlendirmelere yer vermiştir.²¹⁷ Ayrıca o metinlerdeki lafız farklılıklarına da işaret etmiştir.²¹⁸

2.1.2.3.5. Zehebî'nin Tenkîh'i ile karşılaştırılması

Zehebî'nin de *et-Tahkîk* üzerine *Tenkîh* isimli bir eseri bulunmaktadır. Eser, “İbnü'l-Cevzî'nin Hanbelî mezhebinin fikhî görüşlerini desteklemek üzere kaleme aldığı *et-Tahkîk fî ehâdisi't-Tâlik* adlı eserindeki ihtilaflı hadisler ve bunlarla ilgili İbnü'l Cevzî'nin görüşleri hakkında Zehebî'nin eleştiri ve değerlendirmelerini içermektedir.²¹⁹ Zehebî hadisleri, senedlerini hazfederek vermiş, kitabının hacmi aslının dörtte biri kadar küçülmüştür.”²²⁰

Zehebî *Tenkîh*'inde, İbni Abdilhâdî'nin *Tenkîh*'ine kıyasla meseleleri daha kısa tutmuş, hadislerin senedlerini zikretmemiştir. *Ta'lik*'te zikredilen hadislerin kaynaklarını, hadisın lafzını vermeden önce zikretmiştir. Ayrıca farklı olarak hadisın sıhhat durumundan da bahsetmemiştir. İki eserin de bölüm başlıkları genel olarak aynı olmakla beraber Zehebî'nin alt başlıkları daha çok genel konulardan oluşmaktadır. Örneğin; Zehebî, “et-Tahare” bölümünü üç alt başlık altında incelerken, İbn Abdilhâdî aynı bölümü altı alt başlıkta olarak inceleyip daha geniş ele almıştır.

Zehebî'nin bu eseri yazmasının nedeninin, İbnü'l-Cevzî'nin *Tahkîk*'ini eleştirmek ve değerlendirmek, İbn Abdilhâdî'nin ise hem hatalı bulduğu yerleri düzeltmek hem de eserin bir muhtasarını oluşturmak olduğu sonucuna varılabilir. İbn Abdilhâdî, *Tahkîk*'teki hemen hemen her meseleye eserinde yer verirken Zehebî, *Tahkîk*'teki her meseleyi değil eleştireceği konuyu ele almıştır. Hadis sayılarına bakılırsa, İbn Abdilhâdî'nin *Tenkîhu't-Tahkîk*'i 1304 hadisi ihtiva ederken, Zehebî'nin eserinde 803 rivayet yer almaktadır. Bunun yanısıra İbn Abdilhâdî ve Zehebî'nin hadisleri eserlerinde nakletme biçimlerinin genel olarak benzer olduğu söylenebilir.

²¹⁷ İbn Abdilhâdî, *Tenkîhu't-Tahkîk*, 2/7.

²¹⁸ İbn Abdilhâdî, *Tenkîhu't-Tahkîk*, 2/15.

²¹⁹ Zehebî, *Tenkîhu't-Tahkîk fî ehâdisi't-Ta'lik*, thk. Mustafa Ebu'l-Ğayt Abdulhayy Acîb, (Beyrut: Daru'l-Vatan, 1421/2000)

²²⁰ Tayyar Altıkulaç, “Zehebî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları,2013), 44/186.

Yukarıda zikri geçen dört kaynağın telif gayesi ve metoduna ilişkin zihinlerde daha açık bir tasavvur oluşması açısından bir örnek üzerinden tahlil yapmak yerinde olacaktır. Ele alınacak olan konu hem fıkıh hem de hadis tarihinde meşhur tartışma konularından biri olan “namazda imametini efdal olan kişi” meselesidir.

Ebu Ya’la el-Ferrâ *et-Ta’lik*’te namazla ilgili hilaf meselelerini ele alırken eserin 107. meselesi olarak bu hususa temas etmiş ve “Kur’an’ı daha iyi okuyan imam, fakih imama tercih edilir; fakih imamdaki ziyade kârî olan evlâdır”²²¹ başlığı altında meseleyi ele almıştır. Eserde usulü gereği önce Ahmed b. Hanbel’in görüşünü ve onunla aynı görüşe sahip olan mezhebin görüşünü vermiştir. Daha sonra da bu görüşe muhalif olan mezhebin görüşünü zikretmiştir. Bu örnekte, aynı ortamda bulunan biri tarafından sorulan; fakih olmayıp Kur’an hafızı olan ve diğerinin de hafız olmayıp fakih olan iki kişiden hangisinin imamlığa layık olduğu sorusuna karşılık, Ahmed b. Hanbel’in “Kur’an hafızı olan imam olsun” diye hüküm verdiğini belirtmiştir.²²² Bu bilgiyi verdikten sonra Ebu Hanife, Mâlik ve Şâfiî’nin bu konuda ona muhalif olduklarını ve “fakih olanın imamlığa daha layık olduğu” fikrini savunduklarını söylemiştir. Bu nakillerden sonra دليلاً diyerek mezhebinin delil olarak kullandığı hadisleri sıralamıştır. İlk verdiği hadis Ebu Mesud el-Ensârî’den nakledilen şu rivayettir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَوْمَ الْقَوْمِ أَقْرَبُكُمْ لِكِتَابِ اللَّهِ، فَإِنْ كَانُوا فِي الْقِرَاءَةِ سَوَاءً، فَأَعْلَمُهُمْ بِالسُّنَّةِ، فَإِنْ كَانُوا فِي السُّنَّةِ سَوَاءً، فَأَقْدَمُهُمْ هَجْرَةً، فَإِنْ كَانُوا فِي الْهَجْرَةِ سَوَاءً، فَأَكْبَرُهُمْ سِنًا

*“Bir cemaate Allah’ın kitabını en iyi okuyan kimseler imam olur. Eğer okuma hususunda eşit iseler, sünneti en iyi bilenleri; sünnet hususunda da eşit iseler hicret itibariyle en kıdemlileri; hicret hususunda da eşit iseler o zaman yaş olarak daha büyük olan imamlığa layıktır.”*²²³

Ebu Ya’la, bu hadisle alakalı “fıkıhta eşit iseler Kur’an’ı daha iyi bilen imam olsun, zira o dönemde insanlar Kur’an’ı zaten hükmüyle biliyorlardı, diye anlaşılabileceği de düşünülebilir”, şeklinde yöneltilecek bir itirazın kabul edilemeyeceğini zira hadisin sadece sahabeyi değil herkesi kapsayan bir hüküm içerdiğini ayrıca hadiste bir tertip gözetildiğini, Rasulullah’ın (sav) Kur’an okuma

²²¹ Ebu Ya’la el-Ferrâ, *et-Ta’likü’l-kebîr*, 2/386.

²²² Ebu Ya’la el-Ferrâ, *et-Ta’likü’l-kebîr*, 2/386.

²²³ Müslim, “Mesacid”, 290; Ebu Davud, “Salat”, 61 (No. 582) ; Tirmizî, “Salat”, 174, (No.235); Nesâî, “İmamet”, 77, (No.780); İbn Mace, “İkame”, 46, (No. 980)

noktasında eşit iseler, o zaman sünneti daha iyi bilen imam olması gerektiğini söylediğini belirtmiştir. Dolayısıyla burada tertip karıştırılıp önce “fıkıhta eşitlerse Kur’an’ı daha iyi bilen” diye anlaşılmasını gerektirecek bir hususun olmadığını öne sürmüştür. Ferra devamında İbn Abbas’tan rivayet edilen şu hadise geçmiştir.

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لِيُؤَدَّنَ لَكُمْ خِيَارُكُمْ وَلِيُؤْمَمَّكُمْ قُرَاؤُكُمْ»

“Sizin en hayırlınız, size müezzinlik yapsın. Kiraati en iyi olanınız da size imam olsun.”²²⁴

Bu hadise şahid olarak Amr b. Seleme’den başka bir hadis daha zikrederek meseleye devam etmiş ardından “Size en iyi Kur’an okuyanınız imam olsun”²²⁵ ve Ebu Said’den nakledilen “Sizler eğer üç kişi olursanız imamlığa en layık olanınız Kur’an’ı en güzel okuyanınızdır.”²²⁶ rivayetlerini zikrederek hükümlerini güçlendirmeye devam etmiş ve sahabenin icmasının da bu yönde olduğunu belirtmiştir.²²⁷ Ebu Ya’lâ el-Ferrâ mezhebin lehine olan iki hadis daha zikrettikten sonra meseleyi uzun uzun tartışmaya devam etmiş; delillerden yola çıkarak kendi yorumlarına da yer vermiştir.²²⁸

Ferrâ, daha sonra " واحتج المخالف " diyerek muhaliflerinin delillerini zikretmeye başlamıştır.²²⁹ Ukbe b. Amir’den nakledilen “İnsanlara sünneti en iyi bilen imamlık yapsın; eğer sünnette eşit iseler Allah’ın kitabını en iyi okuyan; bu hususta da eşit iseler yaş olarak daha büyük olan imamlık yapsın.” rivayetini nakleden²³⁰ Ebu Ya’la, bu mesele hakkında ilk zikrettiği hadisin daha sahih olduğunu, muhaliflerin verdiği hadislerle bu hadisin çeliştiğini söylemiştir. Bu hadisin daha sahih olması, konuyla alakalı diğer hadislerin de onu desteklemesi ve sahabenin icmasının da bu yönde olması nedeniyle bu konuda Hanbelîlerin görüşünün daha doğru olduğunu savunmuş ve meseleyi bu şekilde nihayete erdirmiştir.²³¹

²²⁴ Ebu Dâvud, “Salat” 161, (No.590) ; İbn Mâce, “Ezan”, 5, (No: 726); (Hadis, Osman b. Ebi Şeybe, Hüseyin b. İsa el-Hanefî, Hakem b. Ebân, İkrime, İbn Abbâs kanalıyla merfû olarak rivayet edilmiştir. Hadis, geçtiği kaynaklarda “zayıf” olarak değerlendirilmektedir.)

²²⁵ Ebu Ya’la el-Ferrâ, *et-Ta’likü’l-kebîr*, 2/387.

²²⁶ Ebu Ya’la el-Ferrâ, *et-Ta’likü’l-kebîr*, 2/388.

²²⁷ Ebu Ya’la el-Ferrâ, *et-Ta’likü’l-kebîr*, 2/388.

²²⁸ Ebu Ya’la el-Ferrâ, *et-Ta’likü’l-kebîr*, 2/389.

²²⁹ Ebu Ya’la el-Ferrâ, *et-Ta’likü’l-kebîr*, 2/389.

²³⁰ Ebu Ya’la el-Ferrâ, *et-Ta’likü’l-kebîr*, 2/390. (rivayet için bk. Taberânî, *Mu’cemu’l Kebir*, 1/226.; Dârekutnî, *Sünen*, 2/16.)

²³¹ Ebu Ya’la el-Ferrâ, *et-Ta’likü’l-kebîr*, 2/390-391.

Aynı meseleyi İbnü'l Cevzî, “Sadece Fatiha suresini güzel okuyan bir fakihten ziyade, Kur'an'ı güzel okuyan kişi imamlığa daha layıktır.” şeklinde bir başlıkla ele almıştır.²³² el-Ferrâ'ya göre meseleleri oldukça kısa ve öz olarak ele alan İbnü'l-Cevzî, “bu konuda bizim delil olarak dört hadisimiz var” diyerek hadisleri zikretmeye başlamıştır. Birinci hadis olarak Ebu Ya'la'nın eserinde zikrettiği وَلْيُؤْمَرْكُمْ أَقْرَبُكُمْ hadisini “senedini daha önce zikrettim” diyerek ifade etmiş ve ikinci hadise geçmiştir. Yine el-Ferrâ'nın zikrettiği Ebu Mes'ud'dan nakledilen hadisi tüm senediyle beraber, ayrıca el-Ferrâ'nın tam metnini vermediği kısmı da ekleyerek – “Sizden birisinin hâkim olduğu yerde başka biri ona imam olmasın ve hiç kimse başkasının evinde onun izni olmaksızın yaygısının üzerine oturmasın...” ziyadesiyle nakletmiştir. Ebu Ya'la'nın naklettiği diğer iki rivayeti de isnadlarıyla nakletmiş, metnin sonunda kısmî tahriç yaparak hadisin sadece *Sahih-i Buhâri*'de geçtiğini söylemiştir. Bu şekilde meseleyi sonlandıran, kendi yorumuna yer vermeyen İbnü'l-Cevzî'nin, Ebu Ya'la el-Ferrâ'ya göre konuyu gayet kısa ve öz bir şekilde ele aldığı görülmektedir.²³³

İbnü'l Cevzî'nin *Tahkik*'ine *Tenkîh* yazan bir diğer âlim olan ve İbn Abdilhâdî ile de çağdaş olan Zehebî de İbnü'l-Cevzî ile aynı başlıkla meseleye giriş yapmış, İbnü'l Cevzî'nin verdiği dört hadisi aynı şekilde senedleriyle nakletmiştir.²³⁴ Detaylı tahriç ve raviler hakkında cerh-ta'dil bilgisine değinmeyen Zehebî, sadece hadislerin sonuna (م, خ) gibi remizler koyarak hadisin hangi kaynaktan geçtiğine işaret etmiş ve sıradaki meseleye geçmiştir.²³⁵

İbn Abdilhâdî de Zehebî gibi meseleye İbnü'l Cevzî'nin kullandığı başlığı aynı şekilde vererek başlamıştır.²³⁶ Delil olarak zikredilen aynı dört hadise o da yer vermiştir. İlk iki hadisi hiçbir değişiklik yapmadan veren İbn Abdilhâdî, ikinci hadisten sonra bir ۛ paragrafı açarak kendi ziyadesini eklemiştir. Ziyadesinde, ikinci hadisin senedinde geçen İsmail b. Rec'a ez-Zübeydî el-Kûfî hakkında cerh-ta'dil imamlarının görüşlerine yer vermiştir.²³⁷ Yahya b. Maîn'in onun için “sika” dediğini, Ebu Hatim, Nesâî ve A'meş'in de hakkında müsbet ifadeler kullandığını belirtmiştir.

²³² İbnü'l Cevzî, , *et-Tahkik fî ehâdisi't-Ta'lik*, 1/472.

²³³ İbnü'l Cevzî, *et-Tahkik*, 1/473.

²³⁴ Zehebî, *Tenkîhu't-Tahkik*, 1/254.

²³⁵ Zehebî, *Tenkîhu't-Tahkik*, 1/254.

²³⁶ İbn Abdilhâdî, *Tenkîhu't-Tahkik*, 2/464.

²³⁷ İbn Abdilhâdî, *Tenkîhu't-Tahkik*, 2/465.

İbn Abdilhâdî, devamında isnadda geçen başka bir ravi olan Evs b. Zam'ac el-Hadramî hakkında cerh-ta'dil imamlarının görüşlerine yer vermiştir. Hakkında hem cerh hem de ta'dil ifadelerinin söylendiği Evs b. Zam'ac el-Hazramî'nin bilgilerini verdikten sonra²³⁸ ziyadesine son veren İbn Abdilhâdî, son iki hadisi de aynı İbnü'l Cevzî gibi yer vererek sıradaki meseleye geçmiştir. İbn Abdilhâdî, cerh-ta'dil ilmine verdiği önemi bu eserinde de göstermiş ve diğer iki eserden farklı olarak yalnızca seneddeki ravilerin durumundan bahsetmiş, başka bir detaya yer vermemiştir.

2.1.3. es-Sarimü'l-münkî fi'r-red ale's-Sübkî

İbn Abdilhâdî bu eseri, Takıyyüddin es-Sübkî'nin (ö.756/1355) kabir ziyareti konusunda İbn Teymiyye'nin görüşlerini tenkit ettiği *Şifa'ü's-sekâm fî ziyâreti hayri'l-enâm* adlı eserindeki iddialarına cevap vermek için yazmıştır.²³⁹

İbn Abdilhâdî'nin reddiye alanındaki maharetini gösteren eserlerinden biri olan *es-Sarimü'l-münkî*, birçok âlimin övgüyle bahsettiği eserleri arasındadır. Bu çalışmada, kendisini telife sevk eden “şeddü'r-rahl” hadisi²⁴⁰ ve benzeri diğer rivayetleri incelemiş ve hocası İbn Teymiyye'nin görüşlerini destek amacıyla Takıyyüddin es-Sübkî'ye tenkitler yöneltmiştir.

İbn Abdilhâdî'nin münekkit kimliğini göstermesi açısından önem arz eden bu eserde zikredilen hadislerin hangi kaynaklarda geçtiği, sıhhat durumu, diğer âlimlerin o hadis hakkındaki görüşleri gibi pek çok tetkik ve incelemeye yer vermiştir.

İbn Abdilhâdî, *Şifa'ü's-sekâm*'da geçen hadislerin genel olarak zayıf ve mevzu hadisler olduğunu; bu nedenle hakikatin ortaya çıkması için *es-Sarimü'l-münkî fi'r-red ale's-Sübkî*'yi telif ettiğini ifade etmiştir.²⁴¹ Her ne kadar bir reddiye görünümü arz etse de muhakkik, eserin bir reddiye türü değil de bir cerh-ta'dil eseri olduğunu vurgulamış; bu bakış açısıyla okunmasını tavsiye etmiştir. Zira eserde bir reddiyeden

²³⁸ İbn Abdilhâdî, *Tenkihu't-Tahkik*, 2/466.

²³⁹ İbn Abdilhâdî, *es-Sarimü'l-münkî fi'r-red ale's-Sübkî*, thk. Akil b. Muhammed b. Zeyd El-Muktari el-Yemani, (Beyrut: Müessesetü Reyyan,1424); Takıyyüddin es-Sübkî, *Şifa'ü's-sekâm fî ziyâreti hayri'l-enâm*, (Haydarâbad:1315/1897)

²⁴⁰ لا تشد الرحال إلا إلى ثلاثة مساجد المسجد الحرام ومسجدي هذا والمسجد الأقصى “Yolculuk ancak şu üç mescidden birisine olur: Mescid-i Haram'a, benim mescidime ve Mescid-i Aksa'ya” Bk. Buhârî, “Salât”, 20, (No.1189); Müslim, “Salât”, 511.; Ebu Davud, “Menâsik”, 216, (No. 2033) ; Tirmizî, “Sâlat”, 243, (No: 326); Nesâî, “Mesâcid”, 37, (No.700) ; İbn Mâce, “İkâme” 196, (No.1409)

²⁴¹ İbn Abdilhâdî, *es-Sarimü'l-münkî fi'r-red ale's-Sübkî*, 13.

çok meseleyle ilgili hadislerin sıhhat değerlendirilmesinin yapılma amacı güdülmektedir.²⁴²

“Reddiyyeler, bir inanç veya düşünceye karşı çıkıp delil ve dayanaklarını çürütmek amacıyla kaleme alınan eserlerin genel adıdır.”²⁴³ İbn Abdilhâdî de Takıyüddin es-Sübki’ye karşı, onun delil olarak öne sürdüğü hadisleri incelemiş ve tahlil etmiştir. İbn Abdilhâdî, eserini beş baba ayırmış, her babın alt başlığında da قال المعتبر/itirazda bulunan der ki ifadesiyle başlamayı tercih etmiştir. Bölüm başlıklarında ziyaret ve ziyaretin efdal olması ile alakalı varid olan hadislere ve âlimlerin bu konu hakkındaki görüşlerine yer vermiştir.

İbn Abdilhâdî, eserinde Sübkî ve taraftarlarının delil olarak öne sürdüğü yukarıda zikri geçen “şeddü’r-rahl” hadisini ve bu hadisle mana bakımından benzerlik ihtiva eden diğer hadisleri tahric etmiştir. Tahric çalışmasını incelikte yapan İbn Abdilhâdî, incelediği hadisin tüm tariklerine yer vermiş; ilel, rical ve fıkıh kaynaklarından istifade ederek oldukça kıymetli bilgiler aktarmış; diğer âlimlerin ravi ve hadis hakkındaki görüşleri gibi pek çok veriye bütüncül olarak bakıp daha sonra meseleyi kendi görüşünü de ekleyerek sonlandırmıştır.

İbn Abdilhâdî ilk babta ziyaret meselesinin geçtiği hadisleri vermiş ve ilk babta toplam 15 hadisi قال المعتبر başlığı altında tek tek incelemiş; tahricini yapmıştır. قال المعتبر la başlayan alt başlıklarda öncelikle, muhaliflerin konu hakkında öne sürdüğü hadisler verilip, daha sonra İbn Abdilhâdî’nin onlara karşı delil olarak getirdiği hadisler bulunmaktadır. Örneğin; ilk tetkik edeceği من زار قبري وجبت له شفاعة/Kim kabrimi ziyaret ederse ona şefaati verdiğini²⁴⁴ verdikten sonra hangi kaynaklarda geçtiğini belirtip hadisin iki ayrı tarikinden bahseder. Bu tarikler; Musa b. Hilal el-Abdi ve Abdullah b. Amr kanalıyla gelmiştir. Hadisi, İbn Teymiyye karşıtlarının sahih olarak nitelendirdiğini belirttikten sonra bu hadis hakkında diğer âlimlerin “ضيق الاسناد, خديث منكر, لا ثابت, غير صحيح” gibi ifadeler kullandığını dolayısıyla bu hadisin delil olarak kullanılamayacağını söylemiştir. Hadisin isnadını da “واهي” yani mesnetsiz olarak nitelendirmiştir. İbn Abdilhâdî, hadisin metin ve senedini bu şekilde değerlendirdikten sonra birçok âlimin eserinden de bu hadis

²⁴² İbn Abdilhâdî, *es-Sârimü’l-münkî fi’r-red ale’s-Sübki*, 5.

²⁴³ Mustafa Sinanoğlu, “Reddiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/516.

²⁴⁴ Dârekutnî, *Sünen*, 3/334.

hakkındaki verileri toplayıp bir araya getirmiştir. Beyhakî'nin *Şu'abü'l-iman*, Ukaylî'nin *ed-Du'afa'ü'l-kebir*, İbn Adî'nin *el-Kâmil*, İbn Ebû Hâtim'in *el-Cerh ve't-ta'dil*, İbnü'l Kattân el-Mağribî'nin *Beyânü'l-vehm ve'l-ihâmi'l-vakiayn fî kitabi'l-Ahkâm* gibi önemli eserlerden yararlanmıştır. Bu eserlerde hadisin sıhhat bakımından nasıl değerlendirildiğine bakmış ve eserinde yer vermiştir. Zikredilen eserlerde hadis hakkında “لا يصح حديثه, ولا يتابعه, مجهول” şeklinde değerlendirmeler bulunmaktadır. Bunlar İbn Abdilhâdî'nin kanatini destekleyen görüşlerdir.²⁴⁵

Tahriçten sonra İbn Abdilhâdî, hadisin iki ayrı senedinde bulunan ravilerden olan Abdullah el Amr'ı cerh-ta'dil yönünden araştırmıştır. Eserinde bu ravi için rical kaynaklarında “سوء الحفظ, المخالطة للثقات في الرواية, حديث اضطراب, ضعفه” ifadelerinin kullanıldığını belirtir. Yine diğer senedde bulunan ravi Musa b. Hilal hakkında önce kendi bir açıklamada bulunur ve onun bu hadiste teferrüd ettiğini, hatta onun bir muhaddis olmadığını altını çizmiş; diğer kaynaklardan da ravi hakkında bilgi almıştır. Önce Ahmed b. Hanbel'in ravi hakkındaki “لا يروى الا عن ثقة”/Sadece sikalarından hadis nakleder“ şeklindeki yorumunu zikreder. Ahmed b. Hanbel'in bu yorumuna karşı çıkan İbn Abdilhâdî'nin illel ve rical ilmindeki titizliği bir kez daha karşımıza çıkıyor. Zira burada Ahmed b. Hanbel gibi bir âlimi, kendi mezhep imamını sika şartlarından dolayı eleştirmiştir. İbn Abdilhâdî, Ahmed b. Hanbel'in sika şartlarının gevşek olduğunu iddia ederek onun bir raviyi sika saymak için sadece fiillerine baktığını, bunun da yanlış bir yöntem olduğunu vurgulamıştır.

Yukarıda bahsedilen kısım İbn Abdilhâdî hakkında pek çok bilgi vermektedir. Öyle ki burdan da yola çıkılırsa görülecek ki, o hadis tahlili yaparken ne bir mezhep taassubu içine girmiş ne de kendi münekkit kimliğinden ödün vermiştir. Zikredilen hadis için de bu iki ravi kanalıyla gelen hadise güvenilemeyeceğini, dolayısıyla sahih olmadığını belirtmiştir. Buradan onun taklide karşı olduğu ve müteşeddid bir münekkit olduğu sonucu çıkarılabilir.

Rivayetin iki tarikinden biri olan Musa b. Hilal hakkında İbn Ebi Hatim, “Mechul”, İbn Hibban, “Sika”²⁴⁶ Ukaylî; “Hadisine tabî olunmaz”, Darekutnî; “Mechul”²⁴⁷ demişlerdir.

²⁴⁵ İbn Abdilhâdî, *es-Sârimü'l-münkî fi'r-red ale's-Sübkî*, 1/21.

²⁴⁶ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, (Daru'l-Garb el-İslâmî, 2003), 5/205.

²⁴⁷ İbn Hacer, *Lisanu'l-Mizan*, thk. Abdülfettah Ebu Gudde, (Daru'l-Beşşar el-İslami, 2002), 8/228.

Hadisi bu şekilde tüm ayrıntılarıyla inceledikten sonra meselenin fikhî boyutuna inen İbn Abdilhâdî, “Ziyaret meselesi”ni biraz daha detaylandırmıştır. Ona göre Rasulullah’ın (s) kabrini ziyaret, fikhî bağlamda bir şart olmayıp nedb ifade eder. Bu ziyareti yaparken efdal olanın da kabr-i şerifi ziyaret edip ona salatu selam getirmek olduğunu ifade etmiştir.

Rasulullah’ın kabrini ziyaret dışında diğer peygamberler ve salih zatların kabrinin de ziyaret edilebileceğini savunan İbn Abdilhâdî, buna delil olarak Peygamber efendimizin (s) kabir ehlini ziyaret edip onları selamladığını rivayet eden hadisleri kaynaklarını vererek zikreder. Mescid-i Haram, Mescid-i Nebvî ve Mescid-i Aksa dışındaki mescitleri ziyaret meselesine gelen İbn Abdilhâdî, önce Sahihayn hadisi olan, “*Yolculuk ancak şu üç mescidden birisine olur: Mescid-i Haram’a, benim mescidime ve Mescid-i Aksa’ya.*” hadisini zikreder ve muarızlara cevap verir. Sadece bu üç mescidi ziyaret için yolculuğa çıkılabileceğini, diğer mescitlere ise namaz, kıraat, zikir, dua ve itikaf için gidilebileceğini savunur. Bu amaçlar dışındaki bir mescit ziyaretinin dört mezhebin de ittifakla meşru bulmadığını belirtir.²⁴⁸

Özetle bu şekilde sona eren ilk hadisten sonra yine “قال المعترض” başlığıyla başka bir hadise geçer. Yine ilk verdiği hadislerle benzer mana taşıyan 2. Hadis;

من جاءني زائراً لا تعمله حاجة إلا زيارتي كان حقاً علي أن أكون له شافعياً يوم القيامة

“Kim beni ziyaretten başka bir ihtiyaç kastetmeksizin ziyaretime gelirse kıyamet günü ona şefaathçi olmak benim üzerime hak olur.”²⁴⁹

Bu hadisi de yine aynı şekilde birinci hadiste uyguladığı ince tetkik ve tahriç aşamalarını uygular. İlk hadiste olduğu gibi konu ile ilgili diğer âlimlerin görüşlerine, bu ve diğer bölümlerde de yer vererek meseleyi ayrıntılarıyla ele almaya devam etmiştir.

İlk babta şeddü’r-rahl hadisi ve manen ona yakın hadisleri tahriç ve tetkik eden İbn Abdilhâdî, yukarıda da ifade edildiği gibi hadisleri son derece titizlikle incelemiş ve sonuç olarak muarızların bu konu hakkında delil olarak kullandığı hadislerin zayıf veya mevzu olduğu kanaatine varmıştır.

²⁴⁸ İbn Abdilhâdî, *es-Sârimü’l-münkî fi’r-red ale’s-Sübkî*, 1/44.

²⁴⁹ Taberânî, *Mu’cemu’l-evsat*, 5/16. ; *Mu’cemu’l-kebîr*, 12/291.

Diğer bablarda da İbn Abdilhâdî, muarızların, ziyaretin önemine işaret ettiğini iddia ettikleri hadis ve haberleri bu ilk babta gördüğümüz titizlikle incelemiştir. Eser, yalnızca bir ciltten meydana gelmekte olup, toplamda beş baktan oluşmaktadır. Bu babların her birinde de “ziyaret” meselesi ile ilgili hadisler mevcuttur.

Bu eser, İbn Abdilhâdî'nin ilelü'l-hadis alanındaki yetkinliğini ortaya koyması açısından da ziyadesiyle önemlidir. İbn Abdilhâdî'nin ilmî şahsiyetine bakıldığında, ulema tarafından özellikle bu konuda yani ilelü'l hadis -ve bunun yanında cerh-ta'dil- alanında övgü ile zikredilmiştir.

Sened ve metin tahlili arasında bir karşılaştırma yapılacak olunursa İbn Abdilhâdî'nin daha çok sened tahliline önem verdiği göze çarpmaktadır. Bu, onun cerh-ta'dil ve ilel alanına verdiği önemi göstermektedir. Eseri reddiye türü bir eser olduğu için bu sistemi benimsemiş olduğu yani daha çok cerh-ta'dil ve ilel'ül hadis alanlarına yöneldiği söylenebilir. Ayrıca onun bir muhaddis olarak mütesahil olmadığı bilakis müteşeddid bir kimliğe sahip olduğu sonucu burada tekrar görülmektedir.

2.1.4. Tabakâtu ulemâi'l-hadîs

Çalışmada sıklıkla bahsi geçen bu eser, İbn Abdilhâdî'nin, hadis âlimlerinin hayatını anlattığı önemli bir eserdir. 1156 şahsın hayatından bahseden müellif, eserdeki sıralamayı tabakalar halinde zikretmeyi uygun görmüştür. Hadis ilminde otorite sayılan âlimleri, sahabe tabakasından başlayıp kendi hocalarının tabakasına kadar, genel olarak aynı metodu uygulayarak anlatmıştır.

Dört cilt halinde basılan eserde müellif, hadis âlimlerinin ismini, künyesini vererek tanıtmaya başlamıştır. Ardından âlimin ilmî durumuna göre “hafız, mukrî” gibi sıfatlarla tanıtmaya devam etmiştir. Sonra baba adlarını bazen de soyunu uzun uzun listelemiştir. Ayrıca âlimin yaşadığı şehri, mezhebini ve mesleğini de zikretmiştir. Hadis ilminde muaddil olup olmadığı hakkında bilgi vermiştir. Âlimleri bazen geniş çoğu zaman da kısa ve öz şekilde zikrettiği bu eserde bazı âlimlerin meşhur olmuş öğrencilerinden ve ondan rivayette bulunanlardan da bahsetmiştir. Ayrıca söz konusu âlim hakkında diğer âlimlerin görüşlerine de eserinde yer vermiştir. Son kısımda da âlimin vefat yılını vermiş ve bazen o yıl vefat eden önemli şahsiyetlerin, âlimlerin bazılarının ismini de zikretmiştir.

Hadis âlimlerinin hayatının anlatıldığı bu eserde İbn Abdilhâdî, râvilerin cerh ve ta'dil durumlarına da önemli ölçüde yer vermiştir. Raviler hakkında ta'dil lafzı olarak genelde “sika”, “sebt”, “esbat”, “ıtkan”, “hüccet”, “saduk”, “emin”, “lâ be'se bih”, “leyse bi sika”, “leyse bi hucce”, “zâbit”, “onun için münker bir rivayet bilmiyorum” gibi ifadeler kullanmıştır. Kullandığı cerh lafızlarına ise, “ondan herhangi bir münker sonradan ortaya çıkmadı”²⁵⁰, “onun zayıflığına işaret edilmiştir”²⁵¹ gibi ifadeleri örnek verilebilir.²⁵²

Eserin muhakkiki, bu eser hakkında, Zehebî'nin *Tezkirati'l-huffaz*'ından sonra tercüme sanatında İmam Abdilhâdî'nin önemli bir katkısı olduğunda şüphe yoktur, demiştir.²⁵³

İbn Abdilhâdî *Tabakâtu Ulemai'l-Hadis*'inde, *Tezkirati'l-huffaz liz-Zehebî*²⁵⁴, *Hilyetü'l-evliyâ*²⁵⁵, *el-Vafi bi'l Vefayat*²⁵⁶, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*²⁵⁷, *Zeylül-İber*²⁵⁸, *Siyeru Alâmi'n-Nubelâ*²⁵⁹, *Zeylû Tezkireti'l-huffâz*²⁶⁰, *Tehzibü't-Tehzib*²⁶¹, *Tarihu Bağdad*²⁶², *A'yanü'l-asr ve a'vanü'n-nasr*²⁶³ gibi eserlerden faydalanmıştır.

2.1.5. et-Ta'lik ale'l-İlel li'bni Ebî Hâtim

Bu eseri tanıtmadan önce eserin çıkış kaynağı olan İbn Ebî Hâtim (327/938)'in *İlelül'l-Hadîs* adlı eseri hakkında kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır. Kitabın tam adı *Kitabu'l İlel ve beyanuma vaka'a minel hata'i ve'l hâlel fî ba'zı turuki'l ehadisi'l-merviyye fî's-sünnetin-nebeviyye*'dir. “Fıkıh konularına göre tasnif edilen eser, iki

²⁵⁰ İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, 35.

²⁵¹ İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, 74.

²⁵² Zehra Akbulut, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs İsimli Eseri Çerçevesinde İbn Abdilhâdî'nin Rical Tenkidi ve Literatüründeki Yeri*, (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 69.

²⁵³ İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, 1/64.

²⁵⁴ İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs* 1/79.

²⁵⁵ İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, 1/78.

²⁵⁶ İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, 1/252.

²⁵⁷ İbn Abdilhâdî *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, 1/101.

²⁵⁸ İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, 1/78.

²⁵⁹ İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, 1/81.

²⁶⁰ İbn Abdilhâdî *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, 1/468.

²⁶¹ İbn Abdilhâdî *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, 1/463.

²⁶² İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, 1/463.

²⁶³ İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, 2/188.

ciltte 2840 hadisi ve Ebu Zur'a er-Razi ile Ebu Hatim er-Razi'nin bu hadisler hakkındaki görüş ve düşüncelerini kaydetmiştir.”²⁶⁴

Sünen tarzı bir eser sayılan *el-İlelü'l-Hadis*, hicri üçüncü asırda te'lif edilmiştir. İbn Ebi Hatim bu eserde genel olarak hadislerin senedlerindeki illetleri incelemiştir. Hadislerin illetlerini babası Ebu Hatim'e ve hocası Ebû Zur'a (264/878) 'ya sorarak bu eseri oluşturmuş, az da olsa kendi yorumlarına da yer verdiği söylenebilir. Tertip olarak çok düzenli olduğu söylenemese de İlelü'l-Hadis alanında önemli bir eser olmuştur.

İbn Abdilhâdî'nin ilelü'l-hadis alanında övülen bir âlim olduğundan yukarıda bahsedilmişti. Bu önemli esere bi ta'lik yazmak istemiş ve bu esere bir cilt olarak basılan *et-Ta'lik ale'l-ilel li'bni Ebî Hâtim* adlı eseri telif etmiştir. Aslında iki cilt olduğu fakat günümüze ilk cildinin ulaştığı ifade edilmektedir.²⁶⁵ Fıkıh bablarına göre yazılan *İlel*'de sünen tarzı eserlerde bulunan tüm bab başlıkları bulunmakla beraber İbn Abdilhâdî sadece İbn Ebi Hatim'in “Taharet” bölümünde yer verdiği ortalama yüz hadisi incelemiştir. İbn Ebi Hatim illetleri sadece babası ve hocasından aldığı bilgilerle zikrederken İbn Abdilhâdî pek çok esere başvurarak eserini te'lif etmiştir. Bu eserler arasında Tirmizi'nin *Cami'si*²⁶⁶, Mizzî'nin *Tuhfetü'l-Eşraf*²⁶⁷, İbn Ebi Hatim'in *el-Cerh ve't Ta'dil*²⁶⁸, Beyhaki'nin *el-Hilafıyyat*²⁶⁹, Ebu Davud'un, İbn Mace²⁷⁰, Darekutni'nin, Nesai'nin *Sünen*²⁷¹, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*²⁷², in'den Mizzî'nin *Tehzibü'l Kemal*inden, Buhari'nin *et-Tarih*'i gibi önemli eserlerden faydalanmış; rivayetlerdeki illetleri daha geniş olarak incelemek amacıyla bu eseri telif etmiştir.

2.1.6. Menâkıbu eimmeti'l-erbaa

Dört mezhep imamının menkıbelerinden oluşan bu eserde İbn Abdilhâdî, imamları vefatlarına göre sıralamış; ilk olarak eserine İmam Azam Ebu Hanife ile

²⁶⁴ Raşit Küçük, “İbn Ebu Hatim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999) 19/433.

²⁶⁵ İbn Abdilhâdî, *Tenkîhu't-Tahkik*, 113.

²⁶⁶ İbn Abdilhâdî, *et-Ta'lik alel İlel libni Ebi Hatim*, thk.Sami b. Muhammed b. Cadullah, (Riyad: Evzau's-Selef, 1423/2003), 1/4.

²⁶⁷ İbn Abdilhâdî, *et-Ta'lik ale'l-ilel li'bni Ebî Hâtim*, 1/26.

²⁶⁸ İbn Abdilhâdî, *et-Ta'lik ale'l-ilel li'bni Ebî Hâtim*, 1/12.

²⁶⁹ İbn Abdilhâdî, *et-Ta'lik ale'l-ilel li'bni Ebî Hâtim*, 1/26.

²⁷⁰ İbn Abdilhâdî, *et-Ta'lik ale'l-ilel li'bni Ebî Hâtim*, 1/218.

²⁷¹ İbn Abdilhâdî, *et-Ta'lik ale'l-ilel li'bni Ebî Hâtim*, 1/37.

²⁷² İbn Abdilhâdî, *et-Ta'lik ale'l-ilel li'bni Ebî Hâtim*, 1/218.

başlamış, onun farklı rivayetlerdeki künyelerini zikretmiştir. Ardından Ebu Hanife ile ilgili diğer âlimlerin görüşlerine geçmiştir. Burada zikrettiği yorumların hepsi onu över niteliktedir. Yorumlarını zikrettiği âlimler arasında Abdullah b. Mübarek, Muhammed b. Bişr, Şeddad b. Hakim, Mekî b. İbrahim, İmam Ebu Yusuf gibi önemli isimler yer almaktadır.

Alınan rivayetlerde İmam Ebu Hanife'nin ilim, ibadet, zühd, takva gibi konulardaki üstünlüğünden bahsedilmiştir. Örneğin namazlarında kıraati uzun tuttuğundan, geceleri sürekli kaim olduğundan, onun çağında ondan daha fakihinin bulunmadığından bahseden rivayetler gibi. Eserinde zikrettiği bilgileri isnadlı olarak vermiş, bu rivayetleri, لآdiye başladığı paragraflarla zikretmiş; kendi yorumunu katmamıştır.

Diğer eserlerinden de gözlemlendiği üzere bu eserinde de mezhep taassubunda bulunmadığı, Ebu Hanife'yi eserinde tenkit eder bir yorumda bulunmadığı gözlemlenmiştir. İbn Abdilhâdî, son olarak Abdullah b. Mübarek'in Ebu Hanife'ye yazdığı bir beyitle bu bölümü sonlandırmış ve bunun bir özet olduğunu Ebu Hanife'nin daha pek çok menkıbesinin olduğunu söylemiştir.

Diğer üç mezhep imamını da aynı şekilde, aynı metodu takip ederek herhangi bir tenkit olmadan zikretmiştir. Fazla fark olmamakla birlikte eserinde hacim olarak en çok Ahmed b. Hanbel'e yer ayırdığı gözlemlenmekte olup, diğer üç imamdanda hacim olarak eşit sayfalarda bahsetmiştir. Ayrıca eserinde Tezhibü'l Kemal, Tarihu Bağdat, Siyeru Alami'n-Nubela, Hilyetü'l Evliya gibi önemli eserlerden yararlanmıştır. Kısa ve öz bir menkıbe türü sayılabilecek bu eser, ortalama 160 sayfadan meydana gelmektedir.

2.1.7. el-Ukûdü'd-dürriyye fî menâkıbı Şeyhi'lislâm Ahmed İbn Teymiyye

İbn Abdilhâdî ve İbn Teymiyye arasındaki kuvvetli hoca-öğrenci ilişkisinin bir göstergesi sayılabilecek bu eser, İbn Teymiyye'nin hayatının anlatıldığı ilk kaynaklardan sayılmaktadır.²⁷³ İbn Abdilhâdî'nin hocası için yazdığı tek eser *el-Ukûdü'd-dürriyye fî Menâkıbı Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye* değildir. Hayatını hocasına

²⁷³ İbn Abdilhâdî, *el-Ukûdü'd-dürriyye fî menâkıbı Şeyhi'lislâm Ahmed İbn Teymiyye*, thk. Muhammed Hamid el-Fiki, (Beyrut: Daru'l Kütübil-Arabî)

adadığı ifade edilen²⁷⁴ İbn Abdilhâdî, bu eser dışında hocasının görüşlerini savunmak ve eserlerinin anlaşılmasını kolaylaştırmak maksadıyla yukarıda zikredildiği üzere bir reddiyye türü olan *es-Sarimü'l-münkî fi'r-red ale's-Sübkî*'yi ve yine İbn Teymiyye'nin eser ve fetvalarını bir araya getiren külliyat *Mecmuû Fetâva* üzerine *İhtiyar Şeyhu'l İslâm İbn Teymiyye* adlı bir risale de kaleme almıştır.²⁷⁵ İbn Abdilhâdî burada İbn Teymiyye'nin fikhî görüşlerini kısa kısa maddeler hâlinde sıralamıştır.

İbn Abdilhâdî, *el-Ukûdü'd-dürriyye*'de genel olarak İbn Teymiyye'nin hayatı, menkıbeleri, kerametleri, ilmî şahsiyeti ve yaşadığı sıkıntılardan bahsetmiştir. İbn Abdilhâdî, eserini 'İbn Teymiyye'nin cesareti', 'Meclise getirilme hadisesi', 'Şehirden sürülmesi', 'Mısır'a gönderilmesi', 'Ailesine yazdığı mektuplar', 'Akâid ile ilgili düşünceleri', 'Verdiği fetvalarla dört mezhepten ayrılması', 'Şeddü'r-rahl ile ilgili görüşü', 'Vefatı' gibi başlıklarla oluşturmuştur.

Eser, ilk defa Kâhire'de 1938 yılında Muhammed Hamid el-Fıkî tahkikiyle basılmış olup 2002 yılında Kahire'de Ebu Mus'ab Tal'at b. Fevaïd tahkikiyle el-Fârûku'l Hadisiyye tarafından neşredilmiştir.²⁷⁶

2.2. Risaleler

İbn Abdilhâdî'nin risalesini bir eser altında birleştirip tahkik eden Ebu Abdullah Hüseyin b. Ukkâşe, İbn Abdilhâdî'nin ilk olarak *el-Muharrer fi'l-Hadis* adlı eserini okumuştur. Eserin tasnifi onu çok etkilemiş ve İbn Abdilhâdî'yi biraz daha yakından tanımak istemiştir.²⁷⁷ Diğer eserlerini tek tek incelemeye başlamıştır.

es-Sarimü'l-münkî fi'r-red ale's-Sübkî, Tenkîhu't-Tahkîk fi ehâdisi't-Tâ'lik, Ukûdü'd-dürriyye min menâkıbı Şeyhi'l İslâm İbn Teymiyye, el-Ilel libni Ebî Hatim, Tabakâtu ulemai'l-hadis gibi meşhur eserlerine de ulaşmış ve incelemiştir. Bu eserleri vesilesiyle İbn Abdilhâdî'nin ilelû'l hadis ve ma'rifeti'r ricalde çok iyi bir seviyede olduğuna kanaat getirmiştir. Bu eserleri dışında risalelerine de ulaşmayı istemiş ve onun ilmî seviyesine daha yakından vâkıf olmayı amaçlamıştır.²⁷⁸

²⁷⁴ İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemai'l-hadis*, 1/24.

²⁷⁵ Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû'r-resâil*, 162.

²⁷⁶ Kalaç, *Kudâme ailesi ve Hadis*, 154.

²⁷⁷ İbn Abdilhâdî, *Mecmuû'r-resâil*, 6.

²⁷⁸ Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû'r-resâil*, 7.

Matbu tüm eser ve risalelerine ulaşmayı başaran İbn Abdilhâdî'nin dağınık olan sekiz risalesini güzel bir tertiple bir eser altında bir araya getirmiştir. Bu sekiz risale şunlardır:

Cüz'ü Muhtasar f'il ehadisiz-zaifetü elleti yetedâveluhâ el-Fukahâ ve gayrihim

el-Merâsil

Fedailü 'ş Şam

Şerhu Kasideti Garami Sahih

el-Kelam alâ ehâdis efrazaküm Zeydün

el-Kelam alâ ehâdis lübsi 'l-Huffeyn

İhtiyâr Şeyhi 'l-İslam İbn Teymiyye²⁷⁹

et-Tarfe fi 'n-Nahv

2.2.1. Cüz Muhtasar fi'l-ehâdîsi'z-zaife

İbn Abdilhâdî, bu risalesinde fukahânın delil olarak kullandığı meşhur hadis kaynaklarında geçen toplam 250 hadisi toparlayıp incelemiştir. Muhakkikin mukaddimede belirttiği gibi faidesi pek büyük bir eser te'lif etmiştir.²⁸⁰

İbn Abdilhâdî'nin bu risaleyi te'lif etmesinin en önemli nedeni, fukahânın fetvada delil olarak kullandığı bazı hadislerin sahih olmayıp, isnadlarının zayıf ve illetli olmaları ya da senedlerinin olmamasıdır.²⁸¹

İbn Abdilhâdî risalesinde ilk olarak konuyla alakalı topladığı hadislerden, isnadı zayıf veya kopuk olan ve saduk olmasına rağmen hata etmiş ravilerin hadislerini senedsiz olarak maddeler halinde vermiştir. Örneğin şu rivayetleri zikretmiştir:

- “10 dirhem çalmadıkça, el kesme yoktur.”²⁸²

²⁷⁹ Bk. s.67

²⁸⁰ Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû 'r-resâil*, 85.

²⁸¹ Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû 'r-resâil*, 85.

- “*Su rengi, kokusu ve tadı değişmedikçe temizdir.*”²⁸³
- “*Namazda her unutma için selamdan sonra iki secde vardır.*”²⁸⁴

İbn Abdilhâdî’ye göre bu gibi uygulana gelen âhkâm hadislerinin fukaha tarafından tam manasıyla araştırılmadan delil olarak kullanılması, bazen de ravilerin zahid olarak bilinmelerinden kaynaklanmıştır.²⁸⁵ Sonuç olarak insanlar arasında da bu hadisler yaygınlık kazanmıştır.

İbn Abdilhâdî bunların çoğunun mevzu olduğunu, bunu sadece kendinin değil bu konuda ilim sahibi olanların da kendi gibi düşündüğünü belirtmiştir. Bu ifadelerinden sonra yukarıda zikrettiği hadisler dışında kandil geceleri olarak bilinen gecelere özgü namaz kılmanın, ibadet etmenin faziletleri, Muharrem ayının fazileti gibi rivayet olunan hadislerin mevzu olduğuna özellikle vurgu yapmıştır.²⁸⁶

Mevzu olarak derecelendirdiği hadislerin kullanılmasında Ahmed b. Hanbel’in ve onun yolundan gidenlerin daha dikkatli olduğuna dikkat çekmiştir.

İbn Abdilhâdî’nin kendi mezhebini bu risalesinde öne çıkardığını görmekteyiz. Bu risalede İbn Abdilhâdî’nin selefliğe de yakın bir çizgide durduğu gözlemlenmektedir. Nitekim üzerinde hocası İbn Teymiyye’nin etkisinin de olduğu düşünüldüğünde bu çıkarımın yapılması zor görülmemektedir. İbn Abdilhâdî, İmam Ebu Hanife, İmam Malik ve İmam Şafî’yi bu konuda Hanbelîler kadar hassas olmadıkları için eleştirmiştir.²⁸⁷ Eser ve risalelerine bütüncül olarak bakıldığında mezhep taassubu taşımadığı düşünülen İbn Abdilhâdî’nin, mezhebine muhalif de olsa daha sahih olan görüşü tercih ettiği görülmektedir. Hatta *es-Sarimü’l-münkî fi’r-red ale’s-Sübki*’sinde kendi mezhep imamı Ahmed b. Hanbel’i sika şartlarının gevşek olduğunu iddia ederek eleştirmiştir. Ama risaledeki mesele farklı olup ifta konusuna geldiğinde yine objektif bir bakış açısıyla ve kendi yaptığı incelemeler doğrultusunda bu meseleyi en iyi Hanbelîlerin yaptığını söylemekten de geri durmamıştır.

²⁸² Dârekutnî, *Sünen*, 4/274.; Beyhâki, *Sünen-i Kübrâ*, 8/449.

²⁸³ Dârekutnî, *Sünen*, 1/30.

²⁸⁴ Ebu Davud, “Salat”, 205, (No:1038) ; İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, 1/990.; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 37/97.

²⁸⁵ Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû’r-resâil*, 108.

²⁸⁶ Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû’r-resâil*, 110.

²⁸⁷ Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû’r-resâil*, 111.

Başka bir risalesinin konusu olan mürsel hadisler hakkında kendi düşüncesini burada da dile getirmiş ve mürsel hadislerin müsned hadis gibi değerlendirilemeyeceğini vurgulamıştır. Fukahanın mürsel hadisleri daha çok esbabü nüzulla ilgili hadislerde kullandığını belirterek uyarıda bulunmuştur.²⁸⁸

İbn Abdilhâdî, risalesinde kendi mezhebinin fetva verirken kullandığı hadislerin ve hadisleri tahlil ederken izledikleri yolun daha isabetli olduğunu söylemiştir. Diğer mezhepleri ise bu konuda zayıf bularak eleştirmiştir. Genel olarak bu çerçevede devam eden risalesini “Allah’ım sen bizi uydurma hadislerden koru” diyerek nihayete erdirmiştir.²⁸⁹

Özetlenecek olunursa; İbn Abdilhâdî, bu risalesinde fukahanın, isnadını ya da ravisini araştırmadan delil olarak kullandıkları hadislerin senet zincirini ve sıhhat durumu hakkında bilgi vermeden madde halinde alt alta sıralamıştır. Onların sahih zannederek kullandıkları hadislere örnek olarak bazı aylara özgü ibadetler, surelerin faziletleri, surelerin sebebi nüzulleri gibi konularda rivayet olunan hadislerden seçmiştir. Örneğin; Aşura günü hakkında rivayet olunan hadislerden o gün oruç tutulmasının fazileti dışında kına yakmak, sürme çekmek, gusletmek, ev halkına nafakada bulunmak gibi birçok şeyin âlimlerin de ittifakıyla yalan ve uydurma olduğunu vurgulamıştır.²⁹⁰ Ahmed b. Hanbel’in “Aşura günü ailesine genişlikte bulunanın durumu” ile ilgili varid olan hadis sorulduğunda “onun aslı yoktur” diye cevap verdiğini söylemiştir. Yine aynı şekilde Recep ayına, Regaip gecesine özgü ibadetler hakkında da hepsini “yalan rivayetler” olarak nitelendirmiştir.²⁹¹

İbn Abdilhâdî düşüncelerini bu şekilde belirttikten sonra, risalesinin başında verdiği hadislerin tek tek sıhhati ve isnadı konusunda detaylı bilgiler vermemiş; başka bir âlimden bir alıntı da yapmamıştır. Yalnız risalesinin sonunda bazı konularla ilgili - Aşura günü, Recep ayı gibi konular- birkaç hadis verip genel bir değerlendirmede bulunmuştur. Diğer eserleriyle karşılaştırıldığında daha kısa ve öz olan bu risaledeki amacının fukahaya bir uyarı niteliği taşıdığı söylenebilir.

2.2.2. el-Merâsil

²⁸⁸ Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû’r-resâil*, 111.

²⁸⁹ Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû’r-resâil*, 112.

²⁹⁰ Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû’r-resâil*, 110.

²⁹¹ Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû’r-resâil*, 110.

el-Merâsîl başlığını verdiği bu risalesinde İbn Abdilhâdî, konu hakkında kendi görüşlerini değil, diğer âlimlerin görüşlerini vermiştir. Kendi fikirlerine bir önceki risalesinde rastlanılan bilgilerden de yola çıkarak risale özetlenmeye çalışılacaktır.

Mürsel hadis; isnadında sahabî ravisi veya diğer ravilerden birisi zikredilmeyen hadis demektir.²⁹² Usul âlimleri ve fıkıhçıların kullanımına göre ise ‘munkatı, mu’dal, müdelles gibi senedinin herhangi bir yerinden bir veya daha çok râvisi düşen hadis demektir.²⁹³ Mürsel hadislerin delil olup olamayacağı konusu ilk dönemlerden beri âlimleri, birçok araştırmaya yönlendirmiştir. Mürsel hadisleri bir araya getiren ilk çalışmayı Ebû Dâvûd es-Sicistânî, (ö. 275/889) *Kitâbü’l-Merâsîl* adlı eseriyle yapmıştır. Ayrıca mürsel hadis nakleden râvilerin biyografilerini toplamak maksadıyla önce Berdicî (ö. 301/904) *Kitabu Beyâni’l-mürsel*’ini yazmış, daha sonra İbn Ebu Hatim (ö. 327/938) konuyu geniş bir şekilde ele aldığı *el-Merasil*’inde bine yakın mürsel rivayeti toplamıştır. El-Hatib el-Bağdâdî (ö. 463/1071)’nin, *Temyîzü’l-mezid fî muttasîli’l-esânid ve’t-Tafsîl li-mübhemi’l-merasil*’i ve Alaî (ö. 761/1359)’nin, *Câmi’u’t-tahsîl fî ahkâmi’l-merâsîl*’i bu alanda yazılan diğer eserlerdir. İbnü’l-İrakî (ö. 826/1423)’nin *Tuhfetü’t-tahsîl fî zikri ruvati’l-merasil*’i ise mürsel hadisler hakkında yazılmış en kapsamlı çalışmadır. İbn Abdilhâdî de bu konuyu *el-Merasil* adlı risalesiyle özetlemeye çalışmıştır.

Risalesinde âlimlerin konu hakkındaki görüşlerini veren İbn Abdilhâdî, ilk olarak mürsel hadisler konusunu ilk defa ele alan İmam Şafî’nin görüşlerini vererek başlamıştır. Risalesini dört fasıla ayıran İbn Abdilhâdî, diğer üç bölümde, mürsel hadislerin delil olarak kullanılabileceğini hatta muttasıl hadisten bile kuvvetli olduğunu düşünen, bu konuda sırasıyla İsa b. Eban (ö. 221/836)’a uyanların görüşü, İbn Hazm (ö. 456/1064)’ın ve Ukaylî (ö. 322/934)’nin görüşü, son olarak da Hatib el-Bağdadi’nin (ö. 463/1071) konu hakkında görüşü olarak tasnif etmiştir.

İmam Şafî’nin konu hakkındaki görüşlerini on madde halinde sıralamış, faydalı bir tasnif sunmuştur. İmam Şafî usul açısından konu üzerinde ilk kez duran âlimdir ve mürsel rivayetleri almada temkinli davrandığı bilinmektedir.²⁹⁴ Örneğin bu maddelerden ilki; mürsel hadis eğer başka bir tarikle de geliyor ve bu da müsnedse o

²⁹² Selahaddin Polat, “Mürsel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/52.

²⁹³ Selahaddin Polat, “Mürsel”, 32/52.

²⁹⁴ Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmu’u’r-resâil*, 53.

mürsel hadis delil olarak kullanılabilir.²⁹⁵ Bu şekilde kısa cümleler halinde 10 madde olarak İmam Şafî'nin görüşlerini belirtmiş, kendi yorum yapmamış; hadislerden örnek de vermemiştir. İmam Şafî'nin *er-Risale* adlı eserinden faydalanmıştır.

İkinci fasılda İsa b. Eban'ın görüşüne katılarak mürsel hadislerin muttasıl hadislerden bile kuvvetli olduğunu savunan âlimlerin görüşlerine yer vermiştir. Burada bu düşünceye sahip âlimlerin isimlerini tek tek vermeyip قالو ile başlayan paragraflar açmıştır. Bu fasılda yer alan âlimlerin genel olarak düşüncesi mürsel hadislerin delil olabileceğidir. Kimi grup mürsel hadisi muttasıldan daha kuvvetli görürken, kimisi de müsnedle arasında fark gözetmemiştir. Bu kısma da örnek verilecek olunursa; risalenin bu kısmında “sahabî mürsel”i olarak bilinen mürsel hadise nasıl güveniyorsak aynı şekilde tabiinin zikredilmediği rivayetlere de güvenilmesi gerektiğini savunan bir grup yer almaktadır. İbn Abdilhâdî, onların delil olarak sunduğu hadisi de zikretmiştir: “İnsanların en hayırlıları benim asrında yaşayanlardır; ondan sonra bunları takip edenlerdir; sonra da bunları takip edenlerdir.”²⁹⁶

Bu faslı ilkinde göre daha uzun tutmuş; 29 adet قالوا ifadesi ile başlayan paragraf açmıştır. Her bir paragrafta bu konuda aynı fikri paylaşan âlimlerin mürsel hadisin niçin delil olabileceğine dair görüşlerini paylaşmıştır. Bu görüşte olan âlimlerin delillerini de ayet veya hadis olarak, kaynaklarını da belirterek istifademize sunmuştur. Risalesinde Hadis kaynaklarından ve Alâî'nin *Camîu't-Tahsîl* adlı eserinden faydalanmış; kendi fikrini burada da beyan etmemiştir.

Üçüncü fasıl ise İbn Hazm'ın ve Ukaylî'nin konu hakkındaki görüşlerini ihtiva etmektedir. İki âlim de mürsel hadise güvenilemeyeceğini eserlerinde savunmuştur. İbn Abdilhâdî de bu fasılda İbn Hazm (456/1064)'ın *el-İhkam* adlı eserinden; Ukaylî (322/934)'nin ise *ez-Zuafaul Kebir* adlı eserinden faydalananarak görüşlerini kısa bir şekilde sunmuştur. Örneğin; Ukaylî'nin eserinden; mürsel sayılan hadisin senedini ve metnini vermiş sonuna da Ukaylî'nin “Bu senede tâbi olunmaz” değerlendirmesini de ekleyerek bu faslı da sonlandırmıştır.²⁹⁷

²⁹⁵ Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû'r-resâil*, 120.

²⁹⁶ Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû'r-resâil*, 126.

²⁹⁷ Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû'r-resâil*, 137.

Son faslı da yine önemli bir muhaddis olan el-Hatîb el-Bağdadî'nin *Tarihu Bağdad* eseriyle sonlandırmıştır. Burada da el-Hatîb el-Bağdadî'nin eserinde verdiği mürsel hadislerden örnekler vermiş ve bu hadisleri nasıl değerlendirdiğiyle alakalı kesitler sunmuştur. el-Hatîb el-Bağdadî, mürsel hadisleri incelerken senedde ard arda yer alan ravileri karşılaştırmış; doğum ve ölüm tarihlerinin, yaşadıkları yerlerin bilgilerini vermiştir. Bunun sonucunda da hadis hakkında sıhhat değerlendirmesinde bulunmuştur.²⁹⁸

el-Merasil risalesinin sonuna gelindiğinde ise İbn Abdilhâdî'nin yine el-Hatîb el-Bağdadî'nin *et-Tarih*²⁹⁹'inden alıntı yaptığı bir mürsel hadis hakkında, Hatip'in değil de kendi değerlendirmesini eklediği görülmektedir. Örnek olarak verdiği hadisin isnadının zayıf ve meçhul arasında bir mertebede olduğunu, bu hadisle delil getirilemeyeceğini belirterek risalesine son vermiştir.

Bu risalesinde mürsel hadisler hakkındaki görüşüne rastlanılmayan İbn Abdilhâdî'nin yukarıda verilen *Cüz'ü Muhtasar fil ehadisi'z zaife* adlı risalesinde bu konu hakkında birtakım değerlendirmeleri bulunmaktadır.³⁰⁰ Sebeb-i Nüzulle alakalı hadislerin çoğunun mürsel hadislerden meydana geldiğini ifade ettikten sonra Ahmed b. Hanbel'in meseleyle alakalı değerlendirmelerini eklemiştir. Ahmed b. Hanbel'e göre mürsel hadis, müsned sayılamaz ve bir mürsel hadisle karşılaşıldığı zaman ya kabul edilir ya reddedilir ya d tevakkuf edilir. Eğer karşılaşılan mürsel hadisten önce o rivayet başka sika bir raviden de rivayet edildiyse hadis kabul edilir. Ama mürsel hadisin, başka bir tarikle de gelmiş ama durumu bilinmeyen bir raviden geldiyse o zaman hadis bekletilir. Eğer mürsel hadise muhalefet eden başka bir müsned rivayet geldiyse de o zaman mürsel hadis reddedilir. İbn Abdilhâdî'nin de bu fikirde olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü bu risalede Ahmed b. Hanbel'in ve onun mezhebine uyanların, hadisleri inceleme ve kullanmada diğer mezhep imamlarından daha iyi olduğunu vurgulamış, diğer mezhep imamlarını eleştirmişti. Dolayısıyla İbn Abdilhâdî'nin mürsel hadisler konusunda da münekkit bir tavır takındığı sonucu çıkarılabilir.

2.2.3. Fedâilü's-Şam

²⁹⁸ Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû'r-resâil*, 138.

²⁹⁹ Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû'r-resâil*, 140.

³⁰⁰ Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû'r-resâil*, 111.

Fedâilü’ş-Şam adlı risalesinde İbn Abdilhâdî, kutsal yerlerden Şam’ın fazileti hakkında ayet ve hadislerden deliller toplamıştır. Topladığı hadislerden sahih ve zayıf olanları hakkında açıklamalarda bulunmuş; diğer âlimlerden de konu hakkında görüşler nakletmiştir.

Risalenin ilk faslında Şam’ın faziletiyle alakalı ayet³⁰¹ ve hadisler veren İbn Abdilhâdî, verdiği hadislerin kaynaklarından ve sıhhat durumlarından bahsetmiştir. Güzel bir tertiple ilk faslını kırka yakın hadisle tamamlamış; seneddeki tüm zinciri değil sadece sahabe ravisini zikretmekle yetinmiştir.

Burada Kütüb-i Tisa hadislerinden örnekler vermekle beraber diğer hadis eserlerinden de faydalanmıştır. Örneğin; Taberânî (360/971)’nin *el-Mu’cemu’l Kebir*’inden de faydalanmıştır. “*Kitabın direğinin yastığının altından çekildiğini görür gibi oldum. Gözümlle onu takip edince onun yükselen bir nur olduğunu, onun Şam’a bırakıldığını gördüm. Dikkat edin şüphesiz iman-fitneler meydana geleceğinde Şam’da olacaktır.*”³⁰²

Şam’ın faziletine dair fasıldan sonra “Meşrik’ta meydana gelecek fitnelerden bahseden hadisler” başlığıyla yeni bir fasıl açmıştır. Bu faslı ilk fasla nisbeten daha kısa tutan İbn Abdilhâdî, burada zikrettiği hadislerin hepsini Buhârî ve Müslim’in *Sahih*’lerinden seçmiştir. İlk fasıldan farklı olarak zikrettiği hadislerin sadece senedini vermiş; hadisleri Kütübü Sitte’den naklettiği için sıhhat durumundan bahsetmemiştir.

Risalenin geneline bakıldığında İbn Abdilhâdî’nin hadisleri daha çok Kütübü Sitte’den seçtiği, eğer diğer hadis kaynaklarına başvurduysa -risalenin ilk faslında- o zaman hadisin sıhhat durumundan ve râvilerin cerh-ta’dil bilgilerinden bahsettiği görülmektedir. Bu risalesinde de İbn Abdilhâdî’nin, eserini sahih hadislerle oluşturmak istediği gözlemlenmektedir. Örneğin yukarıda Heysemî’den zikredilen hadisin sıhhati hakkında ‘hasen, sahih’ denmiştir.³⁰³ Ayrıca ortalama elli hadisten meydana gelen bu risaleyi İbn Abdilhâdî’nin, daha çok Kütübü Sitte’de yer alan hadislerle te’lif etmek istediği söylenebilir.

³⁰¹ İsra,17/1., Maide,5/21., Enbiyâ,21/71,81.

³⁰² Heysemî, Ebu’l-Hasen Nurüddin Alî b. Ebi Bekr b. Süleyman, *Mecma’u’z-zevâ’id*, 10/58.

³⁰³ Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû’r-resâil*, 248.

Kısa ve öz olan bir risale hazırlayan İbn Abdilhâdî'nin, hayatının çoğu Şam'da geçmiş; eğitim hayatını da müderrisliğini de hep bu bölgede devam ettirmiştir.

2.2.4. Şerhu Kasîdeti Garami Sahih

İbn Ferah el-İşbilî (ö. 699/1300) hadis çeşitlerini ihtiva eden yirmi beyitlik bir kaside telif etmiş ve bununla meşhur olmuştur.³⁰⁴ Bu önemli kasideyi İbn Abdilhâdî, hadis dalındaki harika ilmiyle şerh etmiş ve kendinden sonrakilerin istifadesine sunmuştur. İbn Abdilhâdî'nin buradaki amacı bu meşhur kasidenin anlaşılmasını sağlamaktır.

Bu risalede İbn Abdilhâdî'nin onu anlatan diğer âlimlerin de ifade ettiği gibi nahiv ilmindeki başarısı görülmektedir. Mecazî anlatımlara başvurarak oluşturduğu kasidede el-İşbilî, yirmi beyitte pek çok hadis çeşidini kısaca anlatmaya çalışmıştır. İbn Abdilhâdî bu hadis çeşitlerini tek tek usul kitaplarında anlatıldığı şekilde maddeleyerek kasideyi şerh etmiştir.³⁰⁵

Hadis çeşitlerini daha detaylı anlatan İbn Abdilhâdî, bazı hadis çeşitlerinde örnekler vermeyi de ihmal etmemiştir. Örneğin; Münker hadisi, itkan ve sika derecesine ulaşamamış, teferrüd etmiş hadis olarak tanımlamış³⁰⁶ ve örnek olarak Nesaî ve İbn Mace'nin *Sünen*'lerinden alıntı yaparak şu hadisi vermiştir:

حديث أبي زكريا يحيى بن محمد بن قيس عن هشام بن عروة عن أبيه عن عائشة ان رسول الله (ص) قال: كلوا البلح بالتمر فان الشيطان اذا رأى ذلك غاظه, و يقول: عاش ابن آدم حتى اكل الجديد بالخلق."

*"Yaş (belh) hurmayı kuru (temr) ile yeyin. Eskisini yeni (taze) olanla yeyin. Çünkü şeytan bunu görünce kızar ve 'İnsanoğlu eski olanla tazesini yiyene kadar yaşadı.', der."*³⁰⁷

Sened zincirindeki ravilerden Ebu Zekerriyya'nın teferrüd ettiğini bu nedenle münker bir hadis olduğunu ifade etmiş ve diğer hadis çeşitlerini anlatmaya devam etmiştir.

³⁰⁴ Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû'r-resâil*, 265.

³⁰⁵ Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû'r-resâil*, 266.

³⁰⁶ Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû'r-resâil*, 273.

³⁰⁷ İbn Mâce, "Et'ime", 40.

Kasidede zikredilen hadis çeşitleri şunlardır: Mu'dal, Mürsel, Müselsel, Zayıf, Metruk, Müşafehe, Mevkuf, Merfu, Münker, Tedlis'il mezmüm, Muttasıl, Munkatı, Müdrec, Müdebbec, Mü'telif ve Muhtelif, Müttetik ve müfterık, isnadü'l muanan, Mevzu, Müphem, Garip ve Maktu gibi toplam yirmi sekiz hadis çeşidinden bahsedilmiştir.

İbn Abdilhâdî'nin amacı, meşhur olan bu kasideyi anlaşılması güç dilinden kurtararak herkesin istifade etmesini sağlamaktır. Oldukça kısa ve öz bir anlatımla yazdığı bu risale, İbn Abdilhâdî'nin hadis terimlerine olan bakış açısını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Hem bu risalesinden hem de onun hayatını anlatan eserlerde de belirtildiği üzere mahir olduğu alanlardan biri de nahivdir. Bahsi geçen risalesinden sonra *et-Tarfetü fin-Nahv* başlığıyla yine faydalı bir risale kaleme almış; Nahiv'deki başlıca konuları kısa ve öz bir şekilde anlatmaya çalışmıştır.

2.2.5. el-Kelâm alâ hadîsi “Efradukum Zeydun”

İbn Abdilhâdî, *"Ümmetime mensup olanlar içinde en merhametlisi Hz. Ebu Bekir, Allah'ın dini hükümleri konusunda en şiddetlisi Hz. Ömer, samimi olarak en hayâ edeni Hz. Osman, şariat hükümlerini en iyi yerine getiren Hz. Ali, Ferâiz ilmini en iyi bilen Zeyd b. Sabit, Kur'an-ı en iyi okuyan Ubeyy b. Ka'b, helal ve haramı en iyi ayırt edebilen Muaz b. Cebel'dir. Muhakkak ki, her ümmetin bir emini vardır. Ümmetimin emini de Ebu Übeyde el-Cerrah'tır."*³⁰⁸ hadisini, senediyle beraber vererek risalesine başlamıştır.³⁰⁹ Bir ille çalışması olan risale, yaklaşık kırk sayfadan meydana gelmektedir.

Hadisin, *Kütüb-i Sitte* ve diğer hadis kaynaklarında nasıl geçtiğini de zikreden İbn Abdilhâdî, ilk olarak hadisin sıhhati hakkında âlimlerin görüşlerine yer vermiştir.³¹⁰ Devamında senedde geçen râviler hakkında yine âlimlerin cerh-tâdil yorumlarına değinmiştir. Hadisin sıhhati hakkında “mevsul”, “sahih”, “mürsel” gibi

³⁰⁸ Tirmizî, “Menâkıb”, 33; İbn Mâce, “Fezâil”, 11

³⁰⁹ Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû'r-resâil*, 51.

³¹⁰ Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû'r-resâil*, 59.

yorumları detaylı olarak aktardıktan sonra Ebu Hatim b. Hibban (354/965), Dârekutnî gibi âlimlerin râviler hakkında yorumlarından bahsetmiştir.³¹¹

İbn Abdilhâdî, risalesinde aynı hadisin başka tariklerini de vererek o rivayetlerin tahlilini de aynı şekilde incelemiştir; hadislerin sıhhati ve râvilerin cerh-tâdil durumlarını yine tek tek sıralamıştır. Rivayetleri bu şekilde verdikten sonra âlimlerin genel kanaatine bakılarak hadisin isnadı hakkında هذا الاسناد ساقط لا يجوز الاعتماد عليه, isnadına güvenilemeyeceğini söylemiştir.³¹² Bu ifadesinden sonra aynı şekilde hadisin başka tariklerini de zikrederek muhaliflerine açık kapı bırakmak istemeyen İbn Abdilhâdî, bu rivayetlerin de tahlilini yaptıktan sonra sonuç olarak hadisin isnadının şüpheli olduğu kanaatini taşıdığını ifade ederek risalesini sona erdirmiştir.³¹³ Risale, İbn Abdilhâdî'nin rical ve ilel alanında uzman olduğunu göstermesi bakımından önemli eserleri arasında zikredilebilir.

2.2.6. el-Kelâm alâ Ehâdîsi “Lubsi'l-Huffeyn li'l-Muhrim

İbn Abdilhâdî'nin ilel ve rical alanındaki maharetini gösteren bu risalenin yukarıda değinilen risaleye benzer bir üslupla ele alındığı söylenebilir. Risalede; مَنْ لَمْ يَجِدِ النَّعْلَيْنِ فَلْيُلْبِسِ الْخُفَّيْنِ / “Nalın bulamayan ihramlı kimse mestlerini giysin”³¹⁴ anlamına gelen rivayetleri konu edinen İbn Abdilhâdî, mesele hakkında rivayet edilen hadislerin lafız farklılıklarından, sıhhat durumundan ve seneddeki ravilerin cerh-ta'dil durumlarından bahsetmiştir.³¹⁵

Rivayetlerin durumlarından bahsederken yine cerh-tadil hususunda âlimlerin görüşlerine başvurmuştur. Hadislerden yola çıkan İbn Abdilhâdî, bu konunun Hz. Peygamber (s) tarafından kesin olarak emredilmediğini, ibaha hükmünün verilmesinin daha doğru olacağına işaret ederek risalesine son vermiştir.³¹⁶

Bu risaleler dışında *et-Tarfe fi'n-Nahv* adında bir risale daha kaleme almıştır. Âlimler tarafından Arapça'da da övülen İbn Abdilhâdî, bu risalesinde Arapça gramer kurallarından bahsetmiştir. ‘Fail’, ‘müpteda-haber’, ‘İnne ve kardeşleri’, ‘Kane ve

³¹¹ Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû'r-resâil*, 62.

³¹² Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû'r-resâil*, 70.

³¹³ Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû'r-resâil*, 81.

³¹⁴ Buhârî, “Hac”, 28, (No. 1841); Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, 12/178.

³¹⁵ İbn Abdilhâdî, *Mecmuû'r-resâil*, 147.

³¹⁶ İbn Abdilhâdî, *Mecmuû'r-resâil*, 157.

kardeşleri', 'harf-i cerler' gibi kısa bab başlıklarından oluşan, yaklaşık yirmi sayfalık kısa bir risale telif etmiştir.

İslamî ilimlerin hemen her alanında eseri bulunan İbn Abdilhâdî'nin yetmiş aşkın eser telif ettiği belirtilmiştir. Fakat az bir kısmı günümüze ulaşabilmiştir. Yukarıda zikredilenler dışında diğer eserleri ise şunlardır:³¹⁷

- *Ehâdisü 'l-cem beyne 's-salateyni fi 'l-hazar*
- *Ehâdisü hayati 'l-enbiya fi kubûrihim*
- *Ehâdisü 's-salat ala 'n-nebiy sallallahu aleyhi ve sellem*
- *El-Ahkamu 'l-Kübra*
- *İkametü 'l-bürhan ala ademi vücubi savmi yevmi 'l isneyni min Şa'ban*
- *el-Eklü mine 's-simâr*
- *el-Emru bil ma'ruf ve 'n-nehyu ani 'l münker*
- *Tahrîmu 'r-riba*
- *Tahkîku 'l-hemzi ve 'l-ibdali fi 'l-kıraat*
- *Terâcîmu 'l-huffâz*
- *Tercümetü 'ş şeyh Takıyüddin İbn Teymiyye*
- *Ta'likatü ale 'l "el-Ahkam li ebi 'l berakat İbn Teymiyye"*
- *Ta'likatü ale 's-Süneni Beyhakî el-Kübra*
- *Ta'likatu fi 's-sika*
- *Et-Tefsîrî 'l-Müsned*
- *Temlikü 'l ebi min mali veledihi ma şae*
- *el-Cedd ve 'l Ihve*
- *Cüz'ü fi kavlihi Teala "lemescidün üssise ale 't-takva"*³¹⁸
- *Hıcebü 'l ümmi bi 'l ihveti ve enneha tehaccübü bi dîni 's-selase*
- *Havaşı ala kitabi "el-İlmam"*
- *er-Red ala Ebi Bekr el-Hatîb fi meseleti 'l cehr bi 'l besmele*
- *er-Red ala İbn Dîhye*
- *er-Red ala Ebi Hayyan en-nahvi*

³¹⁷ Eserleri için bk. İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemâi 'l-hadîs*, 41-52.; İbn Abdilhâdî, *Tenkîhu 't-Tahkîk*, 110-130.

³¹⁸ Tenvî, 9/108.

- *er-Red ale's-Sübkî*
- *er-Red ale'l-Kiya el-Herrâsî*
- *Risaletü'l-latîfeti fi'l-ehâdisi müteferrigatün zaiife*
- *Zevalü't-Terah fî şerhi manzumeti İbn Ferah*³¹⁹
- *Şerhu elfiyyeti İbn Mâlik*
- *Şerhu kitabi'l İle'l alâ tertîbi kütübi'l fikh*
- *es-Sabr*
- *Sıfatü'l-cenne*
- *Salatü't-Terâvîh*
- *et-Tarafe*
- *el-Akîka*
- *el-Ilel ala tertibi kütübil fikh*
- *el-Umde fi'l-huffaz*
- *Faslu'n nezaa beyne'l husumi fi'l kelam ala ehâdisi iftari'l cehim ve'l mahcum*
- *Feza'ilü'l Hasan el-Basri*
- *el-Kelam ala ehâdisi'l bahr hüve't tahur maeh*
- *el-Kelam ala ehâdisi messü'z-zeker*
- *el-Kelam ala ehâdisi'l-killeteyn*
- *el-Kelam ala ehâdisi muhtasar ibni Hacib*
- *el-Kelam ala ehâdisi kesrati fiha zı'feü mine'l "Müstedrek lil Hakim"*
- *el-Kelam ala ehâdisi'z ziyara*
- *el-Kelam ala ehâdisi lebise'l hafini lil Muharrem*
- *el-Kelam ala hadîsi't tavaf bil beyti salat*
- *el-Kelam ala hadîsi Muaz fi'l-hükmi bir-rey*
- *el-Kelam ala hadîsi ashabi ke'n-nücum*
- *el-Kelam ala hadisi Ebi Süfyan*
- *Mesafetü'l Kasr*
- *Musannefu fiz-ziyara*

³¹⁹ Bazı kaynaklarda, İbn Ferah'ın hadis terimlerine dair manzumesinin İbn Abdilhâdî tarafından Zevalü't terah fî şerhi Manzumeti İbn Ferah adıyla şerhedildiği ve Fleischer'in bunu yayımladığı belirtiliyorsa da söz konusu eser İbn Cema'a'ya aittir. (Koca, "İbn Abdilhâdî", 19/247.)

- *El-Mucizat vel-keramat*
- *Müntehibü min Süneni Beyhakî*
- *Müntehibü min Müsnedi 'l İmam Ahmed*³²⁰
- *Müntehibü min Süneni Ebi Davud*
- *Münteka min İlelü 'd-Dârekutnî*
- *Münteka min 'Muhtasaru li İbni Huzeyme*"
- *Münteka min 'Tezhibi 'l Kemal' li 'l Mizzî*
- *Mevlûdü 'n Nebî sallallahu aleyhi ve sellem*³²¹

Buraya kadar verilen bilgiler ışığında, İbn Abdilhâdî'nin islâmî ilimlerin hemen her alanında özellikle hadis ve fıkıh dallarında bir otorite olduğu söylenebilir. Bilhassa hadis alanında cerh-ta'dil, ilelü'l-hadis ve rical bilgisi, eserlerinde ön plana çıkmaktadır. İlmî üslubu hakkında önemli bilgiler edindiğimiz eser ve risalelerinde İbn Abdilhâdî'nin münekkit kimliği göze çarpmaktadır. Hanbelî bir âlim olmasının yanında taklitten kaçınan müellif, eleştiri noktasında da mezhep ayrımı yapmamıştır.

Kısa sayılabilecek bir ömre bu kadar önemli ilmî çalışma sığdırabilen İbn Abdilhâdî'yi hayırla yâd ediyor; Allah'tan rahmet diliyoruz. Çalışmanın ikinci bölümü bu şekilde tamamlanmıştır.

³²⁰ Tamamlayamadan vefat ettiği zikredilmiştir. Bk. Mer'î b. Yusuf el-Kermî, *eş-Şehâdetü 'z-zekiyye fî senâ 'i 'l-e'imme alâ İbn Teymiyye*, 52.

³²¹ Eserleri için bk. İbn Abdilhâdî, *Tabakâtu ulemâi 'l-hadîs*, 41-52.; İbn Abdilhâdî, *Tenkîhu 't-Tahkîk*, 110-130.

SONUÇ

Bu çalışmada hicrî VIII. asrın velûd muhaddislerinden İbn Abdilhâdî'nin hayatı ve hadis literatürüne katkısı ele alınmıştır. Mensubu olduğu ailesi, hocaları ve ilme olan sevgisi onu özellikle hadis ve fıkıhta zirveye taşımıştır. Özellikle hocaları arasında İbn Teymiyye'nin bulunması ve kendisi de Hanbelî olmakla birlikte mensubu olduğu ailesinin oldukça sert selefi çizgileri, onun ilimde kendine has bir anlayış kazanmasına vesile olmuştur. İbn Abdilhâdî'yi öven âlimlerden de rivayet olduğu üzere cedelci bakış açısı ve Allah tarafından verilen zekası onun tek bir dalda değil pek çok islamî ilimde derinleşmesini sağlamıştır.

Hadis, fıkıh, kıraat, nahiv bilgisi gibi pek çok ilim dalında adından bahsettiren İbn Abdilhâdî, hayatını genel olarak doğup yetiştiği Dımaşk'ta geçirmiştir. Talebeliğini de müderrisliğini de burada yaptığı görülmektedir. Pek çok hocadan ilim tahsili alan İbn Abdilhâdî, geride çok sayıda eser bırakmış fakat pek azı günümüze ulaşabilmiştir. Özellikle İbn Dakiku'l-îd'in ahkam eserlerini ihtiva eden *el-İlmam bi ahadisi'l ahkam* adlı eserinin ihtisarı olan *el-Muharrer fi'l-Hadîs* adlı eserinden dolayı âlimler ondan övgüyle bahsetmiş, *el-Muharrer'i* en meşhur eseri sayılmıştır.

Tenkîhu't-Tahkîk, es-Sarimü'l-münkî fi'r-red ale's-Sübkî, Tabakâtu ulemai'l-hadis, et-Ta'lik ale'l-İlel li'bni Ebi Hatim, el-Ukûdü'd-dürriyye fi Menâkıbü Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye, Menâkıbu Eimmeti'l-Erbâa ve günümüze ulaşan risalelerinin toplandığı *Mecmuû'r-resâil* adlı kitap, bu çalışmada incelenen diğer eserleridir. Hanbelî bir âlim olsa da eserlerinden anlaşıldığı üzere mezhep taassubundan uzak, kendi te'viline yer vermeden, meselelerin aslını araştırarak görüşlerini beyan etmiştir.

Hemen hemen her islamî ilimde yetkin olduğu görülen müellifin, iyi bir araştırmacı ve münekkit olması hasebiyle müteşeddîd âlimler grubuna dâhil olduğu söylenebilir. Zira eserlerinde kendi mezhebinin görüşlerini de tenkit etmekten geri durmamış; eleştirilerini sahih delillerle ve ilmî bir üslupla dile getirmiştir.

İbn Abdilhâdî'nin hadis alanında özellikle usul, cerh-tadil, ilelül-hadis, marifeti'r-ricâl alanlarında meşhur olduğu belirtilmiştir. Aldığı eğitim ve telif ettiği eserlerden de yola çıkarak bu verinin doğru olduğu, daha çok hadislerin sened kısmıyla ilgilendiği, râviler hakkında cerh-ta'dil durumu hakkında pek çok kaynaktan

yararlanıp öyle bir hükme vardığı ve bunu çok titiz bir çalışma ile yürüttüğü görülmüştür.

Otuz dokuz yıl gibi kısa bir ömür geçiren İbn Abdilhâdî ile ilgili tabakât eserlerinde genel olarak az ve benzer bilgiler bulunmaktadır. Elde edilen veriler sonucunda İbn Abdilhâdî'nin İslâmî ilimlerin hemen hepsinde söz sahibi olan, taklide karşı, münekkit, isnatçı, meselelerin aslını araştıran ve mezhep ayrımı yapmadan hüküm veren ve eserlerini de bu şekilde telif eden bir âlim olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmanın İbn Abdilhâdî'nin hayatı ve eserlerini konu alan bir ön çalışma olarak ele alınması teklif edilebilir. Eserleri ile benzer tarzdaki diğer eserler mukayese edilerek farklı çalışma ve araştırmalar yapılması, onun hadisçiliği ve diğer islamî ilimlerdeki konumunu daha yakından görmemize fayda sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdillâh Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, thk: Şuayb Arnavud, Adil Mürşid, Müessesetü'r-Risale, 1421/2001
- Akbulut, Zehra, *Tabakatü Ulemai'l-Hadis İsimli Eseri Çerçevesinde İbn Abdilhâdî'nin Rical Tenkidi ve Literatüründeki Yeri*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021
- Akpınar, Ömer Faruk, *Rivâyet Asrında İllet; Bezzar Örneği*, TDV Yayınları, 2021
- Altıkulaç, Tayyar, "Hüseynî, Ebü'l Mehasin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999; 19:22)
- Altıkulaç, Tayyar, "Zehebî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013; 44:180)
- Apaydın, Yunus, "İbn Kayyım el-Cevziyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999; 20:123-126)
- Aşıkkutlu, Emin, "Cerh ve Tadil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993)
- Atmaca, Esra, "Memlükler döneminde Halep'te Eğitim-öğretim Müesseseleri", (Doktora tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014
- Aydınlı, Abdullah, "el-İlmam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000; 22:137)
- Ayaz, Fatih Yahya, *Müslüman Türk Devletleri*, İstanbul: Siyer Yay., 2018
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmiu's-Sahih*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut
- Bozkurt, Nebi "Medrese", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003; 28:326-328)
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd, *Tâcü'l-luğa ve sıhâhu'l-Arabiyye*, thk: Ahmed Abdulğaffar Attar, Beyrut: Daru'l-İlm, 1407/1987

- Darekutnî, Ebu'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvud, Lübnan: Müessesetü'r-Risale, 1424/2004
- Davudî, el-Hafız Şemsüddin Muhammed ibni Ali İbn Ahmed, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, Beyrut-Lübnan: 1403/1983
- Durmuş, İsmail, "Safedî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008; 35:447)
- Dönmez, İbrahim Kâfi, "İllet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000; 22/177)
- Ebu Davud, Süleyman b. El-Eş'as b. İshak es-Sicistanî, *es-Sünen*, thk: Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Beyrut: el-Mektebetü'l- Asriyye, ts.
- Ebu Ya'la El-Ferra, *et-Ta'likü'l-kebîr fi'l-mesâ'ili'l-hilâfiyye beyne'l-e'imme*, thk. Muhammed b. Fusayd b. Abdulaziz el-Ferih, Dimaşk: Darun Nevvarad, 1426/2006
- Ebü'l Mehasin el-Hüseynî, *Zeylû Tezkireti'l-huffâz*, Daru Kütübi'l İlmiyye, 1419/1998
- Emiroğlu, Nagihan, "Kadınların Hadis Okuttuğu Mekânlar: el-Câmiu'l-Muzafferî Örneği", *İslam Araştırmaları Dergisi*, sayı:2017
- Garip, Hatice Sevede, *Hicrî Altıncı Asırda Ün Yapmış Bir Hanım Muhaddis: Şühde el-Kâtibe*, Kocaeli İlahiyat Dergisi, 2021
- Görmez, Mehmet, "Fıkhu'l Hadis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995; 12/547)
- Hâkim en-Nisâburî, *Ma'rifetü Ulumu'l-Hadis*, thk: Seyyid Muzam Hüseyin, Beyrut: Daru'l-Kütübül İlmiyye, 1397/1977
- Hasan Gökbulut, Hasan, "Kâfiyecî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001; 24/154)
- Heysemî, Ebu'l-Hasen Nurüddin Alî b. Ebi Bekr b. Süleyman, *Mecma'u'z-zevâ'id*, thk: Hüsameddin el-Kudsî, Kahire: Mektebü'l-Kudsi, 1414/1994

- Hüseyn b. Ukkâşe, *Mecmuû'r-resâil el-Hafiz İbn Abdilhâdî*, Kahire: el-Faruk el hadiseti littibaati venneşir, 2007
- Hüseynî, Ebü'l-Mehâsin, *Zeylû Tezkiret'il-huffâz*, Daru Kütübi'l İlmiyye, 1419/1998
- İbnü'l-Cevzî, Cemaleddin Ebu'l Ferec Abdurrahman İbn Ali İbn Muhammed, *et-Tahkîk fî ehâdîsi't-Ta'lik*, thk: Mesud Abdulhamid es-Sa'dani, Beyrut: Daru'l Kütübi İlmiyye, 1415
- İbn Abdilhâdî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed, *el-Muharrer fî'l-hadîs*, thk: Yusuf Abdurrahman el-Maraşlî, Muhammed Selim İbrahim Semare, Cemal Hamdi ez-Zehebî, Beyrut: Daru'l Marife, 1421/2000
- İbn Abdilhâdî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed, *es-Sârimü'l-münkî fî'r-red ale's-Sübkî*, thk: Akil b. Muhammed b. Zeyd el-Maktirî el Yemanî, Beyrut: Müessesetü er-Reyhan, 1424/2003
- İbn Abdilhâdî, *Menakıbu'l Eimmeti'l-Erbâa*, thk: Süleyman Müslim el-Harrânî, Darü'l-müeyyir, ts.
- İbn Abdilhâdî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed, *Tabakâtu ulemai'l-hadis*, thk: Ekrem el-Buşi, İbrahim el-Zeybek, Beyrut: Müessesetü er-Risale 1427/1996
- İbn Abdilhâdî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed, *el-Ukûdü'd-dürriyye fî menâkıbü Şeyhi'lislâm Ahmed İbn Teymiyye*, thk: Muhammed Hamid Faki, Beyrut: 2009
- İbn Abdilhâdî, *Tenkîhu't-Tahkîk fî ehâdîsî't-Ta'lik*, thk: Sami b. Muhammed b. Cadullah, Abdulaziz ibni Nasırıl Hayyanî, Riyad: Daru'l Evzaüs Selef, 2007
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihabüddin Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-Kâmine fî a'yâni'l-mi'eti's-sâmine*, Hindistan: Meclisü Daireti'l Mearif el-Osmaniyye, 1392/1972
- İbn Hacer, *Lisânu'l Mizan*, thk: Abdülfettah Ebu Gudde, Daru'l-Beşşar el-İslami, 2002
- İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid, *es-Sünen*, thk: Muhammed Fuad Abdülbaki, Haleb: Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabî, ts.

- İbn Nasıruddin, Ebu Bekir Şemsüddin Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Kaysî, *er-Reddû'l-vâfir alâ men ze'ame bi enne semmâ İbn Teymiyye "şeyha'l-İslâm" kâfir*, thk: Züheyr eş-Şaviş, Beyrut: el-Mektebü'l-İslami, 1393
- İbn Receb, Ebü'l-Ferec Zeynüddin Abdurrahman b. Ahmed b. Abdirrahman, *ez-Zeyl ala Tabakati'l-Hanâbile*, thk: Abdurrahman b. Süleyman, Riyad: Mektebetü'l-Abikân, 1425/2005
- İbn Salah, Ebu Amr Takıyüddin Osman b. Selahaddin Abdirrahman b. Musa eş-Şehrezurî, *Ulumu'l-Hadis*, thk: Nureddin İtir, Dımaşk: Daru'l-Fıkr, 1998
- İbn Tolun, Ebü'l Fazl Şemsüddin Muhammed b. Ali b. Ahmed, *el-Kalâ'idü'l-cevheriyye fî târîhi's-Sâlihiyye*, nşr. Muhammed Ahmed Dehmân, Dımaşk: 1368
- Kalaç, Rıdvan, *Kudâme ailesi ve Hadis*, Van: Van Yüzüncüyıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019
- Kallek, Cengiz, "Ebu Ya'la el-Ferra", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994; 2:207)
- Kandemir, M.Yaşar, "Cemmailî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993; 7:338)
- Kandemir, M.Yaşar, "Mizzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2005; 30:220)
- Kandemir, M.Yaşar, "Ziyaret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013; 44:497)
- Kasım, Kasım Abduh, "Muhammed b. Kalavun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2005; 30:548)
- Karagözoğlu, Mustafa Macit, "el-İlelü'l hadis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara; TDV Yayınları, 2020; 22: 86)
- Kızıltoprak, Süleyman, "Memlük", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, 2004
- Koca, Ferhat, "İbn Abdilhâdî, Şemseddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999; 19:273)

- Koca, Ferhat, “İbn Teymiyye, Takıyüddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999; 20:413)
- Koca, Ferhat, “Kudâme Ailesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002; 26:310)
- Mer’î b. Yusuf el-Kermî, *eş-Şehadetü’z-Zekiyye fî senâil-eimme alâ İbn Teymiyye*, Beyrut: Daru’l Furkan, 1404/1983
- Müslim, Ebü’l Hüseyin Müslim b. El-Haccac, *el-Camiu’s-Sahîh*, thk: Muhammed Fuad Abdulbâki, Beyrut: İhyau’t-Türas, ts.
- Naimur Rahman Farooqı, “Delhi Sultanlığı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994; 9:130-132)
- Nesâî, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali, *es-Sünen*, thk: Abdülfettah Ebu Gudde, Halep: Mektebetü’l-matbuati’l-İslamî, 1406/1986
- Nuaymî, Ebü’l-Mefâhir Muhyiddin Abdülkadir b. Muhammed b. Ömer, *ed-Dâris fî târihi’l-medaris*, thk: İbrahim Şemsüddin, Darul kütübil ilmiyye, 1410-1990
- Özdemir, Veysel, “Cerh Tadil ilminde Müteşeddîd ve Mütisahil Âlimler ve Değerlendirilmelerinden istifade Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar”, *K.S.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, No:24, 2014
- Polat, Selahaddin, “Mürsel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006; 32:52)
- Ramazan, Muhammed, *Menhecü’l İmam İbn Abdilhâdî fî kitabihî el-Muharrer fî’l-Hadîs*, Kuveyt: es-Sünnet’il-Camiiyye, 1439-1440/ 2018-2019
- Ramazan Şeşen, *İslam Medeniyeti Tarihi*, İstanbul: İsar yay. 1990
- Safedî, Ebu Said Salahuddin Halil b. İzzeddin Aybeg b. Abdillâh, *A’yânu’l-asr ve avânü’n-nasr*, thk: Doktor Ali Ebu Zeyd, Doktor Ali Ebu Zeyd, Doktor Nebil Ebu Aşme, Doktor Muhammed Mesud Mahmud Sâlim Muhammed, Beyrut-Lübnan: Dâru’l Fikri’l-Muâsır, 1418/1998

- Safedî, Ebu Said Salâhuddin Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh, *el-Vâfî bi'l-vefeyât*, thk: Muhammed b. İbrahim b. Abdurrahman, Beyrut:el-Ma'hedü'l Almani li'l-Ebhasi's-Şerkiyye, 2009
- Sinanoğlu, Mustafa, "Reddiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007; 34:516)
- Suyûti, Ebü'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, *Zeylû Tabakâti'l-huffâz*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403
- Şemsüddin Ebi Abdillâh Hüseyin b. Ukkâşe, *Mecmuû'r-resâil el-Hafız İbn Abdilhâdî*, Kahire: el-Faruk el hadîseti littibaati venneşir, 2007
- Şevkanî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed, *el-Bedrü't-tâli bi-mehâsini men ba'de'l-karni's-sâbi'*, Beyrut: Daru'l-Ma'rife, ts.
- Taberânî, Ebu'l-Kasım Müsnidü'd-dünya Süleyman b. Ahmed b. Eyyub, *Mu'cemu'l Kebir*, thk: Hamdi b. Abdilmecid es-Selefî, Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415/1994
- Takıyüddin es-Sübkî, *Şifa'ü's-sekâm fî ziyâreti hayri'l-enâm*, Haydarâbad:1315/1897
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *el-Cami'u's-sahih*, thk: Beşşar Avvad Ma'ruf, Beyrut: Daru'l-Garb İslâmî, 1998
- Yaşaroğlu, M. Kâmil, "Molla Gürânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020; 30: 249)
- Yıldız, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul: Çağ Yayınları, 1987
- Yiğit, İsmail, "Memlükler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004; 29: 94)
- Yücel, Ahmet, *Hadis Usulü*, İstanbul: İfav yayınları, 2012
- Zehebî, Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Zeylû Tezkireti'l-huffâz*, thk: el-Hafız ebil Muhasin el- Huseynî ed-Dımaşkî

- Zehebî, Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, Kâhire: Darü'l-hadis, 1427/2006
- Zehebî, Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Mu'cemu's-şuyuh*, thk: Doktor Muhammed el Habib, Taif: Mektebetüs-sıddik, 1408/1988
- Zehebî, Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Tenkîhu't-Tahkîk fî ehâdisi't-Ta'lik*, thk: Mustafa Ebu'l-Ğayt Abdulhayy Acîb, Beyrut: Daru'l-Vatan, 1421/2000
- Zehebî, *el-Mu'cemü'l-muhtas bi'l-muhaddisîn*, thk. Muhammed el-Habib, Taif: Mektebetüs-sıddik, 1408/1988
- Zehebî, *Tarihu'l İslam*, thk: Doktor Beşşar Avvad Ma'ruf, Daru'l-Garb el-İslâmî, 2003
- Zeynüddin Abdilbasit ez-Zahirî, *Neylü'l-emel fî zeyli'd-düvel*, thk: Ömer Abdisselam Tedmirî, Oxford: Mektebetü'l-asriyye
- Ziriklî, Ebu Gays Muhammed Hayruddin b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Faris, *el-A'lam*, Daru'l ilm: 2002